

Tevkurd

Kovara Siyasî û Fikrî

Zivistan 2010

Sal: 2 Hejmar: 4 5 Tl.

“Li Dinyayê Modêlên Çareseriya Pirsên Netewî”

Aziz Mahmut
B. Rızgar
Fewzi Namli
Hasan Fırat
Lokman Polat
M. Emin Aslan
M. Şehmuz Güzel

S. Zilan
Sabahattin Korkmaz
Fuat Onen
Şehmuz Ülek
A. Önen
Şemsedîn Işıklı

- Destûra Tevgera Yekîtiya Neteweyî ya Kurd
- Zimane Me Hebûn û Rumeta Me ye!

Naverok

• Ji Tevkudr-e.....	2
• Niçin Federasyon Aziz Mahmut	3
• Agirbesta IRA B.Rizgar	9
• Modelên Brîtanî B.Rizgar	13
• Li Rûsyayê Pirsgirêka Neteweyî Fewzî Namli	20
• Kalıcı Çözümün Anahtarı Hasan Fırat	26
• Part, Kurden Zaza Ne Yan Na? Lokman Polat	32
• Kürt Ulsal Hareketinin Yanılsamaları-2 M.Emin Aslan	34
• Kürt Ulusal Sorunun Çözümünde M.Emin Aslan	39
• Fransa'da Ademi Merkeziyet M. Şeyhmus Güzel	47
• Kürd Meselesi Nasıl Çözülecek? S. Zilan	56
• J enosîd Sûcên Jenosîdê û Di Qada Navneteweyî De Prosesa Dadigehririna Van Sûcan: Parêzer Sabahattin Korkmaz	59
• Temama Dinyê di Dabeşkirin û bê Statu Hiştina Kurdistanê de Gunehkar in Fuad Onen	62
• Türk Devleti'nin Kuzey Kürdistan'da Kürd Karşıtı Hareketinin Jenosit ve İnsanlığa Karşı Suç Çerçevesinde Analizi Şehmus Ülek	69
• Erdnîgarîya Kurdîstanê 2 A. Onen	72
• Ziman-2 Şemsedîn Işıklı	78
• Anadil Kampanyası.....	80

Xwedî û Mesûle Nivîsaran/Sahibi ve Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Av. Sıdkı ZILAN

Heyeta Weşanê: Sıdkı ZILAN, Arîf SEVÎNÇ, Remezan PERTEW, Saîd AYDOĞMÛŞ, Ahmed Kanî, Sabahatîn KORKMAZ
Çap/Baskı: Berdan Matbaacılık Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C. Blok. No: 215-216 Topkapı -İstanbul-Tel: 0212 613 12 11

Navnîşan/Adres: Lise Caddesi 3. Sok. Elif Apt. Kat: 3 No: 10 Yenişehir / Diyarbakır

E-mail: tevkurdikovar@hotmail.com

Teknik Hazırlık: Komal Yayınevi 0212 243 83 97

(Yayın Türü: Yerel Süreli Yayın)

Ön kapak resimi: Dersim Hayat Gazetesi Arşivinden

Ji TEVKURD-ê

Heyeta Weşanê ya Kovara TEVKURD-ê

Gelî xwişk û birayan!

Em bi hejmara Kovara Tevkurd-ê ya çaremîn bi we re ne. Weke ku tê zanîn, di her hejmareke Tevkurd-ê de em li ser mijareke taybet radiwestin û ji fikr û rayên cudareng dosyayekê pêktînin. Mijara dosya me ya vê hejmarê **“Li dinyayê modelên çareserîya pirsên netewî”** ye. Ji do heta îro, meselên netewî li seranserê dinyayê bi kîjan rê, rêbaz û modelan hatine çareser kirin, bi taybetî pêvajoyên çareseriyê di çi merhaleyan re û çawa derbaz bûne, modelên ku hene çiqas dikarin bibin emsal ji bo çareserîya pirsê Kurd û Kurdîstanê; nêzikayî û dûrbûna wan çi ne, çi nîn in? Li ser vê mijarê hunê fikr û rayên hin nivîskar û terefên siyasî bi şopînin. Wekî din jî, ji proje-xebatên TEVKURD-ê hin belgenivîs dê di vê hejmarê de bêne weşandin.

Xwişk û birayan! Tê gotin û “qebûl” kirin ku, li Tirkîyê pirsê Kurd û Kurdîstanê ji radeya red û înkare derketiye û ketiye rojeva “çareseriyê.” Aliyê dewletê, bi taybetî hukumeta Ak Partiyê divê “Ez ê vê meselê çareser bikim.” Ji aliyê psikolojîk de hewayek xweşbîn (optimîst) belav dibe. Belê em bi guman in! Helbet pirsê çareseriyê bersîvek standart nîn e. Ji herdû aliyên jî; ji aliyê Tirk jî, ji aliyê Kurd jî di mesela “çareseriyê” de fikir û pêşniyar ji hev cuda ne. Herkes ji “çareseriyê” wekî hev û heman encaman fahm nake. Em aliyê Tirk yê statukoparêz deynin aliyekî, yê herî “pozîtîf” wexta bahsa çareseriyê dikin, bi taybetî qedandina “terorê”/PKK-ê û pêve girêdayî bahsa xwe ji vê “belayê”, belaya pirsgrêka Kurd xelaskirinê fahm dikin. Ev jî ne fahma çareseriyêke adil û mayînde ye.

Ji wê bonê; her çiqas hin gav û mesajên simbolîk hatibin avêtin jî, em ji dilpakî û samîmiyeta dewlet/hukumeta Tirk, bi guman in! Ji aliyê me de şertê asgarî yê çareseriyê, dilpakî û niyeta qenc e.

Ji aliyê din de, mesela Kurd û Kurdîstanê bê Kurdan çareser nabe û heta ku Kurd nebine kirde-aktorê pêvajoyê, mesela Kurd dîsa çareser nabe. Kurd, weke neteweyêke yekgirtî û aktîf, dê çawa bibin kirde-aktorê pêvajoyê û qedera xwe bi xwe tayîn bikin? Ji aliyê me de berpirsiyariya herî girîng bersîva vê pirsê ye.

Mixabin! Siyaseta Kurd, bi giştî ji vê îdraq û berpirsiyariyê dûr e! Rewş û pozîsyona siyaseta Kurd, ne weke kirde-aktorekî terefê meselê, weke perçeyekî siyaseta navxwe ya Tirkîyeyî ye. Ev jî di dengiya siyasetê de pozîsyona Kurda qels dike. Ji vê bonê ye ku mesela Kurd, bê Kurda tê “muzakere” kirin.

Ji aliyê me de mesûliyet û gava herî stratejîk, pirsê yekîtiya neteweyî ya siyasî ye. Berî her tiştî divê siyaseta Kurd, berê xwe bide yekîtiya neteweyî ya muşterek, di çerçevaya mafê çarenûsî de hêza xwe bike yek û temsîla yekîtiya neteweyî ya siyasî pêkbîne. Şertê asgarî yê çareserîya pirsê Kurd û Kurdîstanê ji alî me de ev e. Ev nebe, pêkneyê, mesela Kurd û Kurdîstanê tu carî çareser nabe.

Pirsên netewî di esasê xwe de pirsên netew-dewletbûnê ne. Pirsê Kurd û Kurdîstanê jî pirsêke neteweyî ye û pirsê netew-dewletbûnê ye. Welewu ku ji hezarî yek ihtîmala serkeftina vê daxwazê hebe jî, wekî maf û hildana asta bîrewerîya netewî, pêwîst e ku ev paradijma were parastin. Her weha heger di navbera gelan de birayetî, wekhevî û edalet hebe, bi hev re jîyan jî dikare bibe alternatîfeke teqdîrane.

Heta hejmareke din bimînin di nav xêr û xweşiyê de.

Niçin federasyon?

Aziz Mahmut AK (MESOP)

Kürt halkının en büyük talihsizliklerinden biri de, kendisini sömürgeleştirmiş rejimlerin ve bu rejimlerin egemen hale getirdiği halkların toplumsal gelecek tasarımları bakımından kendisinden daha geride olmalarıdır. Televizyon kanalları Diyarbakır diye sadece Çarşıya Şewitî, köy diye en geri kalmış köylerimizden görüntüleri Türk izleyiciye yansıtmaya devam ededursun, bugünkü halleriyle ne egemen devletlerin ne de egemen halkların geleceğe dair sosyal tasarımları, Kürtlerin geniş politize kesimlerinin tasarımlarından daha ileri veya daha insani değildir. Gandhi'nin, sömürgecilik sistemine karşı mücadele ettiği ama saygı duyduğunu söylemekten çekinmediği bir İngiliz burjuva kültürüyle muhatap değiliz yani. Baksanıza; Kürt sorununun çözümünde egemen devletleri aşmanın zorlukları bir yana, egemen halkın/halkların bu kaçınılmaz çözüme nasıl 'ikna' edileceği sorunu daha çok önem kazanmaya başladı.

Biraz da bu nedenle olacak ki, konjonktürün Kürt sorununun çözümü için elverişli hale geldiği, Türk Devleti'nin de 'baş belası' bu sorundan kurtulmak için çırpındığı bugünlerde bile, sorunun barışçıl çözümü için gerekli olan fedakarlık, taviz, empati, sabır, olgunluk vb. insani hasletlerin neredeyse tamamı Kürtlerden beklenmektedir. Bu beklentinin esası, rejimin üstünlüğü elde tutarak olabildiğince ucuz çözümlere ulaşma hevesidir. Kullanılmaya son derece elverişli hale gelmiş olan halkın geniş kesimlerinin ırkçılıkla yoğrulmuş geriliği ise, kendileri için hem layıkıyla adım atmamanın bir mazereti hem de mağdur durumdaki Kürtler üzerinde bir tehdit unsuru olmaktadır.

Çok garip! Dünyada ender rastlanabilecek telkinlerle haşır neşir oluyoruz. İnsanlık kültürünün yakaladığı düzeyin bir harikası olan "empati" kav-

Kürt/Kürdistan sorununda özgürlükçü prensiplerini pek sulandırmamış bir avuç Türk sosyalisti ile tutarlı demokratını dışında tutarsak, bu ortalama seviyeye sağından soluna, mümininden liberaline tüm kesimleri sığdırmak mümkündür. Diğer toplumsal meselelerde birbirlerinin 'kozmetik oda'larına baskınlar düzenleyecek kadar farklılaşanlar, sıra Kürt sorununa gelince benzer refleksler gösteriyorlar, benzer davranıyorlar.

ramı da Türk elitlerinin elinde rezil olacak gibi görünüyor! İnsanlık bu kavramı, zalimin mazlumu, yönetenin yönetileni, varsılın yoksulu, gaddarın mağduru, güçlünün zayıfı bir parça anlaması için üretmişti. Ama Türkiye'de şimdi bu kavram baş aşağı edilerek tersinden işletilmeye çalışılıyor. Kürt örgütlü güçlerinin tasfiyesini 'açılım' adlı yöneliminin esası haline getiren Türk iktidarı, mağdur Kürt halkının siyasal güçlerinden, Türk siyasal kuruluşlarının durumuna empati yapmasını istiyor. Yani CHP ve MHP gibi şoven partiler başta olmak üzere, çözüm süreçlerine takoz olan kesimlerin statükoyu muhafaza etmeye yönelik fevranlarını anlamamızı(!) istiyor.

Sadece iktidar mı? Kendilerini barış havarileri ve/veya aydın olarak gören kesimlerden de benzer telkinler yükseliyor. Onlar da, rejimin talim-terbiyesi marifetiyle ırkçılık ve linç kültürüyle büyütülmüş sosyal kesimlerin statükoda gösterdikleri direnç, yol açabilecekleri korkunçluğa işaret ederek, mazlumun zalime empati yapmasını istiyorlar. Kürtlerin en masum taleplerini bile tırpanlamalarını, aksi takdirde bu işin olamayacağını söylüyorlar.

Peki, diyelim ki iş başa düştü; empatiyi de biz yaptık. Bu, Kürtler için ne anlama gelir? Veya sorunun çözüm sürecinde bu empatinin pratikteki karşılığı ne olacak? Bizden, ırkçı zihniyetle biçimlenmiş yeminli Kürt düşmanlarına empati yapmamız istendiğine göre, bu durumda bizim devletten ciddi hiçbir adım atmasını istemememiz gerekecek. Bu, reel davranma kaygısıyla çıtayı en alt limite düşürdüğümüz ulusal taleplerimizden bile vazgeçmemiz anlamına gelecek. Çünkü, biralalım 38 ve öncesi isyanları, 60'lı yıllarla birlikte yeniden hız kazanan ve son 25 yıllık savaşla doruğunu yakalayan mücadelenin muhataplarımızı getirdiği en iyi nokta dahi, "Kürt yoktur" yalanından kısmen vazgeçmekten öteye gidememiştir. Bir Türk klasiğine dönüşmüş olan "milli birlik ve bütünlük" aşırı vurgusunun ardından gelen "Müziğinizi serbest ettik, Kürtçe konuşanı da artık tutuklamıyoruz, daha ne istiyorsunuz!" yaklaşımı, muhataplarımızın Kürt sorununa yaklaşımının ortalama seviyesini yansıtmaktadır.

Ulusal meselelerin çözümünde dünyada genel geçer çözüm şablonları yoktur. Ayrıca, çözüm biçimlerine ad yapılmış kavramların içeriğini, yani doluluk oranını da ülkelerin özgün koşulları ve ezilen ulusların pazarlık güçleri belirlemektedir. Günümüzde "bağımsız" olarak tanıdığımız birçok ulus, emperyalist devletlere ekonomik bağımlılıklarından dolayı, bazı federe cumhuriyetler kadar özgür olamayabilmekte; tanınmış haklar bakımından bazı "federe bölge"ler de, "bölgesel özerklik" statüsüne sahip kimi yerlerden daha geride olabilmektedir.

Kürt/Kürdistan sorununda özgürlükçü prensiplerini pek sulandırmamış bir avuç Türk sosyalisti ile tutarlı demokratını dışında tutarsak, bu ortalama seviyeye sağından soluna, mümininden liberaline tüm kesimleri sığdırmak mümkündür. Diğer toplumsal meselelerde birbirlerinin 'kozmetik oda'larına baskınlar düzenleyecek kadar farklılaşanlar, sıra Kürt sorununa gelince benzer refleksler gösteriyorlar, benzer davranıyorlar. Mesele Kürtler olunca, ne çenedeki keçi sakal yüzleri aydınlatıyor, ne başlardaki takke ve türban beyinlere merhamet iletiyor, ne kravatlının 'muasır medeniyet' ülküsü diriliyor, ne havaya kalkan sol yumrukların enerjisi bir parça ezilen ulusa akıyor, ne de yeşile aşık çevrecinin aşkı kalıyor... Taşadıkları sıfat ve argümanları farklı olsa da, Kürt sorunu deyince akıllarına ilk gelen, "bu belayı başımıza dış güçler sardı" oluyor. Çözüm aklı olarak da "bastırma" ve "kandırma" önerileri ilk sıralardan inmiyor. "Bastırma"tan umudu keserek, "birkaç 'kıvrıntı'yla kandırma" çizgisine kayanlara bile 'çoğunluk' iyi gözle bakmıyor.

O halde bu empati işini fazla abartmamamız, taleplerimizde insanlığın ulusal sorunun çözümünde yakaladığı genel geçer standartları esas almamız lazım. Bu standartlar, Fransız Devrimi'yle kapitalizmin ulus-devlet süreçlerini başlatmasından bu yana yaşanan tarihsel deneylerden damıtılmış standartlardır. Bağımsızlık, federalizm, konfederalizm, bölgesel özerklik (otonomi) olarak açığa çıkan bu çözüm biçimlerinden bizim realitemize en uygun düşenini tercih edip, -deyim yerindeyse- fazla sulandırmadan savunmamız gerekiyor.

Güncelde boğulmamak gerek

Ülkelerin özgün koşullarına göre uygulamada kısmi farklılıklar taşıması doğal olan bu standartlardan biri öne çıkarılıp talep edilirken, bu standartta erişimin yol haritasında uğranılması zorunlu kavşakların varlığı, çoğu zaman bir amaç bulanıklığına ve zihinsel dağınıklığa yol açabilmektedir. Bu noktada, iktidarı ikna etme adına, yol haritasında adımlanması gereken kavşakların her birini nihai amaç gibi göstererek teorize etmek doğru bir yaklaşım değildir. Uzaklığı bir açmazımız haline getirmememiz gereken gerçek çözüm adresini (standartı) saklamaksızın, yol haritasında ilk erişilebilir çözümleri realize etmek en doğrusudur. Yani dönemsel politik hedeflerde boğularak, büyük özgürlük hayalimizi hapsedemeliyiz. Kaldı ki, stratejik çözüm önerimiz ve beklentilerimiz, Türkiye hariç günümüz dünya ölçülerinde bir hayal değil, ulaşılabilir/gerçekçi beklentilerdir.

Ne demek istediğimizi biraz daha açalım. Örneğin, kapsamlı çözümü “eşit iki cumhuriyetli federasyon”da görüyorsak; buna ulaşacak yolda Kürt kimliğinin anayasada yer alması, anadilde eğitim, kültürel özerklik vb. adımların atılmasının doğruluğu konusunda hiç tereddüt göstermemeliyiz. Ancak, bu dönemsel adımların her birinde asıl çözüm hedefimizi dillendirmekten de vazgeçmemeliyiz. Güneyli Kürt siyasetçilerin Güney Kürdistan’ın mevcut durumu için dile getirdikleri “şimdilik bu kadarına erişebildik” söylemi, hem günümüz bölge realitesini dikkate alan politikalarına onaylarını, hem de bağımsızlık rüyasını görmeye devam edeceklerini göstermektedir. Ulusun geleceğini kurmaya yönelik politikada bu tarz, doğru bir tarzdır. Rüyalarımıza ambargo koyan egemenlerin bile, şekilsiz gelecek senaryolarıyla kendilerini ikna etmeye çalışan politik yaklaşımlardansa, bu tarzı daha saygın bulacakları söylenebilir.

Kavramın doluluk oranı

Ulusal meselelerin çözümünde dünyada genel geçer çözüm şablonları yoktur. Ayrıca, çözüm biçimlerine ad yapılmış kavramların içeriğini, yani doluluk oranını da ülkelerin özgün koşulları ve ezilen ulusların pazarlık güçleri belirlemektedir. Günümüzde “bağımsız” olarak tanıdığımız birçok ulus, emperyalist devletlere ekonomik bağımlılıklarından dolayı, bazı federe cumhuriyetler kadar özgür olmayabilmekte; tanınmış haklar bakımından bazı “federe bölge”ler de, “bölgesel özerklik” statüsüne sahip kimi yerlerden daha geride olabilmektedir.

Öte yandan, aynı yönetsel kavramların farklı ülkelerdeki farklı uygulama biçimlerine de tanık olmaktadır. Örneğin; eyaletlere dayalı ABD’deki federal sistem, yerele dair içerdiği haklar bakımından eski Sovyetler Birliği federalizmine çok uzak. Yıkılışının ardından çok şey söyleyerek bir kazma da biz vurmaya çalıştık ama ulusal özgürlükler ve diğer yerel haklar bakımından SSCB’nin tarihsel hakkını teslim etmek lazım. Sistemin yıkılışını hazırlayan çok neden vardı, ancak bu nedenler arasında ulusal haksızlıklar sözü edilecek kadar yoktu, ya da illa söz konusu edilecekse en son sıralarda gelmekteydi. Dahası, yarı feodalizm koşullarında uluslaşma süreçlerini bile tamamlayamamış Kafkas halklarına Ekim Devrimi’nin tanıdığı “federe cumhuriyet” hakkı lüks bulunmuş, “ulusçuluğu teşvik ediyor” diye tersinden eleştirilere maruz kalmıştı. Bundandır ki, reel sosyalizmin yıkılışının ardından peş peşe ulusal bağımsızlıklarını ilan eden 15 ulusun

devletleşme zeminleri her şeyiyle zaten hazırды. Devlet tecrübesi konusunda pek sıkıntı yaşamadılar. Ayrıldılar diye savaflara, katliamlara da maruz kalmadılar. Bu farka inanmamaya kendilerini şartlandırmış veya Amerikan demokrasisinin üstünlüğüne inanmış olanlar, bir an için, ABD’de -birkaçının değil- yalnızca bir eyaletin bugün bağımsızlığını ilan ettiğini varsaysınlar. Hiç şansı yok; kan gövdeyi götürür! Teksas’ta daha rüşeym halindeki bir örgütlenmeye bile tahammül edilmedi; öncülük edenlerden dördü kısa zamanda federal polisçe yargısız infaz edildi.

Dolayısıyla aynı kavramın farklı uygulamalarının yaşandığı günümüz dünyasında, muhatap iktidarla çözüm biçimi konusunda bir kavram üzerinde anlaşmaktan daha önemli olan şey, anlaşmanın ulusal özgürlüğü sağlayacak haklar açısından doluluk oranıdır.

Keza aynı kavramların kısmen farklı sorunların çözümünde, farklı uygulama sahalarında kullanıldığını da görmekteyiz. Örneğin; merkezi iktidarın yükünü hafifletmek için “yerele bir kısım yetkilerin aktarımı” amacıyla kurulmuş ve ulus-devletin kendi ulusundan idari bölgeler oluşturarak kurduğu federasyon ile farklı ulusların varlığı üzerinde inşa edilen federasyonun tek benzerliği, yetki paylaşımıdır. Ancak birinde (örneğin Almanya’da) bu paylaşım aynı ulusun mensupları arasındaki idari paylaşım iken; bir diğerinde (örneğin eski SSCB, eski Yugoslavya veya günümüz İsviçre’sinde) ise farklı ulusal toplulukların iktidarı paylaşmasının bir biçimi olarak uygulanmaktadır. Yani merkezi iktidar ilkinde kendi soydaşıyla, ikincisinde ise farklı uluslarla/halklarla yetkiyi paylaşmaktadır.

Çözümü belirleyen özgünlükler

Söz konusu çözüm biçimlerinden hangisinin seçenek olarak öne çıkacağını, sorunu yaşayan ülkenin özgün koşulları belirlemektedir. Bu özgünlüğü belirleyen faktörler ise; ezilen veya sömürge ulusun tarihsel kurumlaşma ve iktidarlaşma seviyesi, coğrafi konum, demografik yapı, ezen ulusla tarihsel bağlar ve küresel ya da bölgesel konjonktürdür.

Özellikle son bir asırdır hep Kürtlerin aleyhine işletildiği için “tarihsel bağlar”ın pek bir önemi kalmadı. Evet, bu bağlar güçlü olarak var, ama artık çok sorunlu. Türk yetkililerin halen revaçtaki “kız alıp kız vermişiz” söylemini, hem bir kandırma yönteminde kullanıldığı için hem de bir cinsiyeti “mal” gibi yansıttığı için dikkate alacak halimiz yok. Dahası, asırlarca yan yana hatta bir arada

yaşamış halklardan kesin üstünlüğü ele geçirenin, yeri geldiğinde ırkçı şeflerin bir işaretiyle nasıl birer canavara dönüşüp komşularını boğazladığına tarih defalarca tanıklık ettiği için, resmi statü taleplerinde bu bağlar çoğu zaman önemli olmaktan çıkıyor. Bu bağlar, ulusal olarak ezen-ezilen ilişkisine dayalı mevcut içeriğine neşter vurulup “eşitlik” ve “kardeşlik” kültürüyle donatılabilirse ancak ilerletici olabilir. Bu hevesi Kürtler yıllardır sloganlaştırdılar. Ancak bu konuda asıl müdahaleci olması gereken iktidarın, “kardeşliği” bile mevcut ezen-ezilen ilişkisi üzerine tesis etmeye çalıştığına, yani “sahtekar kardeş” rolüne soyunduğuna tanık olmaktayız. Bu nedenle “tarihsel bağlar” şimdilik bir kenarda dursun. Günahları ve sevaplarıyla bu bağlar başlı başına bir başka yazı konusu olabilir deyip, geçelim.

“Konjonktür” faktörüne ise, önemi ve nereyse tüm faktörlere etkisi dolayısıyla, diğer faktörlere yayılmış biçimde değineceğiz. Dolayısıyla bu özgünlük faktörlerinden esas olarak, “tarihsel kurumlaşma seviyesi”, “coğrafi konum” ve “demografik yapı” üzerinde duracağız.

19.yy sonları ile 20.yy başlarında daha uluslaşma aşamasında ulusal birliği parçalanmış, komşu dört devletin ilhak edip statüsünü sıfırlayarak sömürge hale getirdiği Kürdistan sorununun çözümüne bu özgünlükler çerçevesinde yaklaştığımızda, çok kısa olarak şunlar söylenebilir.

Tarihsel kurumlaşma seviyesi

Ulus, toplumların gelişim diyalektiğinde uğranılması zorunlu tarihsel bir kategoridir. Her insanı aidiyet gibi ulus aidiyeti de kıvamında, özgürce ve dolu dolu yaşamadan, insanlığın uzak geleceği olarak öngörülen ulussuzluğa, yani ulusal sınırların silineceği dünya ortamına geçilemez. Bu aidiyeti kıvamında yaşayabilmek ise, ulusun iktidarlaşma seviyesiyle doğru orantılıdır. Nasıl ki, toplumbilimin öngördüğü sınıfsız topluma, ilkin ezilen sınıfın iktidarından; aile kurumunun ortadan kalkmasına, ilkin çekirdek aile gibi sıkı bir kurumlaşmadan; devletsiz topluma, ilkin biktirici hiyerarşisiyle devletleşme basamağından geçilecekse, ulusal sınırların ortadan kalkacağı dünyaya da ulusal iktidarlardan geçilecektir. Yani ulus ötesi kurumlaşmaya varmak için, önce bir ulusal iktidarı layıkıyla yaşamak gerekiyor.

Dünyada ulus devletler halen tüm azametleriyle yaşıyorlarken, hiçbir ideoloji adına Kürtlere “devletleşmenin günahları” anlatılamaz. Devlet denilen mekanizmanın olanca çıplaklığıyla açığa çık-

mış insan doğasına aykırı özelliklerine rağmen, daha ileri değerler adına bugün Kürtlere devletleşmenin zararlarını anlatmaya kalkışmak, genel bir doğruyu Kürtlere zehir olarak yedirmekten başka bir anlama gelmez. Bu türden telkinler, yastaki Kürt evine gidip “Gözünüz aydın!” demeye benzer. Tek Arap ulusundan 22 devlet varlığını sürdürüyorken “ümmeçilik” adına, dünyada ulus devletler hala güçlenme peşindeyken “komün kültürü” adına Kürtleri günümüzde “devletsizliğin güzellikleri”ne ikna etmeye kalkışmak, sömürgecilerin mevcut uygulamalarına katkı yapmaktan başka bir şey yapamaz.

40 milyonu bulan nüfus oranıyla dünyada kendi devletini kuramamış tek halk, ulusal özgürlüğü için mücadeleye devam etmek zorunda kalan birkaç halktan biri olan Kürtler, söz konusu iktidarlaşmaya parça parça ulaşma gerçeğiyle yüz yüze kalmış durumdadır. Statüyü sıfırlayan her egemen ülkenin koşullarının farklı oluşunun yanı sıra ‘İngiliz-Fransız yapımı’ aradaki sınırlar, yakın amaç ortaklığını ve birlikte mücadeleyi engellediği gibi, “Birleşik Kürdistan” amacını da uzun vadeli bir amaç haline getirmektedir. Şayet “bağımsızlık” seçeneğini öne çıkarabilecek yepyeni bir konjonktür oluşmazsa, ülkemizin mevcut parçalı halinden dolayı her parçanın ayrı iktidarlaşma/devletleşme mücadeleleri sürecektir. Mücadelede doğal mecra budur. Ve bu mecradaki yakın stratejik hedef, farklı biçimleriyle birlik iktidarlarıdır. “Birleşik Kürdistan” hedefi ise, şimdilik her parçadaki Kürtlerin uzun vadeli büyük hedefi olmaya devam edecektir.

1946’da kurulan ve kısa süre içinde yıkılan Mehabad Kürt Cumhuriyeti ile ABD’nin Irak işgalinin yarattığı ortamda adım adım kurularak bugüne gelen Federe Kürt Hükümeti, asırlık bir sürecin iki kurumlaşma adımı olarak belirlemektedir. Bu iki adım hariç, asrı aşkın sürecin neredeyse tamamı, bir yandan uluslaşma ama ağırlıklı yanıyla da ulusal dokuda tahribat sürecidir. Diğer üç parçada ama özellikle de Kuzey Kürdistan’da gerçekleştirilen bu tahribat, sıradan bazı çözüm adımlarıyla giderilecek cinsten değildir. Türk Devleti’nin derin ve yaygın asimilasyon politikasının, yıkım düzeyindeki şiddet uygulamalarının, dönem dönem hız verdiği göç etirmelerin yarattığı tahribatın boyutu, uzunca bir süre -moda deyimle- “pozitif ayrımcılık” düzeyinde bir tamiratı gerektirmektedir. Aksi takdirde eşitlik adına verilecek haklar bile yanıltıcı “mutlak eşitlik” olmaktan öteye gidemeyecek; güncel olanda ulusları eşitlesek bile, tarihsel olanda ‘eski egemen ulus’ hep “daha eşit” olarak kalacaktır.

Gerçekliğimize dair bu kısa izahattan sonra, gündemimizin esasları olan Kuzey Kürdistan sorununa ilişkin çözüm önerimizi seslendirmeye başlayarak

devam edebiliriz... Elbette tarihteki bütün haksızlıkları geri alma ve hesap sorma şansımız yoktur. Çok uzak geçmişleri hesap sorma konusu yapmanın çözümlenici bir yanı olmadığı gibi, ciddi bir yararı da yok zaten. Ancak söz konusu olan bir ulusal sorunsal ve bugün bu sorunu çözmek hala mümkünse, belki ki bu çözüm, ulusumuzu diğer uluslarla eşitleme çabası olarak şekillenecektir. Dolayısıyla bu eşitlemeyi sağlayacak, dahası yüzeysel eşitlik düzeyinden de kurtaracak çözüm önerilerine sahip olmak zorundayız. Yaşadığı asırlık tahribatın hızla onarım ihtiyacı da dikkate alındığında, Kürt ulusunu Türk ulusuyla eşitleme kapasitesine sahip iki çözüm görünmektedir: Bağımsızlık veya iki cumhuriyetli federasyon. Bu çözümü bugün istiyoruz. Bugünkü bölgesel konjonktür ise bağımsızlığı gerçekleştirebilir bir çözüm olmaktan uzaklaştırmaktadır. Dolayısıyla ulusları eşitlemede yine fonksiyonel bir çözüm olan "iki cumhuriyetli federasyon" öne çıkmaktadır.

Federasyon seçeneğini tercih etmede konjonktüre yüklediğimiz rol abartılı gibi görünebilir. Ancak federasyonlaşmanın doğasında bu vardır. Federal devlet seçeneğine iki nedenle gidilir. Ya birlikte sömürgeci egemenliğe son veren halkların ortak sosyalist gelecek kurgusunun bir mekanizması olarak gönüllülük temelinde yapılırsa; ya da bağımsızlık için yeterli güce sahip olamamaktan kaynaklı olarak, bağımsızlığın getireceği haklara en yakın statü diye tercih edilir. İkinci gidiş zemininde zorunluluğun rolü gönüllülüğün üstüdür. Ve açıktır ki, günümüz Türkiye'sinde bir sosyalist devrim gündemde olmadığına göre, federasyon savunumuzu şimdilik daha çok ikinci zemin biçimlendirmektedir.

Peki, federasyonu öne çıkarmamızı gerektiren sadece acil kurumlaşma ihtiyacının yakıcılığı ve konjonktür müdür? Hayır. Bu çözüm önerisini realist kılan başka etkenler de var. Onlara da bakalım.

Coğrafi konum

Ezen ülkenin ezilen ülkeye göre coğrafi konumu, çözüm önerilerini geliştirmede, daha doğrusu bu önerilerin doğru bir mantığa oturtulmasında ciddi bir role sahiptir. Söz gelimi; deniz aşırı sömürgeci federasyon temelli çözüm önerileri geliştiremezsiniz. Ya da böylesi bir hedefin, sömürgeci ülke halkıyla aradaki uzak mesafeden dolayı gerçekleşme şansı son derece zayıftır. Bundan dolayıdır ki, aradaki ihtilafın sömürge ülkenin lehine çözümlenmesi durumunda, şayet egemen ülke iktidarı her şeye rağmen ilişkiyi koparmak istemiyorsa, bağımsız hale gelen ülkeyle 'yeni sömürgecilik' metotları çerçevesinde ekonomik ilişkilere girer. Beyhude bir çaba olarak federasyon tarzı önerilerle

Bugün için, 26 yıllık savaşın yaralarını sarmaya ve Türkiye'nin demokratikleşmesine yönelik adımların yanı sıra, Kürt kimliğinin anayasada yer alması, anadilde eğitim hakkı, Kürt kültürünün kurumsal kimlik kazanması, Kürt basın-yayın alanının özgürleştirilmesi, yerel yönetimlere bir kısım yetki aktarımı gibi hedefler uğruna mücadelede elde edeceğimiz kazanımlar, esas çözümün kapısını aralayabilir.

kendini yormaz. Fransız, İngiliz ve İspanyol sömürgeciliğinin, halen belli düzeylerde hükümler altında tuttukları komşu halklar için bağımsızlığın dışında çözümler üretirken, bağımsızlıklarını er veya geç tanıdıkları eski deniz aşırı sömürgeciyle daha çok ekonomik sömürü üzerinden ilişkilendirmelerinin esas sebebi coğrafi konumdur. Başka bir deyimle, mesafenin güç ilişkileri üzerindeki artırıcı veya zayıflatıcı etkisidir. Galler, İrlanda, Katalanya, Korsika sorunu gibi etnik sorunların halen tam çözülemeyişinin altında önemli oranda bu etki yatmaktadır.

Kürtlerin dört egemeni de bitişik komşularıdır. Egemen devletlerin, bölgesel güç denkleminin emperyalist aktörleriyle uzlaşmacı ilişkilere hep açık olmaları, Kürtlerin konjonktürden istifade etmelerini çoğu zaman engellemektedir. Buna bir de asırlık ezilmişliğin getirdiği güçsüzlük ve egemen devletlerin erki sürdürmelerinde güçlerini aşmayan bir mesafede olmaları da eklenince, Kürt halkının bağımsızlık önerisini gerçekçi göreceği günler -haliyle- bölgesel yeni güç denklemlerine, bazı alt üst oluşlara kalıyor. Kürtler için bağımsızlık seçeneğini realist kılacak çok temel bir ihtimal daha var ki, yakın vadede karşımıza çıkması beklenmeyen bu ihtimal, devreye girdiğinde, bağımsızlığın gerekli olup olmadığını tartıştıracak ölçüde bir etkiye sahiptir. Nedir o? Kuzey parçamızdaki çözümü konuşuyoruz, tasavvuru da şimdilik burayla sınırlandıralım: Türk halkının demokratik veya sosyalist bir kültüre erişip Kürtlerin ayrılma hakkını içselleştirmesi. Böyle bir durumda güç ilişkileri temelinde değil, gönüllülük temelinde bir federasyonun gündeme gelme ihtimali yüksektir.

Yakın komşuluk, bölge konjonktürü, egemen devletle karşılıklı güç ilişkileri bileşkesinin ulusal sorunda gerçekçi politik hedefler adına bizi getirdiği nokta, eşit haklara sahip iki cumhuriyetli bir federasyondur.

Demografik yapı

Tarih önümüze Monako, Nauru, Tuvalu, San Marino, Lihtenştayn, Marshall Adaları, Maldivler ve son olarak Karadağ gibi, bazıları bir köyümüz, bazıları bir ilçemiz, bazıları da bir ilimiz nüfusuna sahip bağımsız devletler çıkardıktan sonra, bu faktördeki “nüfusun büyüklüğü” yani “insan sayısı” kısmı artık anlamsız hale gelmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla bizim daha çok “nüfus yoğunluğu”, “nüfusun dağılımı” ve/veya bulunduğu alanlarda diğer etnik topluluklara göre “nüfusun oranı” üzerinde durmamız lazım.

Kürdistan’ın kuzeydeki parçasında Kürtler, 80 yıldır devredeki göç ettirme uygulamalarına rağmen kendi toprakları üzerinde halen kesin çoğunluk durumundalar. Dolayısıyla kendi toprakları üzerinde bir iktidarlaşma talebi için gerekli olan “nüfus yoğunluğu” açısından bir sorun yoktur.

Sınır illerindeki asimilasyonun büyüklüğü, ulusa sahipleniş ve siyasal yönelimler bakımından Kürt kitlesinden uzak bir nüfus ortaya çıkarmışsa da, güçler konumlanmasında Türk Devleti’yle bir dengenin yakalanması durumunda bu yapının Kürt nüfus lehine değişeceği düşünülebilir. Ama bundan daha ciddi bir gerçeğimiz var ki, üzerinde her Kürt siyasetçisinin çok hesap yapmasına değer; istatistikler Kürdistan’daki Kürt nüfustan daha fazlasının Türkiye illerine dağılmış durumda olduğunu gösteriyor. Daha önemlisi, son 20 yılda az çok politize olmuş kesimlerin savaş nedeniyle göç ettikleri ve Türkiye’deki Kürt nüfusun Kürdistan’daki Kürt nüfusa göre artmasında bu son göç dalgasının çok etkili olduğu düşünüldüğünde, bu acı gerçeğin her hesap içinde önemli bir yere konulmasının gerekliliği tartışmasız hale geliyor.

Nüfus tablomuz bu. Ve batı illerinde yuva kurmuş, iş-güç sahibi olmuş Kürt nüfusu “ulusal dava” uğruna Kürdistan topraklarına geri getirtmeye çalışmak sosyoloji açısından gerçekçi olmayacağına göre, o nüfusu orada kalıcı kabul ederek bir hesap yapmak zorundayız. Bu nüfusa yaşamın gerçeklerini zorlayan yapay önermelerde bulunmanın bir yararı yok. Çünkü, biralakım Adana’da yaşayan sıradan Kürdü, Avrupa’ya kaçan ‘öncü’ siyaset kadrolarını bile doğdukları topraklara bir türlü geri getirtemedik.

Geliştireceğimiz stratejik çözüm önerisi Türkiye’deki Kürt nüfusu dikkate almak zorundadır. Hem artık kaçınılmaz hale gelen çözümün nimetlerinden yararlanma, hem de olası çözümün Kürdistan topraklarıyla sınırlı bir uygulamaya sahip olması durumunda bu büyük nüfusun asimilasyon çarkında öğütülmesine rıza göstermeme hassasiyeti, bu dikkati zorunlu hale getiriyor.

Bu tablo dolayısıyla “Kürdistan’a federe iktidar, Türkiye’deki Kürtlere azınlık statüsü” tasarımı daha gerçekçi hale gelmektedir. “Kürt Federe Yönetimi’ni sürekli gözeterek hareket eden Türkiye’deki Kürt azınlık” kurgusu, çok da uzak olmayan bir vadede ulaşılabilir bir stratejik kurgu olarak hesaplanabilir.

İki eşit federe iktidarın ortaklaşa şekillendireceği federasyon, Türkiye’deki Kürt ve diğer azınlıklar kadar, Kürdistan’daki Türk, Arap, Süryani vb. azınlıkların etnik haklarının da ciddi bir güvencesi olacaktır.

Çözüme kapıyı aralamak

Ulusal iktidarlaşma projemizin ana hatları “eşit iki cumhuriyetli federasyon” üzerine kuruluyken; günümüz toplumsal ilerleme trendi, bu hedefe bir sıçramayla ya da ani bir toplumsal alt üst oluşma ihtimalini nispeten zayıflatmış durumdadır. Stratejik toplumsal kurguya adım adım güncel kazanım birikimleriyle ulaşma pratiği, şimdilik daha gerçekçi görünüyor. Buna, stratejik hedef kulvarında acil talepleri başa alan mücadele etaplarıyla sonuca ulaşma da diyebiliriz.

Dolayısıyla, Kürt siyaset kadroları üzerinde sopanın kalkmasını sağlayıcı, Kürt halkının asimilasyon çarkında erimesini az veya çok önleyici girişimlerde bulunmak, bu türden girişimleri desteklemek gerekiyor. Bu tarz mücadeleleri küçümseme gibi dar yaklaşımların Kürt halkına bir yararı yok. Güncel talepler mücadelesine küçümseyici yaklaşımların, “hayalleriyle baş başa yaşayan” ve kitlelerin günlük yaşamından kopuk dar kadro örgütlenmesini ortaya çıkarma tehlikesi de vardır ki, bu tarzın söylemde stratejik hedefe yakınlığının pratik bir karşılığı da yoktur.

Bugün için, 26 yıllık savaşın yaralarını sarmaya ve Türkiye’nin demokratikleşmesine yönelik adımların yanı sıra, Kürt kimliğinin anayasada yer alması, anadilde eğitim hakkı, Kürt kültürünün kurumsal kimlik kazanması, Kürt basın-yayın alanının özgürleştirilmesi, yerel yönetimlere bir kısım yetki aktarımı gibi hedefler uğruna mücadelede elde edeceğimiz kazanımlar, esas çözümün kapısını aralayabilir.

Agirbest û çekbardana Şervanên Îrlandî -IRA

Baran Rizgar

IRA kurtîya Irish Republican Army (Artêşa Komarî ya Îrlandê) ye. Berî wê Irish Volunteers (Dilxwazên Îrlandî, 1919) hebû. Piştî şerên giran bi Îngilîzan re ku di 1921an de bi Peymana Anglo-Îrlandî bi dawî bû û wek encam Dewleta Azad a Îrlandî hat damezirandin, lê her weha li gora vê peymanê 6 parêzgehên (wîlayet) Bakurê Îrlandê di nav Kraliyeta Yekbûyî de man, ev artêş bû du qetan; ên li dijî peymanê û yên li gel peymanê. Şerekî navxweyî yê dijwar pêk hat û di encamê de beşa li gel peymanê bi ser ket, lê belê beşa li dijî peymanê dîsa jî hebûna xwe wek IRA domand û ne Dewleta Azad a Îrlandî, ne jî Bakurê Îrlandê nas kir; her du jî wek afirandinên împeryalîzma Brîtanî bi nav kirin.

Vê rêxistinê heta bi 1969an hebûna xwe domand, lê belê êdî wek tevgerê qedîyayî dihat hesabandin. Lê di wan salan de li Bakurê Îrlandê Protestanên piranî li hemberî Katolîkên hindikahî cudakarî û çewisandin dikirin. Vê yekê IRA'ya niv tefîyayî ji nuh de tev rakir, lê li ser awayên bersîvdanê

Dilxwazên rîvaxên yê IRA-Mîwexwet di xwepêçanokê de

û mijarên îdeolojîk li hev nekirin û ji ber vê yekê di nav xwe de bûn du beşan, dûre ji wan jî fraksîyonên din derketin; lê belê ji van herdu beşan, Provisional (Miweqet) IRA jê û pey ve bû rêxistina sereke ya şerên çekdar ên li dijî perçebûna Îrlandê û hebûna Brîtanîyanê li girava Îrlandê.

Di serî de stratejîya IRA ew bû ku bi darê zorê birêvebirîya Bakurê Îrlandê hilweşîne û hêzên Brîtanî ewqas biêşîne ku raya giştî ya Brîtanî zorê bide hikûmeta xwe ku ji Îrlandê vekişe. Li gora vê polîtîkayê wê dilxwaz bidana hev û li dijî leşkerîya Brîtanî û armancên ekonomîk êrîş saz bikirina.

Piştî gelek êrîş û sabotajan, di 1975an de agirbestek qebûl kir ku bi qasî salekê dom kir; piştî salekê IRA bi sedema ku Brîtanî bêyî ku tu garantîyên bi armancên wê re têkildar bide, wan dikişîne nav sîyasetan û hêvîya serfirazîyeke bi lez kêmbibe, agirbest bi dawî anî. Şerd û mercên vê agirbestê ew bûn ku IRA yê êrîşên xwe yên li dijî hêzên Brîtanî rawestandina; li hemberî wê jî Brîtanîyan li beşên netewperwer ên Belfastê ofîsên Sinn Fein (baskê sîyasê yê IRA) finanse dikirin. Brîtanîyan bi vê helwestê hêvî dikir ku li hemberî baskê leşkerî, baskê sîyasî yê tevgera Komarparêz xurt bikin.

Lê belê komikên paramîlîter ên loyalîstan (Protestanên ku piştgirîya mayîna Bakurê Îrlandê di nav Kraliyeta Yekbûyî de dikin) tirsîyan ku lihevki-rineke dizî di navbera IRA û Brîtanîyan de pêk tê û ji bo ku wê pûç bikin, êrîşên xwe yên li ser sîvîlên Katolîk zêde kirin; di navbera 1974-1976an de bêtirî 300 kes kuştin. Ji alîyekî ve jî îstîxbarata Brîtanî jî agirbestê îstifade dikir ku ji nav refên IRA muxbîran peyde bike. IRA hem agirbest betal kir, hem jî di nav xwe de reorganîzasyonêk pêk anî û bi stratejîyeke nuh ku wek "Şerê Dûdirêj" hat binavkirin, dîsa dest bi şer kir. Li gora wê stratejîyê, wan ê ji alîyekî ve li dijî Brîtanîyan şerê bêzarkirinê bidomanda û ji alîyekî ve jî bi rêya Sinn Fein bêtir giranî bida çalakîyên sîyasî.

Têkoşîna di Girtîgehan de û Bandora wê li Xebata Sîyasî

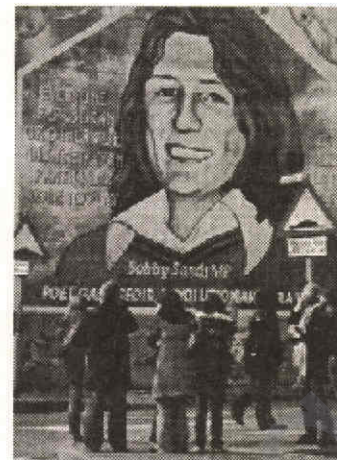
Li girtîgehan ji alîyekî ve êrîş li ser girtîyên ji dozên paramîlîterî hebûn, ji alîyekî ve jî statuya sîyasî nedidan wan û "Pênc Daxwaz"ên wan qebûl nedikirin (Mafê lixwenekirina uniformê girtîgehê; mafê nekirina karê girtîgehê; mafê têkildariya serbest bi girtîyên din re û çalakîyên perwerdeyî û dem bihurînî; mafê her hefte serdanek, nameyek û pakêtekê; şûnvedayina mafên ku di dema protestoyan de ji wan hatibûn sitedin). Wek encam di 1980an de cara yekem heft girtîyan dest bi grewa birçîbûnê kir û 53 rojan domand. Lê ya herî bi bandor ya dû wê bû, di 1981an de dîsa dest pê kirin, vê carê pir deng da û veguherî bo raberkirina hêz û îradeyê di navbera Margaret Thatcher a Serokwezîra Kraliyeta Yekbûyî û girtîyan de. Yek ji grewwanên birçîbûnê Bobby Sands bû ku di dema grewê de wek parlamenter hatibû hilbijartin û li seranserê dinyê bala medyayê, raya giştî û azadîxwaz û şoreşgeran dikişand. Grewê heta ku Bobby Sands jî di nav de 10 girtî tê de mirin dom kir; 100.000 mirov tev li merasîma cenazeya wî bûn. Van grewan sîyaseta netewperweran radîkaltir kir, piştgirîyeke girseyî bi dest xist û rê da ku Sinn Fein bibe partîya sîyasî ya sereke.

Stratejîya Armalît û sindoqa dengdayinê

Piştî ku bi bayê grewên birçîbûnê piştgirîyên girseyî bidest xistin, IRA'ya ku heta wê demê tenê ji devê tivingê bawer dikir, bi vê stratejîya nuh hewl da ku di navbera tivingê û xebata sîyasî de mîzînekê pêk bîne. Lewra beşeke vê stratejîyê 'Armalite' anku tivinga AR-18 û beşa din jî sindoqa dangan bû. Êdî Sinn Fein hem li Komara Îrlandê û hem jî li Bakurê Îrlandê di karûbarê sîyasî de bûbû xwedî îdia. Gotina Danny Morrisonê organîzatorê Sinn Fein di kongreya partîyê ya 1981an de cih di nav rûpelên dîrokê de girt: Ma kî ji yê li vê derê bi rastî bawer dike ku em dikanin bi hilbijartinan bi ser kevin? Lê heke di destekî me de kaxeta dengdanê û di destekî din de jî Armalît hebe û em li Îrlandê werin ser hikum, kesekî li vê derê wê îtiraz bike?

Çalakîyên çekdar û teqîndar ên IRA her ku diçûn bi bandor û sofiştîke dibûn. Di 1984an de avahiya konferansa Partîya Muhafezakar a ku wê gavê di bin serokatîya M. Thatcher de li ser hikum

bû, bombe kirin; çar kes hatin kuştin, lê tişt bi Serokwezîr M. Thatcher nehat. Thatcher ji alîyekî ve sekneke bazan ji raya giştî re diyar dikir, ji alîyekî ve jî didît ku cih li wan teng dibe û berdêla Bakurê Îrlandê her ku diçe girantir di-be; lewra di 1985an de bi Serokwezîrê Komara Îrlandê re peymanek îmze kir ku di tayînkirina îstiqbala Ba-

Wîna û geywêsa Bobby Sands li aliyê Boffa. "Zivîstana me yê piştî sîyasa komarî carrekê me he."

kurê Îrlandê de bêtir heqê gotinê dida Komara Îrlandê. Jê û pey ve êdî pêvajo bi alîyê bi zext, alîkarî û teşwîka Desthilatîya Kraliyeta Yekbûyî û ya Komara Îrlandê lihevkerina her du alîyan (Katolik û Protestan) û rawestandina çalakîyên çekdar ve diçû.

Di 1990an de Wezîrê Bakurê Îrlandê di axaftineke xwe de ji bo teşwîka civînên sêalî qala bi rêya devolusyone avakirina desthilatîya herêmî li Bakurê Îrlandê kir. Di 1991an de IRA bi topa hawanê xwe gihand avahiya serokwezîrtîyê. Heman salê bi serkêşîya Wezîrê Bakurê Îrlandê civînên her du alîyan dest pê kirin û rêxistinên çekdar ên Protestanan daxuyanî kirin ku wê di dema gotûbêjan de çalakîyên çekdar rawestînin. Lê ev gotûbêj bi ser neketin û tundûtûjî di 1992an de giran bû.

Self Determînasyon û Mafê Tevlêbûna Komara Îrlandê

Di 1993an de Serokwezîr John Major û Serokwezîrê Komara Îrlandê bi deklarasyonekê mafê bi xwe biryardanê (self determînasyon) yê Bakurê Îrlandê tesdîq kir; ew dihat wê wateyê ku heke Bakurê Îrlandê bi piranîya dangan bixwesta, dikanî tev li Komara Îrlandê jî bibûya; agirbesta mayînde ya IRA wê li dû wê daxuyanîyê bihata; hat jî. Di 1994an de IRA agirbest îlan kir. Hema piştî wê jî Hêzên Çekdar ên Loyalîst (Protestan). Cara yekem bû ku rayedarên Sinn Fein û hikûmetê hevdiştin pêk dianîn. Lê belê bêçekkîrîna (tasfîyekirina çekan) hîna jî bi pirsgirêk bû. Ji ber ku Partîya Muhafezakar a li ser hikum ji bo tevlêkirina Sinn Fein bo gotûbêjên aşîyê, bêçekkîrîna IRA wek şerd derdixist pêş, û IRA jî ev yek qebûl nedikir. Lewra Sinn Fein ma li dervê gotûbêjan û IRA jî dîsa dest bi teqînan kir.

Dewrana Partîya Kar (Labour Party)

Di 1997an de li Brîtanyayê bi serokatîya Tony Blair, Partîya Kar ku bi kevneşopîya xwe partîyeke çepgir e, hat ser hikum. Blair şerdê muhafa-zakarên ê ku ji bo tevlêbûna Sinn Fein bo pêvajoya aş-tîyê divê IRA bêçek bibe, da alîyekî û ji dewsa wê tenê şerdê agirbestê danî ber wan. Her weha Amerîkayê jî dest bi piştgirîyeke çalak a pêvajoya aş-tîyê kir. Li ser van pêşveçûnan, IRA dîsa agirbest îlan kir û Sinn Fein tev li gotûbêjan bû; lê ev yek bû sedema veqetyana fraksîyonekê ku li dijî agirbestê û gotûbêjan bû. Bi navê Real IRA - IRA'ya Rastî (RIRA) daxuyanî kirin ku dê şer bidomînin û him di pêvajoya gotûbêjan de, him jî piştî lihevkerinê hin teqîn pêk anîn û bûn sedema gelek kuştîyan. Lê hindikahî bûn, lewra agirbesta beşa sereke ya IRA dom kir.

Peymana Îniya Rind

Di 1998an de wek encama gotûbêjan Peymana Îniya Rind an jî Peymana Belfast pêk hat. Li gora vê peymanê wê li Bakurê Îrlandê hikûmeteke ji hemû alîyan pêk bihata, hikûmeta Kraliyeta Yekbûyî bi rêya devolusyonê hinek desthilatîyên xwe dewrî wê hikûmetê bikirina; destûra Komara Îrlandê ku doza hemû giravê dikir bihata guherandin. Bi vî awayî, Tony Blair di Mijdara 1998an de bû Serokwezîrê yekem ê Brîtanî ku li Parlamenta Bakurê Îrlandê axaftinê bike û bi wê axaftina wî ya hestiyar, dinya pê hesîya ku dayika wî bi xwe jî Îrlandî bûye.

Bêçekkirina IRA

Partîyên Protestan îcar jî digotin heta ku IRA xwe bêçek neke, em qebûl nakin ku Sinn Fein tev li birêvebirîyê bibe û IRA jî him li ser awayê bêçekkirinê û him jî dema wê bi wan re li hev nedikir. Lê Tony Blair îsrar dikir ku pêvajo bidome, lewra dawîyê bi şerdê ku bêçekkirina IRA dûre pêk were, di 1999an de di hikûmetê de cîh dan Sinn Fein. Lê dûre pêkhatina bêçekkirinê bi derengî diket û bû sedem ku di Sibata 2000an de parlament bê betalkirin (fesihkirin). Piştî gelek têkildarîyan di Gulanê de dîsa vebû. Di 2001an de komîteyeke navnetewî saz bû ku çavdêriya bêçekkirina IRA bike. Di Tebaxê de serokê wê komîteyê teyîr kir ku IRA ji bo bêçekkirinê planek saz kiriye. Lê ji alîyekî ve plan dereng dimeşîya, ji alîyekî din ve jî Protestanan îdia dikir ku IRA li parlamentê şebekeyeke sîxuran (casûs) birêve dibe.

“Ez, Sinn Fein û hemû komarparêzên alîgirê pêvajoya aş-tîyê li dijî vê kuştinê ne... Denis Donaldson ji bo Şaxê Taybetî dixebitî; wan ew bi awayekî bê wîcdan ji bo xistina hikûmeteke hilbijartî ya demokratîk bikar anî. Sala çûyî jî wan dikir ew teşhîr bikira, da ku pêvajoya aş-tîyê bê îstîkrar bikin. Muhtemelen îsal jî ji bo ji rê derxistina pêşveçûna sîyasî kuştina wî armanc kirin...”

Di Gulana 2003an de Tony Blair hilbijartinên Parlamenta Bakurê Îrlandê taloq kirin, ji ber ku rewşa çekên IRA û ku çiqasî dixwazin dev ji têkoşîna çekdar berdin, ne zelal bû. Di Cotmeha 2003an de serokê komîteya navnetewî ya çavdêriya bêçekbûnê belê kir ku IRA heta wê gavê piraniya çekên xwe tasfîye kirine. Lê li gel vê jî, Protestan qane nebûn û xwestin delîlê bêçekbûnê bibînin, doz dikirin ku tasfîyekirina çekan bi fotografan bê îspatkirin. IRA ev daxwaz red kir û di 2004an de gotûbêjên di navbera partîyên her du civatan de hilweşîyan.

Di 28 Tîrmeh 2005an de IRA daxuyanî kir ku dev ji têkoşîna xwe ya çekdar a 36-salî berdide û berî dide sîyasetê. Bi daxuyanîyeke dîrokî ferman da hemû yekîneyên xwe jî ku çekên xwe berdin û alîkarîya avakirina pêvajoya demokratîk bikin. Di 25 Îlon 2005an de serokê komîteya navnetewî ya çavdêriya bêçekbûnê daxuyanî da ku bi bawerîya wî çekên IRA êdî nikanin bî bikaranîn. Lê ji xêndî komîteya çavdêr kesî tucarî ne dît û ne jî bihîst ku IRA çî bi çekên xwe kirine, çawa bêçek bûye, çek çawa tasfîye bûne. Camêran gotin va ye şahid û gotina me jî sened e, yê mayî jî li wan dikeve ku bawer bikin.

Hilbijartina 2007an, Meclîs û Hikûmeta Herêmî

Piştî hilbijartinên 2007an, Kraliyeta Yekbûyî statuya meclîsa Bakurê Îrlandê lê îade kir; anku bi rêya devolusyonê hejmarek desthilatî dewrî parla-

menta herêmi kirin; partiyên siyâsi yê her du civakan (Katolik û Protestan, an jî Komarparêz û Kraliyetparêz) desthilatî di nav xwe de par kirin û bi kolîsyonekê hikûmeta herêmi saz kirin.

Sîstema Sîxurtiyê li Bakurê Îrlandê û Sîxurê Super di Nav Komarparêzan de

Denis Donaldson (li aliyê çepê) û Bobby Sands di girtîgehê de.

Li Bakurê Îrlandê, hêzên paramîlîter dilsoziya doza xwe ji malbat û hemû tiştên din girîngtir dibînin. Lewra heke yek dev ji dilsoziya xwe ya ji bo gelê xwe berde û bibe sîxur (ajan) an muxbîrê polîs, ev yek wek sûcê herî giran tê dîtin. IRA sîxur û îxbarkar tucari bête ceza nedihîştin. Lê dîsa jî sîxur û muxbîr di makîna îstîxbaratê de çerxeke girîng bû û MI5 (sazîya îstîxbarata Brîtanî) bi şarezabûna xwe ya di warê sîxurtiyê de têra xwe navdar e.

Di 2002an de siyasetmedarên Protestan gilî û gazine kirin ku şebekeyeke sîxurên komarparêz di nav hikûmetê de hene û ji ber wê yekê êdî nikanin baweriyê bi Sinn Fein binin, lewra wê hikûmetê bi wan re parve nekin; li ser vê pêşveçûnê polîsan lêpîrsîn dan destpêkirin û sê kes hatin girtin ku yek ji wan jî Denis Donaldsonê birêvebirê sereke yê Sinn Fein li parlamentê bû; piştê di 2005an de dozgeran (sawcî) got ku “ji bo berjewendiyên gel” em hemû dozan betal dikin. Her kesekî bi pîrsên Bakurê Îrlandê re eleqedar bi vê nûçeyê matmayî bû. Gava ku piştî demekê Denis Donaldson mikur hat (îtiraf kir) ku sîxurekî dualî bûye û ji bo Brîtanîyan sîxurtî kiriye, komarparêzên Îrlandî gişt şok bûn.

“Di salên 1980an de, di demeke hasas a jîyana xwe de min tawîz da û wan ez îstîhdam kirim. Jê û vir de ez jî îstîxbarata Brîtanî û Şaxê Taybetî re xebitîme. Pîr poşman im...” wisa digot Denis Donaldson; di nîveka salên 1960an de tev li IRA bûbû, di 1970an de di parastina dêrekê de li hemberî êrişa loyalîstan şerekî baş kiribû û li herêma bûbû leheng; ketibû girtîgehê, bi salan têde mabû û li wir bi Bobby Sands re hevaltî kiribû; di 1981an de li Fransayê hatibû girtin; di 1983an de namzedê sinn Fein ê Belfastê bû; di salên dawî yê 1980an de li ser navê IRA çûbû Lubnanê û bi milîsên Hizbullah û Emel re gotûbêj saz kiribûn, da ku rehîneyekî Îr-

landî serbest bike; heta li Amerîkayê jî Sinn Fein temsîl kiribû; di dawîya salên 1980an de bûbû serokê koma Sinn Fein a li parlamentê; di nav IRA û Sinn Fein de ewqas dilsoz û girêdayî dozê dihat dîtin ku, teva ku wan salên dawî difikirîn ku sîxurekî MI5 di nav wan de heye, şik diçû ser gelek giregirî, lê tucari şik nedibirin ser wî.

Piştî ku mikur hat, ji Sinn Fein hat qewirandin, destê xwe ji her tiştî kişand û çû li holikeke (qulube) bê elektrîk û bêav bi tena xwe li bejahiyê jîya; di 2006an de li wir hat kuştin. Bi salan kesekî negot min kuştîye, dawîyê di 2009an de Real IRA (RIRA), fraksîyona li dijî lihevkerî û veqetayî, bi daxuyanîyekê da zanîn ku teva ku tu têkiliya wî bi wan re, û tu zirara wî li wan çênebûye jî, tenê ji ber prensîpê ew kuştine.

Tucari diyar nekir ku hasasiyeta rewşa wî çî bû û çima ew tawîz da. Bersîva vê tuneye, lê yê eleqedar dizanin ku wek hemû sazîyên îstîxbaratê, ya Brîtanî jî ji bo ku elemanan îstîhdam bike metodên xistina dahfîkê, alîkarîya dozên krîmînal, bertîlên diravîn, xapandin û heta şantajê jî bikar tîne. Lê belê ya girîng ev pîrs e, çima dikanên 22 salan bê pîrsgirêk bikar bihanîna, lê di dema ku Bakurê Îrlandê ber bi çareserîya siyâsi ya aştiyane ve gavên girîng avêtin, di nav geremola di navbera hêzên ewlekarîyê û îstîxbaratê de bi awakî rê dan ku teşxîr bibe? Dibe ku bersiv di nav gotinên Gerry Adamsê serokê Sinn Fein de be:

“Ez, Sinn Fein û hemû komarparêzên alîgirê pêvajoya aştiyê li dijî vê kuştinê ne... Denis Donaldson ji bo Şaxê Taybetî dixebitî; wan ew bi awayekî bê wîcdan ji bo xistina hikûmeteke hilbijartî ya demokratîk bikar anî. Sala çûyî jî wan dikir ew teşhîr bikira, da ku pêvajoya aştiyê bê îstîkrar bikin. Muhtemelen îsal jî ji bo ji rê derxistina pêşveçûna siyâsi kuştina wî armanc kirin...”

Ji aliyê çepê ve: Martin McGuinness, Denis Donaldson û Gerry Adams di konferansêke çapemeniyê de.

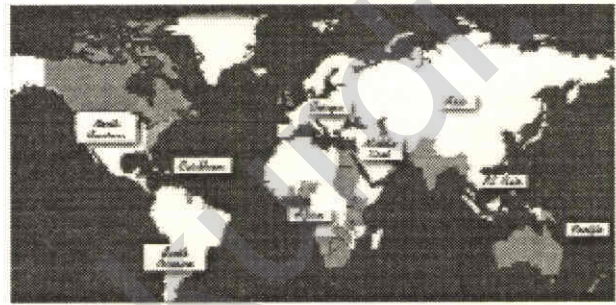
Modelen Brîtanî Yên Çareserkirana Pirsgirêkên Netewî

Baran Rizgar

Bi rastî model an awayên çareserkirina pirsgirêkên netewî, rasterast bi şerd û mercên dîrokî, civakî, aborî, birevebirî û hwd ên netewên serdest û yên bindest, û her weha têkildarîya her du netewan ve girêdayî ne. Lewra meriv nikane tenê wek modeleke teknîkî, yan formulekirî li mijarê binêre; divê meriv ji piştgehê (background) ve lê binêre û bizanibe ku çî model ji çî şerd û mercan derhatine. Ji ber vê yekê, di vê nivîse de em ê berê li ser piştgeha dîrokî ya mijarên netewî yên Brîtanî rawestin.

ÎMPERATORÎYA BRÎTANÎ Û KOLONÎZASYON (KOLONÎKIRIN)

Împeratorîya Brîtanî, bi gotineke navdar, *'împeratorîya ku roj li ser naçe ava'*. Rastîya vê gotinê ew e ku împeratorî ewqas fireh bûye, bûye global ku roj her tim beşeke xaka wê ronî dike, anku heke li derekê bûbe şev jî, li dereke dîn a xaka wê dîsa jî roj e. Bi vî awayî her tim li beşeke xaka wê roj heye. Ev gotin, berê, di sedsala 16an de ji bo Împeratorîya Spanî dihat bikaranîn; lê belê ji sedsala 19an û pey ve, bi taybetî di dewrana Vîktoryan de, ew bêtir ji bo Împeratorîya Brîtanî hat bikaranîn. Her çiqas di sedsala 18an de piştî Şoreş û Şerê Serxwebûnê yê Amerîkayê, koloniyên wê herêmê ji bilî Kanadayê gişt ji dest xwe berdan jî, Împeratorîya Brîtanî di salên pêşî yên 1900an de hikum li nêzikî 21 milyon km² dikir, ku bêtirî %20ê xaka dinyê ye û 458 milyon mirov lê dijîyan, ku vê hejmarê jî nêzikî 1/4ê nifûsa dinyê ya wê demê pêk dihanî.

Piştî Şerê Dinyê yê Yekem, bi têkçûna Almaniyayê û hilweşîna Împeratorîya Osmanî re, gelek xakên di bin hikumê wan de jî bi dest xistin û bi vî awayî gîhaşt bandeva (zîrwe) xwe; wek Filistin, Transjordan (Urdun), Îraq û hinek xakên li Afrîka û Asyayê ku berê di destê Almaniyayê de bûn. Analîst bi gelemperî li hev dikin ku hikumê Brîtanî yê li ser deryayan, serdestîya bazirganîya (ticaret) navnetewî û vezelokbûna (fleksîbîlîte, elastîkîyet) birêvebirîya Brîtanî, hîmen vê berfirehî û domdarîya demdirêj bûn.

Bê guman her wek hemû împeratorîyan ew jî heta bi heta nikanîbû li bandevê bimaya û piştî gîhaştina bandevê, demek zêde neajot ku dest bi serberjêr çûyinê bike. Meriv çav li welatên sereke yên ku wê demê di nav Împeratorîya Brîtanî de bûn bigerîne, meriv serûber, hêz û hikumê vê împeratorîya qerase çêtir dibîne: Kanada, Jamaîka, Hindîstan, Pakîstan, Awûstralya, Misir, Kenya, Îrlanda, Sûrînam, Afganîstan, Normandîya, Amerîka, Hong-Kong, Zelanda Nuh, Bûrma, Nepal, Blîze, Bahama û Grenada. Wek ku me li jor got, vê dawîyê Filistin, Transjordan (Urdun), Îraq û hinek xakên li Afrîka û Asyayê ku berê di destê Almaniyayê de bûn jî lê zêde bûn.

Di vê nexşeya dinyê ya jêrîn de, xakên ku Împeratorîya Brîtanî bi awayekî hikum lê kirine, bi sor hatine rengkirin, da ku em bikanibin berfirehî û belavbûna wê ya li dinyê bibînin.

Gelek caran meriv dibîne ku ev welat hemû di bin kategorîyekê de wek kolonî (mêtingeh, mustemleke) tên qalkirin. Lê bi rastî kolonî bi xwe jî awayên cihêreng hebûn û gişt ne di kategorîyekê de bûn. Ji van awayan pêncên sereke ev bûn:

Hikumê Şirîkeyê (kompanî, şîrket, hevparî): Kompanîyên xisûsî yê Brîtanî ji bo teşebusên xisûsî yê ticarî li welatên din bi xwe kolonî ava dikirin; li gel Kralîyetê qeydkirî bûn û ji aliyê wê ve dihatin teşwîkkirin û parastin. Li cîhê ku bi şirîkeyan giran dihat, êdî nedikanîn wî barî hilgirin, kolonî dewrî Împeratorîyê dikirin.

Kolonî: Ew herêmên ku yekser ji aliyê walîyekî ve li ser navê Hikûmeta Brîtanî bi temsîla kralîyetê dihatin birêvebirin. Walî bi Ofîsa Kolonîyan a li Londonê ve girêdayî bûn; lê belê pirê caran ew bi xwe jî xwedîyê gelek desthilatîyan bûn. Awayê herî belav ê kontrola kolonîyan ev bû.

Protectorat: Xakên wisa bûn ku desthilatdaran herêmî dikanîn di qada navxweyî de hikum bikirana, lê belê karûbarên derve û parastinî yê hikûmeta xwe ji Brîtanîyan re dihiştin. Li hemberî wê, Brîtanîyan ji wan re rêz digirt û ew ji gef û tehdîtên derve û hundir diparastin. Wek mînak Aden, Bahreyn û Kuweyt wisa bûn.

Domînyon: Kolonîyên wisa bûn ku azadîyek berbiçav û girîng a xwe birêvebirinê hebûn. Kolonîyên koçkîrîyan bi vî tewrî bûn, wek mînak, Awûstralya û Afrîka Başûr.

Mandat: Ev awa piştî Şerê Dinyê yê Yekem hat bikaranîn, da ku kolonîyên kevn ên Alman û Osmanîyan li ser navê Lîga Netewan derbasî Brîtanîya û Fransayê bibin, heta ku ji bo xwe birêvebirinê amade bibin. Piştî Şerê Duyem, Netewên Yekbûyî hinek mandatên din jî dan.

Her çiqas ev pênc kategorîyên kolonîyan hebûn jî, xakek dikanî di nav pêvajoyê de ji kategorîyekê derbasî yeka din bibûya. Li gora guherîna şerd û mercan, mîzîna hêzan, Brîtanîyan awayê birêvebirinê diguherandin, da ku bersîva pêşveçûn û guhertinan bidin. Aliyê wan ê vezelokbûna birêvebirinê di vir de zêde dîyar dibû. Wek mînak, Kenya di 1888an de ket bin hikumê şirîkeyê, di 1895an de bû protectorat, di 1920an de kolonî û di 1963an de serbixwe. Gelek xak heta bi serxwebûnê di pêvajoyê de pêngavên bi vî rengî re derbas bûn; piranîya wan jî bi hikumê şirîkeyê dest pê kir, ku ew jî tê fahmkirin, ji ber ku teşebusên kompanîyên xisûsî di destpêka kolonyalîzma Brîtanî de bi peyman û rêznameyên xwe bi Kralîyetê ve girêdayî bûn û ji aliyê wê ve dihatin teşwîkkirin û parastin.

ÎNGİLİSTAN – BRİTANYA – BRİTANYA MEZİN – KRALİYETA YEKBÛYÎ

Li jor me bi kurtî Împeratorîya Brîtanî rave kir. Lê belê pirs û pirsgerêkên netewî ne tenê di çarçova împeratorîyê de, lê her weha di çarçova Brîtanîyayê bi xwe de jî hebûn û ji bo wan jî awayên çareserîyê hatine pêşdexistin. Lewra divê em bi kurtî be jî piştgeha Brîtanîyayê bi xwe jî bidin, da ku hêmanên dîrokî, civakî, xakî û hwd ên modelên çareserkerîna pirsgerêkên netewî yê wê çarçovê jî çenekî ronî bikin.

Gelek caran em dibînin ku peyv an navên Îngilîstan (England), Brîtanîya (Britain), Brîtanîya Mezin (Great Britain) û Kralîyeta Yekbûyî (United Kingdom – UK) wek ku yek tişt bin, ji dewsa hev tên bikaranîn. Lê bi rastî ne wisa ye. Lewra ji bo çêtir têgîhaştina mijara me, ew ê çêtir be ku em berê wê mijarê zelal bikin.

Îngilîstan (England)

Îngilîstana ku Piranîya xaka Girava Brîtanîya dihewîne û ku 43 sal piştî zayinê (Mîladê) ji aliyê Roman hat dagirkirin û heta sedsala 5an ji aliyê wan ve hat birêvebirin, piştî vekîşîyana wan rûbirû-

yî dagirkirina Anglo-Sakson bû, ku sê eşîrên bi navê Angles, Sakson û Jute ji gelên Germanîk bûn; peyvên wek Englîz, Îngilîz, Sakson, Anglo-sakson û hwd ji vir tî. Wan li wê derê hejmarek kralîyet ava kirin. Ev kralîyet dawîyê bûn yek û di sed sala 10an de Kralîyeta Îngilîstanê hat avakirin.

Wales (Weylz, Galler): Li başûrê rojavayê girava Brîtanya, hevsînorê Îngilîstanê ye.

Skotland (Îskoçya): Xaka wê 1/3ê Girava Brîtanya ye û li bakurê giravê cîh digire.

Bakurê Îrlandê (Îrlanda Bakur): Li bakurê rojhilatê Girava Îrlandê cîh distîne, beşa giravê ya mayî wek Komara Îrlandê dewleteke serbixwe ye.

Brîtanya (Britain): Îngilîstan û Wales (Galler) bi hev re Brîtanyayê pêk tînin.

Brîtanya Mezin (Great Britain): Îngilîstan, Wales û Skotland bi hev re Brîtanya Mezin pêk tînin.

Kralîyeta Yekbûyî - KY (United Kingdom - UK): Îngilîstan, Wales, Skotland û Bakurê Îrlandê bi hev re Kralîyeta Yekbûyî pêk tînin.

MODELÊN BRÎTANÎ YÊN ÇARESERKIRINA PIRSGIRÊKÊN NETEWÎ

Wek ku ji vê piştgeha ku heta nuha me hewl da ku em bi kurtî rave bikin xuya dibe, Împeratorîya Brîtanî gîhaştibû berfirehî, nifûz û hêzeke zirecêb û hejmareke yekcar mezin welat xistibûn bin hikumê xwe. Her weha hikumê wê yê li ser wan jî ne tenê bi awayekî lê bi gelek awayan dihat bicîhkirin. Ji ber vê yekê jî, tenê modeleke çareserkirina pirsgerêkên netewî têra wê nedikir; li gora şerd û mercan, têkildariya xwe ya bi wan re û mîzîna hêzan model dihatin pêşdexistin û bicîhkirin; modelekê êdî nekanîbûya bersîva pirsgerêkan bidaya, ew xak derbasî modeleke din dikirin.

Meriv dikane bi gelemperî du kategorîyan bibîne. Ev kategorî jî dûre di nav xwe de bi jêrkategorîyan parve dibin. Her du kategorîyên sereke dikarin wisa bînin ravekirin:

1) Pirsgerêkên netewî yên ji ber hikumê li ser welatên ji deryayê wêde (overseas, her çiqas ji dewsa dervê welêt tê bikaranîn jî, ji ber ku Brîtanya girav e, di navbera wê û van welatan de derya hene û tîgîn bi wê wateyê pêşde ketiye). Evana bi her pênc kategorîyên xwe kolonî ne. Lewra ravekirin û nasîkirina modelên çareserkirina van pirsgerêkan zelalkirin û ravekirina dekolonîzasyon yan tasfîyekirina kolonîyan, şerd û mercên pêwîstkirin û rêdana vê pêvajoyê pêwîst dîke.

2) Pirsgerêkên netewî yên welatên di nav Kralîyeta Yekbûyî de; an ku Skotland, Wales û Ba-

kurê Îrlandayê. Evana ji ber ku wek kolonîyên ji deryayan wêde nehatine hesibandin, ketine kategorîyêke din û modelên ji bo wan kolonîyan pêkhatî li wir nehatine bikaranîn.

1) PIRSGIRÊKÊN NETEWÎ YÊN JI DERYAYÊ WÊDE

Tengasîyên Piştî Şerên Dinyê ku Rê Da Dekolonîzasyonê

Ji Şerê Yekem û pey ve, Împeratorîya Brîtanî êdî bi pirsgerêkên girîng re rûbirû dibû. Hinek bazarên girîng ên li dervê împeratorîyê ji dest çûn; krîza 1929an kir ku ekonomîya Brîtanyayê ji ya serbest derbasî ya parastî bibe; her çiqas di dawîya Şerê Duyem de yek ji dewletên serketî bû jî, bandorên şer giran bûn, piraniya Ewropayê wêran bûbû û mîzîna hêzan guherîbû; Brîtanya ber bi topavêtinê (îflasê) ve diçû û di nav kolonîyên wê de tevgerên netewî serî hildidan; bi ser de jî Şerê Sar dest pê dikir.

Ji ber ku ekonomîya wan di dewreke dijwar re derbas dibû, pêwîst dibû ku kolonî bêtir bi lez pêşde bikevin; ji xwe di dema şer de îndustrîya wan jî pêşde ketibû, lewra êdî bêtir serxwebûn-xwaz û bi şîûr bûn. Her weha Brîtanya ku berê deyn dida xelkê, nuha bi xwe bûbû deyndar û Şerê Sar bêtir serfikirinê li parastina leşkerî pêwîst dikirin. Brîtanyayê biryar da ku kolonîyên xwe ji aliyê ekonomîk ve bêtir bi bandor bike; ev dihat wateya sîyasetên nuh ku xwarina erzan ji wan bigire û berhemên xwe bifiroşe wan; ji vê sîyasetê re bi gelemperî 'împeryalîzma nuh' dihat gotin. Li hember wê jî bêtir ramana serbixwe li kolonîyan û dijderketina raya giştî ya Brîtanî li hemberî împeryalîzmê hêmanên nuh bûn.

Helbet wek ku me li jor jî got, bi hejmareke mezin kolonî hebûn û yek bi yek şîrovekirina hemûyan di çarçova nivîseke sînorkirî de ne mimkun e. Lewra em ê li vir ji wan li ser yekê tenê û çenekî bi hûngilî, lê dîsa jî bi kurtî rawestin.

Çareserîya Pirsgerêka Netewî li Hîndistanê

Heke em di vê çarçovê de li Hîndistanê binêrin, em dibînin ku di 1918'an de deynekî mezin ê Brîtanyayê li Hîndistanê heye û di navbera herdu şeran de sîyaseta Brîtanî ew e ku di budçeya Hînd-

distanê de zêdebûnek çêbibe, da ku bikanibin deynê xwe bidin; lewra îndustrîya tekstîla wan hat parastin. Lê diwarî pêk hatin û di 1931an de bi kampanyakê malên Brîtanî boykot kirin. Piştî depresyonê bû û bac (vêrgî) hatibûn rakirin, Hîndîyan hêvî dikirin ku piştî ku 1.5 milyon leşkerên wan di ber Brîtanîyan de şer kir, wê li hemberî wan minetdar bin û statuyeke çêtir a xwe birêvebirina bi awayê domînyon bidin wan.

Di 1919an de tenê otonomîyeke perwerde û tendurustîyê li gel parlamenteke bi berpirsîyên sî-norkirî dabûn wan. Ev yek bûbû sedema protestoyên girseyî, grewên giştî pêk hatibûn. Yek ji serokên Kongreyê Gandî bû û wî banga protestoyên aştîyane û kampanyeke bêîteatîya sîvîl kiribû. Di 1928an de serokê din ê Kongreyê, Nehrû, daxwaza yekser serxwebûnê dikir, wê demê Gandî di daxwazên xwe de hîn vezelok bû û di nav salekê de statuya domînyon dixwest. Lê Brîtanîyan ev daxwaz baş bersîv nedikirin, lewra bêîteatîya sîvîl a girseyî hat saz kirin; bac nehatin dayin, malên Brîtanî hatin boykot kirin, ji leşkerîyê gelek kesan firar kir, xwendekar neçûn xwendegehên û hwd. Ji ber van çalakîyan, Gandî û Nehrû hatin girtin. Piştî hinek guhertinên bêtir desthilatîya hikûmeta Hîndistanê pêk hatin û di 1930an de bi raporeke bi navê Rapora Simon soz dan ku ber bi statuya Domînyon ve guhertinan pêk bînin. Lê herdu serokên sereke hîn jî di girtîgehê de bûn û ber bi 1931an ve êdî Gandî jî wek Nehrû nêzîkî doza serxwebûnê dibû. Di Qanûna Hîndistanê ya 1935an de xwe-hikumîya eyaletî pêşkêş kirin. Lê Hîndistanî bi vê têr nebûn, ji ber ku dîsa jî desthilatîyên girîng ên wek mijarên karûbarên derve li ba Walfiyê Giştî diman.

Di 1939an de Şer dest pê kir û di demeke kurt de Fransa ket; pêwîstîya Brîtanîyayê pir bi tev-lêbûna Hîndistanê ya şer hebû: lê Kongreyê red dikir, digot, 'hun ji me re dibêjin tev li şerê ji bo demokrasîyê bibin, lê azadîya me misoger nakin, ev ne li gora mantiq e.' Churchill pêşniyar kir ku piştî ku şer qedîya, statuya domînyon bide wan, lê ev qebûl nekirin û bêîteatîya sîvîl domandin.

Serokê Kongreyê, Subhas Chandra Bose, berxwedana bê tundûtûjî red kir, Artêşa Netewî ya Hîndistanê li gel Japonyayê li dijî Brîtanîyayê xist şer û li Sîngapûrê hikûmeteke Hîndistana Azad saz kir. Ji aliyê din ve, dema ku serokên Kongreyê girtî bûn, Lîga Muslimanan a reqîba wan xurt bû. Wan ji dewsa dewleteke Hîndistanê ya yekbûyî, dewleteke cuda a Muslimanan li herêmên ku tê de piranî pêk dianîn doz dikirin. Bi ser van diwarîyan de enflasyon, kêmbûna xwarinê û xelaya 1943-44an (nebûna

xurekan) hat. Êdî Brîtanîyan nikanîbû Hîndistan birêve bibira, wan ev yek didît. Ji aliyê ekonomîk ve jî, îndustrîbûyîna Hîndistanê pozîsyona karsazên di nav Partîya Kongre de xurt dikir; gîhaşt wê qonaxê ku êdî Hîndistanê deyn dida Brîtanîyayê.

Dawîyê Kongreyê di mijara dewleta ûnîter de tawîz (kompromîs) da Lîga Muslimanan; di 1946an de li ser çareserîyeke federal li hev kirin; lê nemeşîya û Kongreyê daxwaza Pakîstana serwer li herêmên bi piranîya Musliman ên bakurê rojava û bakurê rojhilatê Hîndistanê qebûl kir; lê belê ew jî nebû, ji ber ku hikûmeta Kongreya Lîga Musliman a demî hilweşîya û serhildanên girîng pêk hatin. Wavell, Walfiyê Giştî ji welêt derket û Lord Mountbatten cîhê wî girt. Li gora formula wî ya kurtebir û hêsan: Brîtanîya yê heta 1948an ji Hîndistanê vekîşîya; li ser hîmê ku kîjan eyaleta bixwaze dikane tev li Pakîstanê yan Hîndistanê bibe, parvebûn ê pêk bihata. Dawîyê wîsa bû, lê li herêmên tevlihev bawermendên her du olan bi tundî pev ketin; koçberîyên girseyî çêbûn û bi mehan hevdu kuştin. Ew jî ne bes e, Gandîyê ku ewqas bi xurtî li dijî dijberîyên olî radiwestîya jî bi destê fanatîkekî dînî hat kuştin.

Li Brîtanîyayê li dijî tasfîyekirina kolonîbûna Hîndistanê zêde dijberî çênebû; wek her tim rasyonalizma Brîtanî derket pêş: êdî ji aliyê ekonomîk ve ne jîyanî (heyatî) bû, malên xwe difirotin Brîtanîyayê yên wan nedikirin, berdêla domandina wê yekcar zêde bûbû û hwd.

2) PIRSGIRÊKÊN NETEWÎ YÊN DI ÇARÇOVA KRALÎYETA YEKBÛYÎ DE

Kralîyeta Yekbûyî ji çar netew/welatan pêk tê. Ji aliyê erdnigarî ve me li jor bi alîkarîya nexşeyekê rave kirin; Îngilîstan, Galler (Wales), Skotland û Bakurê Îrlandê.

Îcar dema ku em dibêjin pîrsgirêkên netewî yên Kralîyeta Yekbûyî em rûbirûyî şer, pevketin, dakirgirin, serhildan, îlhaqkirin û lihevkerinên di navbera van her çar netewan de dibin ku dîrokeke dîrûdirêj a 1-1.5 hezar salan pêk tînin. Lewra em ê bi kurtî qozîyên dîrokê yên tîkîlîyên di navbera van çar netewan de bidin û pêde pêde werin ser formul û formulasyonên nûjen ku vê gavê ev tîkilî li gora wan birêve diçin.

Wales (Galler)

Galler di sedsala 13an de ji aliyê Edward 1ê Kralê Îngilîstanê ve hat dagir û îlhaq kirin. Jê û pey

ve wek mîrtîyekê (prensî) statu sitend û bi kevneşopî lawê herî mezin ê Kral/Kralîçê dibe Prensê Wales. Piştî vê dagirkirinê bi Qanûnên Yekbûnê yê 1536an û 1543an bingeh û çarçova vê rewşê ya hiqûqî hat danîn. Li gora vê qanûnê, hikumdêr bi kurtî digot ku ji wê demê û pey ve hemû qanûn, rêz û rêzikên ku li Îngilîstanê derbas dibûn wê li Wales jî bihatina bicîhkirin. Her çiqas vê hiqûqê ji aliyê birêvebirinê ve cudatîyên herêmî qebûl nedikir û lewra rê li ber zimanê wan digirt û li yê Îngilîzî vedikir jî, rê li ber giregirên (malmezin) Gallerê vedibû ku ji aliyê aborî ve, maf û azadîyên xwe hebin û parastî bin. Lê belê heman tişt ji bo zimanê wan û çînen jêrîn ên ku nedikanîn bi Îngilîzî karên fermî bikin derbas nedibû; wek mînak daxwazname (erzûhal) jî di nav de hemû karûbarên fermî divya bi Îngilîzî bûna. Bi vê yekê arîstokratên Gallerî dest bi pêvajoya veguherîna bo arîstokratên Îngilîzî yan Brîtanî kirin û êdî ji kirasê xwe derdiketin, ji ber ku jê û pey ve ji serkêşîya tevgerên serxwebûnê dûr disekinîn; çîna û tebeqeyên Gallerê ji hev bi dûr diketin; çîna jorîn bi Brîtanîbûnê nêzîkî çîna serdest a Îngilîzan dibû; ziman ketibû xetereke mezin. Tê nixandî ku heke ne wergerandina pirtûka pîroz bo zimanê Gallerî (Welş) bûya (1588), ziman ê nikanîbûya bimaya roja îro. Ev pêvajo ji bo Gallerîyan pêvajoya afirandina nasnameya nuh a bi navê Brîtanî bû.

Skotland (Îskoçya)

Dîroka dîrûdirêj a Skotlandê tije tundûtûjî û trajedî ye. Ev welatê tije kele û xirbe (xerabe), sitran û efsaneyên bêhejmar xwedî dîrokeke 6000 salan e. Romên ku beşên mayî yê Brîtanîyayê gişt dagir kirin, nikanîbûn tîketina Skotlandê. Êl û eşîrên ku wekî din ji bo her tiştî şerê hev dikirin, dema ku Rom dihatin, bi hev re şerê Roman dikirin. Dawîyê Roman dev ji dagirkirinê berdan û ji bo ku xwe ji wan biparêzin di navbera wan û dawîya mayî ya Brîtanîyayê de dîwarek ava kirin. Piştî ku Rom ji Brîtanîyayê vekişîyan, îcar jî ji jor de şerên wan û Vîkîngên Norweçî û ji jêr ve jî yê wan û Îngilîzan dest pê kirin. Niştecihên wê ji çar gelan pêk dihatin; Pîkt, Skot, Brîton û Angil. Bê guman her gelek ji hejmarek eşîran û ew jî ji mal û binemalan pêk dihatin. Di 843an de, Kenneth MacAlpinê Kralê Skotan yekîfîya Skot û Pîktan pêk anî û li beşeke Skotlandê kralîyeteke bi navê Skotya ava kir. Di sedsala 11an de Duncan I xakên mayî jî li vê Kralîyete zêde kirin û xwe wek kralê tevaya Skotlandê îlan kir.

Di 1997an de li Skotland û Gallerê, û di 1998an de jî li her du beşên Îrlandê referendum pêk hatin û li gora van referandûman, parlamenta Kralîyeta Yekbûyî rêzeyek desthila-tîyên xwe transferî parlament an meclîsên van netewan kirin. Parlamenta Skotlandê, Meclîsa Netewî ya Gallerê û Meclîsa Bakurê Îrlandê hatin avakirin û di 1999an de kontrol xistin destê xwe. Devolusyona Bakurê Îrlandê di 2002an de hat betalkirin, lê di 2007an de dîsa hat bicîhkirin.

Di 1 Gulan 1707an de, Kralîyeta Îngilîstanê (Galler jî di nav de) û Kralîyeta Skotlandê, bi navê Kralîyeta Yekbûyî ya Brîtanîya Mezin yekbûneke siyasî pêk anî. Parlamentên Îngilîstan û Skotlandê li ser şerd û mercên wê li hev kirin û ew bi navê Peymana Yekîfîyê îmze kirin. Hikumdara yekem a Kralîyeta Yekbûyî ya Brîtanîya Mezin Kralîçe Anne e. Qanûna Yekbûnê bi awayekî misoger dawî li kralîyeten Skotland û Îngilîstanê anî. Êdî her sê netew di nav Brîtanîya Mezin de bûbûn yek.

Bakurê Îrlandê

Girava Îrlandê jî wek xakên din ên herêmê ji gelek êl û eşîran û çend kralîyetan pêk dihat, û serê wê her tim bi êrîşên ji derve di belayê de bû; êrîş û dagirkirinên Vîkîng, Danîmarkî û ji sedsala 12an û pey ve Îngilîzan li dû xwe dîrokeke dûr û dirêj a şer, pevketin, dagirkirin, berxwedan û serhildanan hişt. Ji sedsala 12an heta ya 14an gelek kesan ji Îngilîstanê koç kirin bo Îrlandê û li derdora Dublînê bicîh bûn. Her weha di 1560an de, piştî ku serhildaneke li Ulsterê (Bakurê Îrlandê) hat tefandin, Kralîçe Elîzabet dest danî ser hemû erdan û li wîlayetê Îngilîz bicîh kirin. Di dewra James I de (1603-1625), xwendegehên katolîk hatin girtin û zarok li sazîyên Protestan hatin perwerdekirin. Piştî demeke kurt, cudatîyên wek Îrlandî, Anglo-Îrlandî û Îngilîz cîhên xwe dan cudatîya Katolîk û Protestanan. Di 1798an de serhildaneke girseyî pêk hat û rê li

ber gelek bûyeran vekir, ku wek encam di 1 Çileyê Paşîn 1801an de, bi Peymana Yekîtiyê ya 1800an Kraliyeta Brîtanya Mezin û Kraliyeta Îrlandê bûn yek û Kraliyeta Yekbûyî ya Brîtanya Mezin û Îrlandê pêk hat.

Bê guman, ev yekîti û ya berî wê hema wisa bi hêsanî pêk nehatin. Encamên bûyerên dirokî yê sedsalan bûn, ku di nav wan de gelek dagirtin, serhildan û şerên serxwebûnê hebûn. Vê yekîtiyê parlamentên cîhê yê Brîtanya Mezin û Îrlandê betal kirin, û yeka yekgirtî, Parlamenta Kraliyeta Yekbûyî afirand.

Lê di sedsala 19an û destpêka sedsala 20an de netewperwerîya Îrlandî bi taybetî di nav Îrlandîyên Katolik de xurt bû, gelek tevger û kampanya pêk hatin, heta di 1912an de qanûneke xwe birê-verbirinê di beşa gelêrî ya Parlamentê re derbas ji kirin, lê belê li Beşa Lordan hat redkirin. Di 1916an de li Dublînê Komara Îrlandê yekalî hat daxuyanîkirin. Vê yekê rê li ber Şerê Anglo-Îrlandî vekir, û şer heta ku di 1921an de bi Peymana Anglo-Îrlandî, Dewleta Azad a Îrlandî hat damezrandin dom kir. Li gora vê peymanê 6 parêzgehên (wîlayet) Bakurê Îrlandê di nav Kraliyeta Yekbûyî de man. Lewra di 1927an de navê Kraliyeta Yekbûyî guherî, bû Kraliyeta Yekbûyî ya Brîtanya Mezin û Bakurê Îrlandê.

3. HIQÛQA KRALIYETA YEKBUÛYÎ

Kraliyeta Yekbûyî ji çar beşan pêk tê; Îngilistan, Wales (Galler), Skotland (Îskoçya) û Bakurê Îrlandê. Her yek ji wan xwedî qanûn û sistema xwe ya hiqûqî ne. Li Kraliyeta Yekbûyî demokrasîya parlementerî hêye û dewlet ji aliyê parlamentê ve tê birêvebirin, endamên parlamentê ji aliyê gel ve tên hilbijartin; lê belê qanûna bingehîn (destûr) cîh dide kral/kralîçeyekê jî. Lewra serokê dewletê kral an kralîçeyek e û serokwezîrek jî dibe serokê hikûmetê. Desthilatîyên Kralîçeyê her ku çûye kêmbûne; ji xwe nuha jî bi firehî fonksiyonên seremonîk, sembolîk, domandina kevneşopîyan û hwd bicîh tîne.

Parlament

Du beşên Parlamenta Kraliyeta Yekbûyî hene; beşa gelêrî ya hilbijartî bi navê House of Commons (Meclîsa Avam) û beşa Lordan bi navê House of Lords (Meclîsa Lordan). Beşa Gelêrî ji 646 nûnerên gel ên hilbijartî pêk tê; 529 ji Îngilistanê, 40 ji

Gallerê, 59 ji Skotlandê û 18 ji Bakurê Îrlandê. Beşa Lordan ji Lordên Ruhanî (mezînen olî) û Lordên Temporal (ne ruhanî) pêk tê, û çavdêrî, şewirdarî, lêpîrsîn û lêkolîna mijaran û sîyasetan dike. Di sedsala 20an de, Beşa Lordan her ku çû, serdestîya Beşa Hilbijartî bêtir nas kir.

Hikûmeta Unîter û Devolusyon

Hikûmeta Kraliyeta Yekbûyî li ser sistema unîter ava bûye, lê belê hinek desthilatîyên xwe jî dewrî parlamentên Skotland, Galler û Bakurê Îrlandê kirine; ji vê parkirina desthilatîyê, yan ji navendê bo herêman dewirkirina desthilatîyê re **devolusyon** tê gotin; ji xwe wateya peyva devolusyon jî dewir, neqil, transfer e; di vê mijarê de mebest dewirkirina desthilatîyan e. Li Skotland, Galler û Bakurê Îrlandê hinek sîyasetên hikûmetê û xizmetên gelêrî ji yê Îngilistanê cuda ne. Hikûmeta navendî hinek desthilatîyên xwe dane van hikûmetan, da ku bikanibin li ser mijarên herêma xwe bi xwe biryaran bidin. Divê her weha bê notkirin ku parlament an meclîseke Îngilistanê tune ye, lewra di wan mijarên ku ji bo herêman hatine dewirkirin de, ji bo Îngilistanê desthilatî dîsa ya parlamenta navendî ye.

Di 1997an de li Skotland û Gallerê, û di 1998an de jî li her du beşên Îrlandê referendum pêk hatin û li gora van referandûman, parlamenta Kraliyeta Yekbûyî rêzeyek desthilatîyên xwe transferî parlament an meclîsên van netewan kirin. Parlamenta Skotlandê, Meclîsa Netewî ya Gallerê û Meclîsa Bakurê Îrlandê hatin avakirin û di 1999an de kontrol xistin destê xwe. Devolusyona Bakurê Îrlandê di 2002an de hat betalkirin, lê di 2007an de dîsa hat bicîhkirin. Li her sê herêman li gora dirok û bastûrên birêvebirîya wan tenzîmên cuda hene.

Parlamenta navendî, karûbarên derve, parasitîn, ewlehîya civakî, birêvebirina ekonomîya makro û bazirganîyê di nav de, ji hemû mijarên sîyaseta netewî berpirs e; her weha li Îngilistanê ji bo wan mijarên ku ji bo parlamentên herêmî hatine transferkirin jî berpirs e. Parlamenta Kraliyeta Yekbûyî dîsa jî dikane ji bo her beşeke KY qanûnan saz bike, lê di pratîkê de tenê heke hikûmetên veqetyayî (herêmî) qebûl bikin, bi mijarên di bin kontrola wan de mijûl dibe. Ew lê dinêre ku devolusyon bê kêmasî bixebite û ji bo çareserkirina nakokîyan alîkarîyê dike.

Parlamentên Skotland, Galler û Bakurê Îrlandê

Ji devolusyonê û vir de li van welatan hinek sîyasat û xizmet cîhê tînan birêvebirin. Her yek xwedî parlamenteke ji nûnerên hilbijartî ne. Ev parlament mijaran gotûbêj dikin û li ser mijarên ji navendê veqetandî (ku piraniya karûbarên rojane di nav de ne) qanûnan saz dikin; hikûmetên xwe ava dikin û çavdêriya xebat û sîyasatên wan dikin. Ev hikûmet ji gelek mijarên wek tendurustî (sihet), perwerde, dad (edalet), avakarîya aborî, çand, hawirdor, karûbarên bejahîyê û veguhastinê (neqlîyat) berpirs in.

Federalîzm û Devolusyon

Di devolusyonê de hinek desthilatî ji hikûmeta navendî ya dewleteke serwer dewrî hikûmeteke asta jêr dibe; wek hikûmeteke asta herêmi, deverî yan eyaletî. Cudatîya wê û federalîzmê ew e ku desthilatîya dewirkirî dikane demî (miweqet) be û dawîyê dîsa vegere navendê. Bi vî awayî dewleta navendî dîsa jî 'de jure' (dêjûre, meşrû, li gora hiqûqê), unîter dimîne. Ev xal girîng e, ji ber ku li Tirkîyê mijara unîter, ji bo ku li dijî Kurdên Bakur bê bikaranîn, ji kirasê wê tê derxistin; bi awayekî wisa dejenerekirî tê bikaranîn ku heke 2 Kurd bi hev re doza mafekî pir sivik û xwezayî jî bikin, dibêjin, Hawho! Hun dixwazin unîterbûna me hilweşînin. Her weha nebûna unîterbûnê jî wek dawîya dinyê, rabûna qiyametê didin empozekirin. Wek mînak dewleteke unîter dikane dîsa jî bi rêya devolusyonê mafê perwerdê bide herêmekê. Her weha di rewşa devolusyonê de ji aliyê fermî yan hiqûqî ve, parlamenteke veqetandî dikane ji aliyê parlamenta navendî ve bê betalkirin (îptalkirin). Di sîstemên federal de ev rewş çênabe, ji ber ku ew dewlet yan hikûmeta eyaletê bi qanûna bingehîn (destûrê) garantîkirî ye. Wek mînak Awûstralya, Kanada û Dewletên Yekbûyî yên Amerîkayê, Iraq û hwd. Dibe ku ev niqte jî bala hinek kesan bikişîne, ên ku xeyal dikin ku bêyî guherandina destûrê, bi vê destûra heyî ya Tirkîyê mafên misoger ji bo gelê Kurd bi dest bikevin.

Bê guman her xaleke vê nivîsê bi serê xwe dikane bibe mijara nivîsekê, heta pirtûkekê jî. Her weha fonksiyon, berpirsî û erkên parlamentên herêmi û ya navendî jî dikanin ji aliyê hiqûqnasîyê ve bêtir bi hûrgilî û kitkit bînan ravekirin. Lê ev tenê nivîsek e, lewra divê di ta'ma xwe de bimîne. Di modela Brîtanî de xalên girîng ew in ku her netewek li gel dîrok, çand, ziman û welatê xwe tê naskirin; di karûbarên xwe yên herêmi de xwedî desthilatî ye; li gel wê jî li gora rêjeya (nisbet) xwe di parlament û hikûmeta navendî de temsîl dibe; li gel yekbûnxwa-

zan, serxwebûnxwaz û cîhêxwaz jî bi serbestî karûbarên sîyasî dikin; dema ku bi hêz dibin, doza referandûma serxwebûnê dikin û ev referendum jî wek mînak li Skotlandê pêk hatiye, lê piraniya Skotlandîyan tercîh kiriye ku di nav Kraliyeta Yekbûyî de bimînin. Her weha bi Peymana 1993an Kraliyeta Yekbûyî ji bo Bakurê Îrlandê mafê xwe-biryardayî-nê (self determinasyon) nas kir û ev yek tê wê wateyê ku heke piraniya Bakurê Îrlandê bixwaze, dikane ji Kraliyeta Yekbûyî veqete û tev li Komara Îrlandê bibe.

Dîsa mijareke din jî heye ku hêja ye meriv balê bikişîne ser; li Tirkîyê her gava ku Kurd an piştgirên mafên Kurdan doza mafên kolektîv bikin, bi taybetî yên ku bivê nevé welatê Kurdan, an bila bi gotina wan be, herêmi an cografîya Kurdan wek referans tê de derbas dibin, an jî dikanin dawîyê werin ser wê referansê, û Kurdistanê bînan bîra Kurdan; pênuşkêşên Tirkan di cîh de dibêjin 'Gurê Manco yê were!'; şablona xwe ya ku heke Kurdistan ava bibe, wê gavê xaka mayî jî wê bibe Tirkîstan û hemû Kurdên li beşên din ên Tirkîyê wê yan bînan telefîkirin yan jî bi dare zorê koçîkin. Li gora vî mantiqê sefsete heke Kurdistan hebe, divê Tirkîstan jî bê avakirin û libek Kurd jî lê neyê hiştin. Vê yekê jî wek ku ne tercîha wan be, lê buyer ê bivê nevé weha biherikin li mejîyên tevîzandî ferz dikin. Lê ne durist in, bi rastî ya dilê xwe dibêjin, û bang li 'Gurê Manco' dikin ku çavê Kurdan bitirsînin. Bi awayekî devolusyonî, federalî yan jî serxwebûnî, misogerîkirina mafên bingehîn ên Kurdan li Bakurê Kurdistanê, ilim (îlehîm) nayê wê wateyê ku divê bi milyonan Kurdên li dervê Kurdistanê bînan telefîkirin, an jî bi darê zorê koçberîkirin û ku her Kurdek li kûdera ku Tirk lê hene bê dîtin, di cîh de bê lînkîrin.

Wek mînak li Îngilîstanê di 2001an de 674.786 Îrlandîyên ku li wir hatine dinye hebûn. Ev hejmar dike %1.4ê nifûsa Îngilîstanê û %12.1ê nifûsa giştî bi hev re girava Îrlandê (5.6 milyon). Pirs-girêka Îrlandayê jî bi du awayan (beşek serbixwe, beşek bi parlamenta devolusyonkirî) hat çareserîkirin. Lê dîsa jî qelemşorên Îngilîzan, ji netewperestan heta bi faşîstan, nabêjin em wek bersîv, bi milyonan Îrlandîyên li Îngilîstanê rûbirûyî tevkujiyan, an jî koçberîya bi dare zorê bikin; wan lînkî bikin û hwd. Wê gavê, ev jî sefseteyeke din a pênuşkêşên nijadperest ên Tirk e, Kurdistan jî Tirkîstan jî û gelek -istan'ên din jî dikanin hebin, û dîsa jî kes neyên qirkirin, kes jî ji cîhên xwe neyên rakirin. A rastî mafên wan kesan bi hiqûqa navnetewî parastî ne. Lê heke qirkirin ji xwe armanca te be, ji ber ku Kurdbûn û rasteqînîya sazûmana te dijberên hev bin, Kurdistan hebe jî tunebe jî, tu yê hêncetan (behane) bibînî û hewl bidî ku qir bikî; ji ber ku armanca te ya sereke jenosîd e, çi sipî çi sor.

Li Rusyayê Pirsgirêka Neteweyî û Şeweyên Çareserîyê

Fewzî Namli

hegin-1@hotmail.com

Tarîxa pirsgirêka neteweyî kevin e. Şeweyên çareserîya vê pirsgirêkê nehêsa bûye. Model û rebazên ji bo çareserîya wê di gelek proses û qonaxên aloz ên guhertî de derbas bûye. Di jiyana neteweyan de gelek derd û elemên mezin û birînên kûr ên di warê siyasî, aborî, civakî, kulturî û ruhî de hiştiye.

Destpêka tekoşîna ji bo pirsgirêka neteweyî ji sedsala 16ê de dest pê dike. Pirsgirêka neteweyî di vê demê de ji bo rizgariya neteweyî û şertên baş ên ji bo pêşketina civakî pêk bînin ji teref netew û gelen wê demê ve hatiye destpêkiriye. Ideologên burjuwazî (sedsalên 16-19) yê li Ewropa û li koloniyên Emerikayê serkêşîya tevgera neteweyî dikirin, doza mafê neteweyî dikirin, ango di her halûkarî de divabûn dewleta neteweyî damezirandina: Neteweyek – dewletek. Lê prînsîpa neteweyîyê tenê ji bo xwe "neteweyên medenî" meşrû didîtin.

Dewletên Ingîlîz, Frensî, Rûs, Îtali, Îspanî, Portekîzî û Hollendî damezirandine çend nimûneyên dewletên neteweyî ne. Dewletên ji teref van neteweyan de hatin damezirandin xwe bi tixûbên netewa xwe mahdût nekirin. Xaka netew û gelên derdora xwe bi zorê dagir kirin, hebûna wan ya neteweyî înkâr kirin. Siyaseta zorê û asimilasyonê li ser wan ferz kirin. Gelek ji van dewletan piştî îstîqrara xwe ya siyasî di hundurê xwe de saxlem kirin, dest bi seferên dagirkerîya welatên li Asya, Afrika û Emerîka Başûr kirin. Welat dagirkirin, siyaseta koloniyalîzmê li ser gelên wan deveran ferz kirin; hemû mafên wan ên neteweyî qedexeyî kirin; siyaseta înkâr û asimilasyonê meşandin; aborî û dewlemendiya wan talan kirin. Bi şeweyeke giştî pêşî li pêşketina wan ya siyasî, civakî, aborî, kulturî û neteweyî girtin. Mirov di maden û karxaneyên sermiyandaran de wek kolan hatin şixulandin, her weha

mirovên ji Efrîkayê di bazarên dewletên kolonyalist wek kolan hatin firotin. Di şerê parvekirina koloniyên, yê di nav dewletên împeryalist de mirovên van welatan wek leşker hatin seferber kirin.

Di encamê prosesa damezirandina dewletên neteweyî yê "neteweyên medenî" û parvekirina dinyê di nav wan de, pirsgirêka neteweyî kete merheleyek nuh. Pirsgirêk ji pirsgirêka hundurê dewletê ya navxweyî derket, bû pirsgirêkê navneteweyî ya dinyayê. Ango pirsgirêka neteweyî ji aliyekî de bû pirsgirêka dewletên serbixwe û gelek netew û grubên etnik yê bi darê zorê di nav tixûbên xwe de mahkûm kirine û herweha pirsgirêka neteweyî ya gel û neteweyên li koloniyên.

Di rewş û pêwendiyek weha de mirov dikare pirsgirêka neteweyî bi çend rêzan formule bike. Pirsgirêka neteweyî, pirsgirêka temama mirovên wê neteweyê ya xaka wê dagir bûye ye. Siruşt, ekolojî û hemû tiştên li ser wê ji vê pirsgirêkê heta radeyek mezin muteesîr dibin. Dema welatek ji teref hêzekê, neteweyekê, anjî dewleteke begane bê dagirkirin, di encamê de pêşketina welat û neteweya li ser vê xakê dijî, di hemû warên jiyane de (siyasî-rêxistinî, civakî, aborî, kulturî-manewî û h.w.) ji teref hêza dagirker de, bi darê zorê tê rawestandina, dewlemendiya wê tê talan kirin. Ji ber van sedeman pirsgirêka neteweyî dibe faketeke di têkilîyên di nav hêza dagirker û netewa bindest de. Têkiliyek werê, ya bi darê zorê û li ser esasê îşgalê hatiye avakirin, dibe sedemê bingehîn ê nakokîya di navbera dewleta dagirker û netewa mahkûmî di bin nîrê dagirkerîyê de bijî.

Li welatên pirsgirêka neteweyî mawcûd e, bi xebata rêxistinî ya tevgera neteweyî û bi kok girtin û reh berdana şîûra neteweyî di civakê de; helwest û çalakiyên li dijî sîstema dagirkerîyê, dikare pirs-

girêka neteweyî ya atil aktuel bike û ji bo çareseriyê têxe rojeva têkîliyên navneteweyî. Her weha bi rexmê li welatê dagirbûyî tevgera neteweyî xurt tunebe jî, faktorê derve, ango dewlet an hêzên di wê herêmê de xwedî berjewendî û nîfûz bi piştgirî û mudaxleyên siyasî-leşkerî dikarin tevgera neteweyî aktîf bikin.

Li Piraya Dewletên gelek netew de du formên dewletê: Uniter û Federasyon

Pirsgirêka neteweyî û bi taybetî rêbaz û modelên çareseriyê pirsgirêkê li piraya dewletên gelek netew û grubên etnik tê de mawcûd in, bi du formên dewletê tîndîr kirin: Uniter û federasyon. Dewletên uniter mekanizmaya xwe ya dewletê û hemû sazî û dezgeyên wê li ser esasê serweriya neteweyekê û înkara netew û grubên neteweyî yê din, ên di hundurê wê dewletê de dijîn ava dike. Siyaseta asimilasyonê (sîtîla etniki) û "mafê hemwelatîyê" ji bo înkara pirsgirêka neteweyî û hilandina grubên neteweyî, tê meşandin.

Dewletên tîndîr gelek netew dijîn ji dervê veqetandina Norweçê ji Swêdê û damezirandina dewleta kantonan ya Swîsra yê, bê micadela gelên bindest û şerên dûdirêj, xwe nêzîkî çareseriyê pirsgirêka neteweyî nekiriye. Ji bo wê jî, di van dewletan de çareseriyê pirsgirêkê di du alternatîvan de maye; ya neteweyî din wê serî ji netewa serdest-desthilat re daye û di demê de bibe grubek marjînal, an jî divê daxwaza veqetandinê û dewleta xwe ya serbixwe bike. Li gelek dewletên Ewropayê alternatîva yekê tîndîr biserketîye, lê pirsgirêk çareser nebûye. Wek tîndîr gotin: "Pirsgirêkê hêdika dixuluqe, lê gelekî zû mezin dibe.

Forma duwem federasyon e. Federasyon di naveroka xwe de formek damezirandina dewletê ye. "Piraya federasyonê di encamê peyman an jî lihevkerîna di nav hukûmetên serwer de ji bo yekîtiyekê hatine damezirandin. Hevbeşîya berjewendîyan û damezirandina hukûmetê hevbeş şert e. Fonksiyon û selahîyetên hukûmeta merkezi û ya herêmî ji tîndîr endamên serwer ên federasyonê tîndîr tesbît kirin û di makezagona dewleta federal de tîndîr nivîsandin" (A.A. Prazauskas, Etnos, Politika i gosudarstva v sovremennoy Indii, Nauka, Moskva, 1990, s.143). Di federasyonê de dezgeyên hundûrî, teritorial û dewletî, ne tenê di siyasetek yekgirtî – sistema huqûqî de, herweha di serbestîyê ji bo pêkanîna berjewendîyên neteweyî û yê cemaetên etniki yê herêmî ve, bi hev hatiye girêdan.

Lenin ji sala 1903ê de bi pirsgirêka neteweyî eleqeder bûye û di heqê wê de siyaseta bîngêhîn afirandîye. Her çiqas Lenin ji bo Rûsayayê û Yekîtiya Sowyetan forma federalîzmê pêşniyar rast dîtiye û wek forma dewletê pêşniyar kiriye, lê heta şoreşa Oktobêrê li dijî forma federasyonê derketîye. Wek nimûne: Lenîn di sala 1913ê de dibêje: "Em bêqeydûşert li gel merkeziya demokratîk in. Em li dijî federasyonê ne. Wek prensîp em li dijî federasyonê ne – ew tîndîr aborî lawaz dike, ew ji bo dewletekê derbas nabe"

Dewletên wek Yekîtiya Sowyetan, Yugoslawa û Çekoslowakya yê sosyalîst bi forma federasyonê dihatin îdarekirin. Dewletên wek Rûsya, Hindîstan, Kanada, Belçîka, Swîsra, Iraq ên di tixûbên dewleta wan de gelek netew henin û bi forma federasyonê tîndîr îdarekirin. Mirov dikare dewletên weha, yê pirsgirêka neteweyî di encamê peyman û lihevkerîna de bi şeweyekê çareserkinê wek "dewletên geleknetew" binav bike. Dê ne rast be, mirov dewletên pirsgirêka neteweyî çareser nekiriye û înkara hebûna wê dike, wek dewletek geleknetew binav bike. Rast e di van dewletan de gelek netew dijîn, lê hebûna wan tîndîr înkarkirin. Ji bo wê jî dê rast be mirov wan wek dewletên uniter binav bike. Herweha dewletên bi şeweyek teritorial federasyon damezirandine jî hene: DYA û Almanya nûmeyên vê modelê ne.

Bi vê mijarê ve girêdayî, hêja ye mirov li ser Federasyonê Rûsya yê û modela çareseriyê wê ya pirsgirêka neteweyî raweste.

Pirsgirêka neteweyî û şeweya çareseriyê wê ya li Rûsayê

Mirov dikare pirsgirêka neteweyî û şeweya çareseriyê wê ya li Rûsayê di sê periyodan de binerxîne. 1) Dema Împaratoriya Rûsayê-Qeyserî; 2) Şoreşa Oktobêrê û dema Yekîtiya Sowyetan; 3) Belavbûna Sowyetan û tîndîr sistema sosyalîst û damezirandinê Federasyonê Rûsayê.

Di periyoda qeyseriyê de Rûsya bi modela dewleta uniter-merkezî dihate îdarekirin. Siyaseta wê ya di heqê netewe û etnîk grûbên ne rûs, ên di nav tixûbên imparatoriyê de di jyan, siyaseta koloniyalizmê, asimilasyon û rûsîfizekirinê bû. Ji bo wê Rûsya wek dewletek girtîgeha gelan dihate binavkirin. Hukûmeta muweqet a şoreşa sibata 1917ê, pirs-girêka neteweyî çareser nekir. Wê di heqê gelên li heremên rojhilatê Rûsyayê de, digot ku jiber şûndemayina van gelan, hîn ne mimkun e otonomiya siyasî bê damezirandin. Ji bo Asyaya Naverast – koloniya Turkistan, siyaseta li koloniyên inglîzîyan û frensiyîyan (îdara mehêlî) hate pêşniyarkirin.

Di wê demê de tevgerên neteweyî yê neteweyên bindest û her weha partiya kominîst ji bo mafên neteweyî bê navbir micadele dikirin, lê heta Şoreşa Oktobê biserneket, micadela wan ti encamên erênî bidest nexist.

Periyoda dîwem bi serkeftina Şoreşa Oktobê ya bi pêşkêşiya partiya kominîst-bolşevîk dest pê dike. Rûsya yekem dewlet e, ya partiyeke wê ya siyasî – partiya kominîst, berî bibe desthilat di heqê pirs-girêka neteweyî û şeweya çareserîya wê de, bi şeweyekî gelemperî ya li dinyayê û bi taybetî ji bo Rûsyayê xêbatên hêja ên teorîk kiriye; berhemên mezin afirandiye û di programa xwe de bi cîh kiriye.

Divê mirov bêje ne tenê partiya bolşevîkan, herweha gelek partiyên kominîst û bi taybetî Internasyonal-2 di heqê çareserîya pirs-girêka neteweyî xebatên hêja kirine û di programên xwe de mafên çarenûsî ji bo neteweyên li koloniya û yê li dewletên gelek netew tê de di jyan parastine. Wek nimû-

Lenin projeya Stalin a di heqê otonomiyê de baş ders kir û raya xwe got: "karê otonomizasyonê ne rast bû û ne di wextê xwe de bû". (V.L. Lenin, c.45, s.356). Di heman rojê de Lenîn di nameya ji polit buroyê re nivîsî bû, digot: "Ya girîng ew e ku em serxwebûna wan (cumhûriyetan – F.N.) têk nebin. Divê em qatekî nuh ava bikin, federasyona cumhûriyetên xwedîyê mafên yeksane" (V.I. Lenin, t.45, s.212). Bihevî û di sewiyeyekê de bi wan re, em dê têkevin yekîtiyek nuh, federasyonê nuh" (t.45, s.211).

ne: Marks û Engels digotin: "Gelê, gelên din bindest kiribe, nikare azad be" (Engels F. soç. t. 18, c. 509). Internasyonal-2 di kongreya xwe ya li Londonê de (1896) bîrbara mafê çarenûsî wek çareserîyek siyasî ya pirs-girêka neteweyî pejirand.

Di prosesa Şerê Cîhanê yê yekemde, li Rûsyayê şerê navxweyî yê desthilata siyasî destpêkir. Partiya bolşevîk bi serketina şoreşa Oktobê (1917) bû desthilat. Di serkeftina şoreşê de û di damezirandina dewleta sosyalist ya Federasyona Rûsyayê de, rola Lenîn wek serokê partiye û teorîsyonê avakirina desthilatiya sosyalist û di tayinkirina îstîqameta wê de, xwedîyê roleke mezine. Lenin di heqê pirs-girêka neteweyî, model û rêbazên wê yê çareserîya wê de û di damezirandina form û modela Yekîtiya Sowyetan de, wek teorîsyonekî û wek rêvebirekî xwedîyê roleke sereke bû. Ji bo wê divê mirov li ser nerîn, pêşniyar û biryarên Lenin ên di heqê pirs-girêka neteweyî de, li gor prosesa micadela siyasî û qonaxên tere derbas bûye raweste.

Lenin ji sala 1903ê de bi pirs-girêka neteweyî eleqeder bûye û di heqê wê de siyaseta bingehîn afirandiye. Her çiqas Lenin ji bo Rûsyayê û Yekîtiya Sowyetan forma federalîzmê pêşniyar rast dîtiye û wek forma dewletê pêşniyar kiriye, lê heta şoreşa Oktobê li dijî forma federasyonê derketiye. Wek nimûne: Lenîn di sala 1913ê de dibêje: "Em bêqeydûşert li gel merkeziya demokratik in. Em li dijî federsyonê ne. Wek prensip em li dijî federasyonê ne – ew têkiliyên aborî lawaz dike, ew ji bo dewletekê derbas nabe" (V.I. Lenin, t.48, s.234,235). Di 1914ê de jî Lenin, çareserîya pirs-girêka neteweyî di damezirandina cumhûriyetek demokratik a uniter de didît û mafê otonomiyê ji bo herêmên neteweyî re pêşniyar dikir.

Desthilatiya Şoreşa Sibata (1917) de, siyasetek wê ya ji bo çareserîya pirs-girêka neteweyî tunebû. Di wê demê de gelek rêxistin û tevger, ji teref netewe û grûbên dînî ên cûda yê doza mafê xwe dikirin hatin damezirandin. Wek nimûne: li Taşkentê şûra îslamî, li Orenburgê (Kazakistan) Alaş-Ord, herweha li Kirimê, Tatarîstan û Başkirkîstanê rêxistinên dînî-nasyonalist. Li Moskovayê kongra yekemîn ya musulmanên Rûsyayê civîya. Armanca kongrê pêkanîna yekîtiya hemû musulmanên Rûsyayê û Sibiryayê bû.

Di vê demê de Lenin, çareserîya mafê çarenûsî wek mafê veqetandinê nirxand û ji partiye re pêşniyar kir: "Divê partiya proleteran ji bo hemû netewe û gelên ji teref qeyseriyê de hatine bindestkirin û bi darê zorê ew xistine nav tuxûbên dewletê, an jî ên bi darê zorê tê de tînan rawestandine (îlaq kirî) re serbestîyek kamil a veqetandinê îlan bike" (V.I. Lenin, c.31, s.167).

Di Konferansa li Petrogradê (7-12 gulanê 1917) de projeya Lenin ya di heqê çareseriya pirs-girêka neteweyî hat qebûl kirin. Di Raporê de: 1) Ji bo hemû gelên Rûsyaya împeryalist ya berê, qebûl-kirina mafê çarenûsî, veqetandin ji di nav de; 2) Ji bo gelên di tuxûbên dewletê de bimînin, qebûlkirina mafê bidestxistina otonomiya herêmî; 3) Hazir-kirina qanûnên taybet, ên biserbestî pêşketina kêmeteweyan garantî dike. Diyar e Lenin di arîfeya şoreşa Oktobê de jî, modela federasyonê napejirîne û otonomiyê pêşniyar dike.

Bê gûman programa bolşevika sempati û piştgiriya neteweyên bindest stand û herweha li herêmên neteweyî yên Rûsyayê serkeftinên mezin pêk anîn. Rêxistinên bolşevikan yên li Paşkafkasyayê bihêz bûn û mezin bûn. Taşkent bû navenda hêzên şoreşgerên Asyaya Naverast. Di 15-18 oktobê de li bajarê Ufê kongreya yekem ya sosyal demokrat-bolşevikên tatarî û başkîrî pêk hat. Kongreyê bîryara bi partiya bolşevik re bibin yek, stand.

Lenin di hezîrana 1917ê de materyalên programa partiye "Madda 9ê ya "mafê çarenûsî ji bo hemû neteweyên di dewletê de" dixwest, di ber çav derbaskir û ji nuh de, weha hate formulekirin: "ji bo hemû neteweyan mafê ji bo bi serbestî veqetandinê û damezirandina dewleta xwe. Divê cûmhuriyeta gelê rûs ji bo damezirandina dewleteke hevbeş, gelên din bi lihevkirina ji dil bi alîxwede bîne, ne bi darê zorê". (V.I. Lenin, c. 32, s. 142).

Şoreşa Oktobê rewşa dinyayê guhert. Sistema dinyayê ya yek qutûbî ya împeryalist, têk çû. Li dinyayê li dijîl sistema împeryalist, sistemê nuh avadibû-sistema sosyalist. Şoreşa Oktobê stratejî û mîzana hêzên siyasî yên navneteweyî guhert; politik merkezên nuh ava kir û ji bo neteweyên bindest şert, îmkân û derfeta mafê xwe bidestxîn çêkir.

Desthilatiya sosyalist qerarnamaya aşitiyê îlan kir. Di vê qerarnamê de ji bo neteweyên bindest ên di bin hukmê împaratoriya Rûsyayê de bûn bîryara mafê çarenûsî hate qebûl kirin. Hukûmeta Sowyetî serxwebûna Polonya, Finlandiya, Litvanya, Letonya, Estonya û cûmhuriyetên sowyetî (Paşkafkasya, Belorûsya û Ukrayna), qebûl kir.

Di heman demê de, ji bo çareseriya pirs-girêka neteweyî di hundûrê tixûbên Rûsyayê de problemên pratîk derketin. Ji ber encamên têkçûna mekanizmayên dewleta uniter, li cem gelên welatê wan ji teref Rûsyayê de dagir bibû tendensên cûdaxwaziyê derketin pêş. Ne tenê hêzên neteweyî-azadîxwaz aktîf bûn, herweha rêxistinên nasyonalîst ên li cûmhuriyetên din, bi armanca micadeleya li dijî şoreşê û serxwebûnê bi hêzên dagirker, ên wek germano-tirk û amerîkano-îngîlîzî re, peyman îmze kirin.

Lenîn xeteriya têkçûna dewleta uniter û nemimkuniya parastina wê ya bi şeweyê kevin dît. Herweha Lenin dît ku di şertên nuh de, gelên dewleta xwe bidest xistine, ew dê nexwazibin di dewleteke adetî-uniter de cîh bigrin. Şûra neteweyî li cem van gelana bi şeweyek esasî pêşketibû. Lenin di vê rewşa nuh de, çareseriya pirs-girêka neteweyî – mafê çarenûsî, di damezirandina federasyona yekîtiya neteweyan de dît.

Fikir û pêşniyarên çareseriyê ji nuh de hatin ders kirin û pêşniyara modela otonomiyê hate guhertin û pêşniyara federasyonê ya sosyalist wek formeke dewleta demokratîk hate qebûl kirin. Di kongra III. (januari 1918) ya sowyetên tevaya Rûsyayê de, bi fermî Rûsya wek federasyonêk sowyetî ya cûmhuriyetan hate îlan kirin.

Di 1922ê de pirs-girêka lihevragirtina têkiliyên Federasyona Rûsyayê bi cûmhuriyetên din ên sowyetî re derket. Dawî lêhatina şerê navxweyî û serkeftina bolşevîkan li deverên Kafkasya û Asyaya Naverast, şert û îmkânên formeke hevkarîyê, ya di nav neteweyan de çêkir.

Di vê demê de projeya Stalin (24.09.1922) a otonomiyê aktuel bû. Di projeyê de di hate pêşniyar-kirin: "Divê peyman di nav cûmhuriyetên sowyetî Ukrayna, Belorûsya, Azerbeycan, Gurcistan, Ermenistan û federasyona Rûsyayê de bê pejirandin û hemû cûmhuriyêt, bi şeweyeke formel tevil Federasyona Rûsyayê bibin". Projeya Stalin wek otonomizasyon hate binavkirin. Ji ber ku tevilbûna pênc cûmhuriyetan bi Federsyanona Rûsyayê re li ser mafê otonomiyê bû.

Lenin projeya Stalin a di heqê otonomiyê de baş ders kir û raya xwe got: "karê otonomizasyonê ne rast bû û ne di wextê xwe de bû". (V.L. Lenin, c.45, s.356). Di heman rojê de Lenîn di nameya ji polit buroyê re nivîsî bû, digot: "Ya girîng ew e ku em serxwebûna wan (cûmhuriyetan – F.N.) têk nebin. Divê em qatekî nuh ava bikin, federasyona cûmhuriyetên xwedîyê mafên yeksane" (V.I. Lenin, t.45, s.212). Bihev re û di sewiyeyekê de bi wan re, em dê têkevin yekîtiyek nuh, federasyonêk nuh" (t.45, s.211). Li ser esasê pêşniyara Lenin, di 30.12.1922ê de, di kongreya yekem a sowyetên yekbûyî (Ukrayna, Belorûsya (Rûsya Spî), Azerbeycan, Gurcistan, Ermenistan û federasyona Rûsyayê) de bîryara damezirandina Yekîtiya Sowyetan (Yekîtiya Cûmhuriyetên Sowyetî Sosyalîs) wek formeke çareseriya pirs-girêka neteweyî hate pejirandin.

Herweha di hundûrê cûmhuriyetan de, gelek federasyon, herêm û mintiqeyên neteweyî hatibûn damezirandin. Di van yekîneyên neteweyî de, parastina berjewendiyên neteweyî bi alîkariya dewletê

û di makezagonê de bi şêweyeke fermî hatibûn garantî kirin. Nifûs û teritoriya Yekîtiya Sowyetan piştî Şerê Cihanê yê duyem bi tevîlûna cumhûriyetên wek Estonya, Litvanya û Letonyayê fireh bû. Jîmara cumhûriyetên federatîf heta belavbûna Yekîtiya Sowyetan 15 heb bûn.

Pisporên di heqê pîrsgîrêka neteweyî de xebatên wan henin, siyaseta neteweyî ya di periyoda Yekîtiya Sowyetê ji hev cûda dinexînin. Kesimek ji wan wê demê tenê wek periyodeke îdeal-erênî dinexînin. Ango nîrxandinên wan li gor agahiyên fermî ên dema Yekîtiya Sowyetan in. Kesimek jî wê demê rexne dikin, bê ku deskeftiyêrî erênî înkâr bikin, di siyaseta wê demê de tiştên neyînî yên bûnin jî eşkere dikin. Wek nimûne: Ramazan Abdullatipov siyaseta Lenin a ji bo çareserîya pîrsgîrêka neteweyî rast dibîne û wê dipejîrîne. Herweha Abdullatipov çareserîkirina pîrsgîrêkê wek G. Rakovski dinexîne. G. Rakovskî dibêje: "şoreşa Oktobêrê şert û derfetên di prosesek dirêj de pîrsgîrêka neteweyî çareser bibe pêk anî, veya prosesek dirêj e û dê gelek salan berdewam bike". Abdullatipov siyaseta Stalin ji bo ku ehemiyet ne daye çareserîya pîrsgîrêka neteweyî û biryarên kongreyên partiyê pêk neaniye rexne dike. Ew dinivîsîne: "analîza dokûmentên wê demê (salên 20ê) nîşan dide ku siyaseta neteweyî ya piştî mirîna Lenîn hatiye meşandin, di teorî û praktîkê de siyaseta Stalin bû. Siyaseta Stalin çavkaniya gelek deformasyon û tahrîfan bû. Encamên vê siyaseta civak anî hemberî hev. Her çiqas di hemû kongreyên partiyê de (salên 1920ê), di heqê pîrsgîrêkê de xebat hate kirin û bernameyek fireh hate qebûl kirin û ti kesekî jî înkara wê nedikir, ... lê gotin tiştêkê û li pê gotinê çûyin tiştêkî din e. Jiber ku siyaseta neteweyî tenê di lozung û deklarasîyona de hate parastin. ("Priroda i Paradoksi Natsionalnovo "ya" Moskva "Misl. 1991. S.40-41) Herweha Stalin ji bo ku di warê siyaseta neteweyî de rêbazên burokratik-îdarî, hakimî kirîye tê rexnekirin. Tê îdîakirin ku heman siyaseta li cem rêvebirên dezgeyên merkezî û di civatê de, helwesta bêdengîyê-çî ji min re, hakimî kirîye.

Gelek rêvebirên cumhûriyetên federatîf li dijî siyaseta Stalin a "otonomizasyonê" derketin. Lê helwesta çav li pîrsgîrêkê girtinê xurt dibû. Desthilatdar hebûna pîrsgîrêka neteweyî û bûyerên li cumhûriyetên Paşkafkasyayê, Pribaltîkê û Asyaya Navêrast înkâr dikirin û digotin vana hemû tiştên bêsas in û ji teref rewşênbirên van herêman de tên çêkirin.

Prosesa merkezîkirina desthilatê û tasfiyekirina terefên mixalîf heta salên 1930ê dewam kir. Di encamê vê micadeleya ji bo desthilatê û tasfiyekirina hêzên mixalîf de prosesa erênî ya damezirandina têkîliyên neteweyî yên nuh, bi şêweyeke neyînî ha-

te rawestandî. Deformasyona prensîb û îdealên sosyalîzmê û dîrketina serokatiya siyasî ji demokratîyetê, bandorek neyînî li ser rewşa tevayî ya neteweyan û têkîliyên di nav wan de hişt.

Encamên serjimarên li Yekîtiya Sowyetê hatine kirin nimûneyên siyaseta neyînî nîşan didin. Di wan serjimêran de gelek grubên neteweyî yên biçûk nasnameya xwe ya neteweyî negotîne û xwe bi nasnameya gruba etnik ya nêzîkî xwe îfade kirine. Li gor serjimarên Sowyetê hatine kirin: Di sala 1926ê de li Yekîtiya Sowyetan 194, di 1939ê - 99 (hinek dibêjin 60), 1979 - 101, 1989 - 128. Tenê li Rûsyayê di sala 1994ê de 176 grubên etnik (neteweyî) hatine tesbît kirin. Jîmarên li jor diyar dike ku di şertên serbestiyê de, grubên demekê wek asimilebûne dihatin hesabandin, nasnameya xwe ya neteweyî jî-bîr nekirine. Van gruban hebûna xwe ya etniki, zîman û urf û adetên xwe jî parastine.

Yekîtiya Sowyetê nêzîkî 70 salî hebûna xwe berdewam kir. Di vê periyodê de bandorek mezin ya erênî li ser têkîliyên aborî, siyasî civakî û kulturî yên navneteweyî hişt. Di Şerê Cihanê yê duwem de, gelên dinyayê ji diktatoriya faşîst ya Hîtler rizgar kir. Di tekoşîna li dijî dewletên faşîst de alîkariya hêzên antî-faşîst kir. Di tekoşîna ji bo rizgariya neteweyî de gelek neteweyên bindest ên li Asya, û Afrîkayê bi alîkariya Yekîtiya Sowyetan, welatê xwe ji zordariya dewletên kolonyalist rizgar kirin. Ji bo pîrsgîrêka neteweyî ya li dinyê têkeve rojev û destûra rêxistinên navneteweyî û bi taybetî ya Neteweyên Yekgirtî sowyetan xebatek mezin kirin û wek prensîp prensîpa mafê çarenûsî bi NY da pêjîrandin.

Yekîtiya Sowyetan bi hemû kêmasiyên xwe, siyaseta ji bo neteweyên Yekîtiya Sowyetan meşandiye, ji siyaseta dewletên kapitalîst gelekî pêşdetir û adîltir bûye. Ji bo wê jî bandorek mezin ya erênî li ser gelên Sowyetê hiştiye. Federasyona Rûsyayê piştî belavbûna Yekîtiya Sowyetan perçe nebû; tê de tevgerên cûdaxwaz xurt nebûn û şerê navxweyî yên neteweyên cûda derneket. Sedemek bîngêhî ew bû ku siyaseta Sowyetê gelên welatî xwe nêzîkî hev kiribû; li cem wan bawerî û xwestina bi hev re mayin û jîyanê xurt kiribû. Wek nimûne: Lêkolîneke ya di sala 1989ê de hatiye kirin, diyar dike ku li Yekîtiya Sowyetê, di warê têkîliyên neteweyî de tehamûla hevdu qebûlkirin û rêzgirtinê karakterekî di sewiyeyek herî bilind de bûye. Li gor pîrsiyariya di nav gelên sowyetî de hatiye kirin: 77 % mirovên ji neteweyên guhertî wek hev qebûl kirine. Di kar de 84 % ji têkîliyên di nav grubên neteweyî yên guhertî memnûn bûne. Di pîrsa zewaca bi mirovên ji neteweyên guhertî re 44 % raya xwe bi erênî diyar kirine û 55 % merivên wan ji neteweyên guhertî hebûn; 88 % hevalbendên wan ji neteweyên guhertî bû; 2.7 % li dijî têkîliyên mirovên ji neteweyên cûda bûn û 8,7 % di-

hesibandin, ku di herêma wan de, divê mafê jiyane tenê ji mirovên neteweya cîh re hebe.

Periyoda salên perestroykayê bû salên destpêka belavbûna Yekîtiya Sowyetan û têkçûna sistema soyalist. Siyaseta perestroykayê hesab û niyeta wê çî dibe bila bibe, rê û derfet ji hêzên nasyonalistî-cûdaxwaz û yên li dijî sosyalizmê ne re xweş kir. Meclisa Sowyetan mafê çarenûsî ji bo cumhûriyetên Sowyetan wek mafê veqetandinê ji nuh de formule kir. Sovyetan bîryarek weha di prosesek siyasî ya hêzên anti-sosyalist û nasyonalist-cûdaxwaz di hemû waran de piştgiriya dinya emperyalist distendin, qebûl kirin. Di vê demê de tevgerên neteweyî yên nuh hatin damezirandin. Tekoşîna wan ya ji bo serweriya neteweyî, rewşa têkiliyên di navneteweyên li cumhûriyetan, bi şeweyeke neyînî, guhert. Li gelek cumhûriyetan: li Ermenistanê, Gurcistanê, Litvanya û Çeçenistanê grubên çekdar (nasyonalist-ekstremist) hatin damezirandin. Di praktikê de vê siyaseta bû sedemê pevçûnên ciddî yên di nav mirovên neteweyên cûda yên li heman deveran niştêcî bûn. Li Cumhûriyetên wek Litvanya û Estonya mirovên ne ji neteweya wan bûn ji mafê hemwelatîyê bêpar bûn û gelek ji wan mecbûr bûn ji wan deveran koç bikin.

Di encamê siyasetek weha de neteweyên serwer ên cumhûriyetan ne tenê mafê veqetandinê bikar anîn, her weha rewşa netewe û grubên etnik, ên dehan salan bihevre jiyabûn jibîr kirin. Belavbûna Yekîtiya Sowyetê tesîrên neyînî li ser îdentiteta etniki kir; krîzek kûr di ekonomiyê, ideoloji û politikayê de hişt. Ango, encamên wê yên neyînî, rewşa dewletê, zagon û nizama huquqê, şîûra neteweyî li cem gelek mirov û gelan têk bir.

Pirsgirêka neteweyî û şeweya çareseriyê wê ya li Federasyona Rûsyayê

Bi rexmê Yekîtiya Sowyetê di 1991ê de belav bû û sistema sosyalist têk çû, Dewleta Rûsya ji bo parastina yekîtiya neteweyên nav xwe biparêze modela federasyonê wek formeke yekîtiyê di makezagona 1999ê de pejirand. Makezagona nuh bi van gotinan dest pê dike: "Em gelê Federasyona Rûsyayê geleknetew in û me qedera xwe li ser xaka xwe bi hev re girêdaye ...".

Di madda yekê ya makêzagonê de nivîsiye: Federasyona Rûsyayê – dewletek demokratik, federatif û huquqî ya bi forma cumhûriyetê îdare dibe ye". Di Federasyona Rûsyayê de 23 cumhûriyetên federatif, 7 eyalet, 7 otonomiyên herêmî, 2 bajarên federatif (Moskva û Sanktpeterburg) û gelek otonomiyên kulturî henin.

Prosesa pirsgirêka neteweyî li Rûsyayê berdewam e. Ji ber pirsgirêkên etnikî û etno-siyasî yên li benda çareseriyê ne henin. Çendek ji wan ev in: 1) Tendensên cûdaxwaz ên etno-siyasî û herêmî. Wek nimûne Çeçenistan. 2) Dijberiyên etnosiyasî yên li cumhûriyetan. Nimûne: nakokiya osetîni-înguş. 3) Neteweyên di cumhûriyet û herêmên otonom de serwer in, hemû îmkanan ji bo berjewendiyên xwe bikar tînin û mafên grubên neteweyî ên di wê cumhûriyetê de dijîn binpê dikin. 4) Pirsgirêka koçberiya rûsan a ji cumhûriyetên Sowyetê ên berê û ji cumhûriyetên Rûsyayê bixwe. 5) Pirsgirêka gelên cîh, ên jimara wan kêr ne gihaye merhela çareseriyê. Wek nimûne. Gelên bakurê Rûsyayê, Sibîrya û Rojava dîr. 6) Koçberiya ji Rûsyayê û ya ji derve de tê Rûsyayê nebûye pirseke siyaseta neteweyî ya çareseriyê.

Bêgûman ne tenê pirsgirêkên neteweyî yên neteweyên ne rûs dibin sedemê nakokî, şerê navxweyî û bêistiqariyê, herweha tevger û tendensên nasyonalist yên rûsî jî roleke mezin dilîzin. Li gor rapora Essambleya gelên Rûsyayê (2001) hazir kiriyê gelek sedemên neyînî yên bêistiqariyê di nav yekîtiya gelên Rûsyayê de derdixin û herweha pirsgirêkên divê çareser bibin hatine nivîsandin. Wek nimûne: Serweriya neteweyî – Rola faktorê etniki di warê pêşketina jiyana civakî û siyasî de gelekî tê mezin kirin. Daxwaza asimilekirin û mehandina hemû netew û gelên din di nav neteweya rûsî de. Wek nimûne: fikra, "divê netewe bîn jibîrkin"; "cumhûriyetan fesix bikin"; "etnos-netewe xayal e, rastiya tenê-neteweya hemwelatîyê ye"; "ji pasaportan nasnameya neteweyî rakin" ûhw. Di heman raporê de ji bo îdara dewletê, di proseka etno-siyasî ya li Rûsyayê de, çend prensîbên bingehîn tînin pêşniyar kirin: "Wekheviya înteresên grubên neteweyî û şirkatiya di hemû waran de. Nabe ti gruba neteweyî xwedî îmtiyazên mafê kontrola li ser xakê, dezge û saziyên dewletê û dewlemendiya welêt be. Birêxistina jiyana neteweyî ya grubên etnik-etnos. Çêkirina şertan ji bo bîryardayin û pêkanîna pêwîstiyên etnopolitik û etno kulturî. Parastina dewletê û dialoga yeksaneyî di nav hemû grubên neteweyî de

Dixwazim vê nivîs bi çend gotinên Assemblaya gelên Rûsyayê bi dawî bînim. "Gelekneteweyî ji bo Rûsyayê nîmeteke mezin e; meziyeteke wê ya gelekî mezin e; girîng e bi şeweyeke aqilane û hostayî lihev bê ragirtin. Heger tecrûbeyên tarîxê yên pêşketin û yekîtiya neteweyên Rûsyayê ya ji tarîxê de, neyê derskirin û heger bi şeweyeke bingehîn nerîna di heqê pirsgirêka neteweyî û rêbazê lihevragirtina pirsgirêkê neyê guhertin, dewleta Rûsyayê ya geleknetew, dê heta demê dirê ji bêistiqariyê têkiliyên di warê neteweyî dexelas nebe.

01-02-2010

Kalıcı Çözümün Anahtarı: Ulusal Demokratik Birlik! Partiya Komunist a Kurdistan (KKP)

Hasan Fırat*

TC tarihinde ilk kez Kürt ulusal sorunu “çözüm” diliyle tartışılmaya başlandı. Çözüm tartışmalarının hiçbir olumlu sonuç vermemesi halinde bile, gelinen düzey küçümsenemez. Çünkü artık Kürt ulusal sorunu yeniden kırmızı çizgilerin içine sokulamaz. “Kürt yok” a, “kart-kürt” a dönülemez. Kürtlerin, en azından halk olarak varlığı inkar edilemez. “Kürt dili diye bir dil yok” gibi ucube yalanlar kamuoyu gündeminde eskisi gibi yer bulamaz. Kürtçe konuşmak sözcük hesabı yapılarak cezalandırılmaz ve Kürtçe artık yasaklanamaz. Bundan böyle Mustafa Muğlalılar, Jitemciler, Ergenekoncular, orducular, özel hareketçiler vd. çıkıp Kürt halkına karşı hesapsız-kitapsız şiddet uygulayamazlar. İnkârcı, tekçi, asimilasyoncu ve şiddeti ulusal taleplerin bastırılmasında tek araç olarak gören TC’nin devlet anlayışı, “çözüm” tartışmalarıyla oluşan çatlaklarını yeniden kapatıp eski günlerine dönemez. Kürt siyasetçilerine siyaset yapma kapıları eskiden olduğu gibi kolay kolay kapatılamaz. Kürt halkı sürü yerine konamaz; kazandığı bilinç düzeyi görmezlikten, bilmezlikten gelinemez.

“Eskisi gibi olmaz” ları çoğaltabiliriz. Ama gerek yok. Biliniyor.

Kendi sorununa duyarlı her Kürdün kendisine veya başkalarına, son dört aydan beri sorduğu yalın soruyla devam edelim: “Ne çıkar? Bu çözüm tartışmaları nereye varır?”

Sorunun yanıtından önce üzerinde durulması gereken bazı noktalar var:

Biliniyor, ama tekrarlayalım: “Çözüm” tartışmasının başlaması ileri bir aşamadır. Bu noktaya gelişin altında yatan gerçeklerden biri ve en başta geleni PKK’nin 25 yıldır sürdürdüğü, üstelik çok zor, eşitsiz koşullarda sürdürdüğü mücadeledir; bu mücadeleye Kürt halkının önemli bir kesiminin verdiği destektir.

İkincisi; Obama ile birlikte ABD’nin bölgesel politikalarında yaptığı rütuşlar gereği önce Başkan Clinton’un, ardından Obama’nın Türkiye ziyareti ile TC’ye yaptığı önerilerdir (siz dayatmalar diye okuyun).

Üçüncüsü; Kürt coğrafyasını kana bulayan silahlara, savaş uygulama ve önlemlerine TC’nin bugüne kadar ayırdığı harcama kaleminin -ki bunun 500 milyar dolar civarında olduğu açıkça söyleniyor- dünya kapitalizminin kriz ortamında eskisi gibi sürdürülemez oluşudur.

Dördüncüsü; ABD’nin yeni Ortadoğu ve Kafkasya politikaları gereği Türkiye’ye biçtiği rolle birlikte sunulan ekonomik olanakların -petrol boru hatları başta olmak üzere- cazibesidir. Dördüncü şıkka bağlı olarak, uluslararası sermayenin güvenli ortam isteği ve bunun için 25 yıldır süren savaşın durdurulması, PKK’nin silahları bırakması ve Güney Kürdistan Federe Devleti ile TC’nin ilişkilerinin normalleştirilmesi dayatması var.

Beşinci olarak, TC devlet yapısını oluşturan güçlerin ve bu güçlerin arkasında duran sermaye gruplarının çıkarlarının birbiriyle çatışması sayılabilir.

Saydıklarımız ve eklenebileceklerin toplamından olmak üzere Kürt ulusal sorunu çözüm düzleminde ve ilk kez kamuoyu gündeminde tartışılıyor. Geline noktanın önemli, hem de çok önemli olduğunu vurguladık. **Ancak, çözüm kapıda değil. Bunun böyle olduğunu her Kürt bilir.** Bu hamur daha çok su götürür. Çözüme ulaşmak için başlamak gerekir. Çözüm tartışmaları bir başlangıçtır. Üstelik, çok ileri, çok düzeyli ve hatta kendi içinde belli bir kararlılığı da içermediği, tartışmaların başlamasından hemen sonra açığa çıkmıştır. AKP Hükümeti'nin ve Başbakan Erdoğan'ın bir çözüm istediği kesindir. Ama bu Kürt sorununun çözümü mü yoksa Kürt ulusal hareketinin çözülmesi hedefi mi? Ciddi bir ön hazırlığın ardından kamuoyu önüne çıkmadıkları da kesindir. Daha sorunun adını bile koyamamaktadırlar. Her Genelkurmay açıklamasının ardından geri adım atmaları, söylem düzeyinde dillendirdiklerini bile rötuşlamaları, dört aydan beri kamuoyuna bir çözüm planı sunamamaları da gösteriyor ki, hükümet ve başbakan kendi istedikleri çerçevede bile çözümde kararlı bir siyasi iradeye sahip değildirler. Direnme odakları karşısında kararlı ve güçlü bir siyasi irade olmadan, oldukça kapsamlı bir sorun olan Kürt ulusal sorununun kalıcı çözümü bir yana, PKK'nin silahları bırakması, sermayenin istediği güvenli ortamın sağlanması ve Türkiye'de demokrasinin asgari düzeyde kurumsallaştırılması bile olanaklı değildir.

Ancak, baştan belirttiğimiz nedenler toplamından olmak üzere bu konunun MGK'da ele alındığını ve bir çerçevenin çizildiğini de kamuoyu biliyor. MGK planının içeriğinde nelerin olduğu ise hala gizleniyor. Başbakan'ın ağzından açığa vurulan ve Kürt kamuoyunun beklentileriyle asgari düzeyde bile örtüşmeyen hükümet yönelişi, "önce yönetmeliklerde, orta vadede yasalarda, uzun vadede anayasa değişiklikler yapma"dır. Genelkurmay'ın ve onun çevresindeki güçlerin (CHP, MHP, ulusalcı sol gibi) ise asıl amaçları -üzerlerindeki uluslararası baskılar nedeniyle- PKK'yi silahsızlandırmak, "halkımızın bir kısmı Kürtçe konuşuyormuş"u kabul etmek ve devlet katındaki güçlerini sarsmayacak kimi kısmi yasal düzenlemelere göz yummak olarak özetlenebilir.

Meşhur bir askeri deyimdir: Alavere, dalavere Kürt Memet nöbete! Bu alavere dalavereyi ve Osmanlı'da oyunun çokluğunu Kürt halkı tarihi tecrübeleriyle iyi bilir. Bu tecrübeye bu günlerde çok fazlasıyla ihtiyaç var. Bu tarihi tecrübeyi ayağa kaldırmalıyız. 25 yılın ağır savaş koşullarının ağırlığı

Mevcut çözüm tartışmalarında Kürt tarafının çıtası sıfır noktasının çok az üstünde seyrediyor. 25 yıllık savaşın yol açtığı ekonomik, toplumsal ve siyasal yaraların sarılarak barışın sağlanması isteğini ayrı tutarsak, ulusal istemler bağlamında Kürt halkının varlığının kabulü, Kürt dili üzerindeki yasakların kaldırılması (konuşma, basın-yayın, üniversitelerde bölüm açmak gibi) ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi diye özetleyebiliriz çıtanın yüksekliğini.

altında yersiz umutlara kapılıp ihtiyatı elden bırakmamamız gereken bir zaman diliminden geçiyoruz. En azından bugün bulunulan noktadan geriye düşüşe yol açacak gelişmeler engellenmelidir. "Gel barışalım, silahları susturalım" diye Erzincan'a çağrılan Seyit Rıza'nın yaşamının Elazığ buğday pazarı meydanında ve darağacında sonlandığını, ardından Dersim'in uçaklarla harabeye çevrildiğini ve yaklaşık 30 yıl Kürtlerin adlarının ve seslerinin tarih sahnesinden silindiğini hatırlatalım. Eğer 25 yıllık mücadele Genelkurmay'ın temsil ettiği irade doğrultusunda sonlanırsa -ki biz buna inanmıyor ve inanmak istemiyoruz- Kürt ulusal sorununun üzerinin betonlandığı günlere geri döneleceğinden kimsenin şüphesi olmasın.

Başbakan'ın önce yönetmelik, sonra yasa, daha sonra da anayasa değişiklikleri biçiminde özetlediği düşüncesine olumsuz yaklaşım, sorunu sürece yayıyor, diri Kürt dinamiğini çürütmeyi amaçlıyor, bu bir taktiktir diye yorumlamasak bile, Türkiye devlet geleneğinde yasaların ciddi bir garanti olmadığını hepimiz yaşayarak biliyoruz. Biliyoruz ki, hiçbir yasa işkence serbesttir, devletin silahlı güçleri istediği Kürtü öldürebilir, istediği köyü yakar, istediği kadar insanı yerinden yurdundan göç ettirir diye yazmıyor. Tersine işkence yasaktır, insan öldürmek suçtur diye yazıyor. Uygulamada yasaların işe yaramadığını ise sağır sultan bile biliyor.

Masanın bir tarafında Kürtler vardır

Asıl soruya ve en alt düzeyde bile olsa kalıcı çözüme gelince... Çözüm masanın Kürt tarafındadır. TC Devleti kabul etmese de, Kürt ulusal sorununun tartışıldığı masanın bir yanında oturanlar -direkt veya dolaylı- Kürtlerdir, Kürt halkının temsilcileridir. Diğer yanında da yalnız TC temsilcileri yoktur; direkt veya dolaylı olarak ABD, AB, İran, Irak, Suriye ve daha başkalarının temsilcileri de var. Şimdilik basında, toplantılarda, ayak üstü sohbetlerde ve özetle yaşamın her alanında tartışılan bu konu eninde sonunda diplomasi masasına da gelecektir. Ve masadan herkes gücü oranında birşeyler almış olarak, tersinden birşeyler de vermiş olarak kalkacaktır. Sonuçsuz kalkış olasılığını unutmamak gerek elbette. Tam da burada ve masanın öbür yanındakilerin de duyması pahasına açıkça söyleyelim ve belirtelim ki; masaya oturacak Kürt delegasyonunun eli yeterince güçlü olmayacaktır. Şu an görünen gerçeklik bu. İleriki günler, aylar ve yılların neleri getireceği, Kürt elinin nasıl güçleneceği ise asıl üzerinde durulması gereken konudur.

Kürt delegasyonunun eli yeterince güçlü değil dedik. Neden? Bu güçsüzlüğün tarihsel nedenleri, sosyolojik boyutları ve Kürtler dışındaki belirleyicileri üzerinde durmak bu yazının sınırlarını çok çok aşar. Şimdiki zaman dilimine yansıyanları ana başlıklarıyla sıralamakla yetinileceğini peşinen belirtelim.

Tekrar pahasına ve giriş anlamında: Kürt sorunu ulusal dahası bir halkın ve ülkenin sorundur. Ulusal sorun -burjuva demokrasisi anlamında- demokratik bir sorundur. Sorunun özü, başkaları tarafından yönetilen olmaktan kurtulmaktır. Kendi yönetsel erkini kazanmak ve kendi ellerine almaktır. Ya da tarihsel bakımdan gecikmiş/geciktirilmiş bir hakkın kazanımıdır. Ulusal iktidar olmanın biçimini iç ve dış koşulların, öznel ve nesnel nedenlerin toplamı belirlemektedir. Eğer Kürt ulusu ve onun temsilcileri tartışmaya yer bırakmayacak kadar güçlü ve belirleyici olabilselerdi, hiç kuşkusuz çözüm masasına bağımsız yada fedaratif bir Kürdistan devleti şiarıyla oturacaklardı. Kabulün formalitelerini resmileştirip masadan kalkacaklardı. Hiç şüphesiz, ortaklık iktidarlarına ülkelerin ve ulusların birliğini de ekleyeceklerdi. Belki de, o masaya oturanlarla çıkarları gereği eşit ortaklığa (federasyon, konfederasyon gibi) imza atacaklardı. Ve son olasılığı kabullenmeleri halinde, kabullerinin altına şu şerhi düşeceklerdi: Kararı özgür iradesiyle referandumda halkımız verecektir.

Şimdilik bu ütopyamızı gerçekleştirecek güç, ütopyamızla doğru orantılı bir düzeyde değil. Bu bilinen gerçekleri neden tekrar pahasına seslendiriyoruz?

Mevcut çözüm tartışmalarında Kürt tarafının çıtası sıfır noktasının çok az üstünde seyrediyor. 25 yıllık savaşın yol açtığı ekonomik, toplumsal ve siyasal yaraların sarılarak barışın sağlanması isteğini ayrı tutarsak, ulusal istemler bağlamında Kürt halkının varlığının kabulü, Kürt dili üzerindeki yasakların kaldırılması (konuşma, basın-yayın, üniversitelerde bölüm açmak gibi) ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesi diye özetleyebiliriz çıtanın yüksekliğini.

İstekler çıtasının, mevcut koşullar çerçevesinde biraz daha yükseltilmesi gerekiyor. Ve bu yükseltmenin toplumsal ve siyasal zeminlerinin güçlendirilmesi de bir o kadar elzem. Toplumsal ve siyasal güçle, uluslararası destekle örtüşmeyen ve gerçekleşme olanağı şu anda yüzde bir bile olmayan önermelerle Kürt halkını oyalamanın bir anlamı olmadığına inanıyoruz. Bu inancımızdan dolayı bugünkü süreçte çok ileri önermelerde bulunmayı da doğru bulmuyoruz. Ancak masaya oturacak Kürt delegasyonu ya da konuyla ilgili söz söyleyen her Kürt ve Kürt siyaseti asıl ütopyasını dosta-düşmana haykırmalıdır. Bu bir. İkinci olarak, konunun özünü yani asıl hedeflediğimiz iktidar biçimini çözüm tartışmalarının yapıldığı gündeme, şimdilik kaydıyla yazmıyoruz. Çözüm tartışmaları bir süreçtir.

Süreci adım adım iktidarlaşma olarak adlandırmak mevcut koşullara en uygun düşenidir. Detaylarına girmeden belirtelim ki, iktidarlaşma ÖZERKLİK, KISMİ ÖZERKLİK, EYALET SİSTEMİ ve sözcüğün gerçek anlamında güçlendirilmiş YEREL YÖNETİMLERden birinin altı iyi doldurularak başlatılabilir.

Son iki paragrafı okur şöyle okumalıdır: Bizim siyasi çözüm önerimiz federasyondur. Federasyon önerisinin gerçekleşme olasılığı elde olmayan nedenlerle devre dışı kalırsa, özerkliğin biçimi tartışılabilir. Ama tartışamayacağımız, tartışsak bile aksini kabul edemeyeceğimiz "kırmızı çizgilerimiz" in de bilinmesi gerekir:

-Kürtler Kürttür (vurgu için), dilleri Kürtçedir, ülkelerinin adı Kürdistan'dır; Kürt dili ve kültürünün geliştirilip yaşatılması siyasetin değil doğanın bir yasasıdır.

-Kürtlerin açık ve meşru siyaset yapmalarının önündeki tüm kısıtlayıcı yasa ve önlemlere derhal son verilmesi kesin bir zorunluluktur.

-Türkiye'nin yasal/idari ve hukuki yazgısı baştan aşağı bu gerçeklikler ışığında yeniden düzenlenmeli ve düzenleme Kürt halkını tatmin edici düzeyde olmalıdır.

-Uzlaşılacak çözüm paketi mutlaka ve mutlaka uluslararası kayda ve garantörlüğe alınmalıdır.

-Federe Kürt Devleti'ne yönelik hiçbir düşmanca politika kabullenilemez.

-PKK'nin başını çektiği ve halkımızın önemli bir kesiminin aktif destek verdiği mücadelenin kazanımlarından (siyasi ve toplumsal örgütlenme, tv, basın, belediyecilik vd.) vazgeçilemez.

Asıl kaynağı TC'nin 1920'lerden bu yana sürdürdüğü inkar, imha ve asimilasyon politikaları olan son 25 yıllık Kürt direnişinin bedelleri genel olarak ağır olmuştur. Savaşın ağır yükünü ve ağır bedellerini asıl olarak Kürt halkı çekmiştir ve ödemiştir. Kürt halkının sırtından bu ağır yük bir an önce kaldırılmalıdır. İlk elden silahlar kesin olarak susmalı ve tartışma ortamı özgürleştirilmelidir. Hemen arkasından da savaşın yarattığı yaraların sarılmasına başlanmalıdır.

Şüphesiz TC'nin şiddetine karşı silahlı mücadeleyi başlatan PKK'dir. Silahları bırakıp bırakmayacağına, bırakacaksa hangi koşullarda bırakacağına karar verecek olan da PKK'dir. PKK üst düzey kadrolarının ve PKK silahlı gücünün sonraki süreçte nasıl konumlanacağı kararını da onlar verecektir. Bizim önerimiz, sağlam ya da sağlama yakın garantilerin gerekli ve zorunlu olduğudur; Kürt halkının onurunun çiğnetilmemesidir. Silahların susturulması ve „barış“ ortamının sağlanması, savaşın yarattığı diğer sonuçların ortadan kaldırılması bütünlüklü bir paket olarak ele alınmalı ve yapıcı bir sonuca ulaştırılmalıdır. Bunun için:

-Koşulsuz bir genel af yasası çıkarılmalıdır.

-Ordunun Kürdistan'daki operasyonları durdurulmalıdır.

-DTP, DTP'li belediyeler ve diğer Kürt örgüt ve partilerine yönelik tutuklama ve cezalandırma furyasına son verilmelidir.

-Düşüncenin özgürce açıklanacağı ve tartışılacağı bir ortam sağlanmalıdır.

-Köy Koruculuğu, Jitem, Ergenekon gibi kurumların varlığı sonlandırılmalı, suç işleyenler yargı önüne çıkarılmalıdır.

-Kürt halkının savaştan doğan zararlarıyla ilgili önlemler derhal uygulamaya konulmalıdır.

-Zorla göç ettirilenlerin kendi köy ve kasabalarına dönüşlerinin önündeki tüm engeller kaldırılmalıdır.

***

Bilinenleri bu kadar tekrarlamakla yetiniyoruz. Ve daha önce değinip geçtiğimiz Kürt elini nasıl güçlendireceğimiz, istemler çitasını nasıl yükselteceğimiz konusuna yeniden dönersek...

Peşinen bir gerçeğin altını çizmeliyiz. Kür-

distan coğrafyasının özellikleri, Kürt halkının bölünmüşlüğü ve siyasi örgütlenmesini bugüne kadar devlet düzeyinde örgütleyememiş olması gibi çeşitli nedenler toplamından olmak üzere bugün Kürt halkı, düşmanı çok dostu yok (bu 'yok'u az diye anlamak gerek) bir halktır. Sadece bu gerçeklik bile Kürt ulusal sorununun çözümünü güçleştirmektedir. Özellikle Türkiye cephesinde. Çünkü TC'nin geleceği; iç dinamikleri zor yoluyla bastırmak, dış baskılar karşısında ise yerlere kadar eğilmektir. Kürtlerin de dış destekleri ve dostları oldukça zayıf ve azdır. Bu dış destek ve dost azlığının Kürt halkından ve siyasetinden bağımsız nedenleri vardır ve bu nedenler oldukça güçlüdür. Ancak bizi birinci elden ilgilendiren Kürt iç dinamiğinin var olan problemleridir. Biraz sonra değineceğimiz iç dinamiğin sorunları, dış desteğin zayıflığının ana nedenlerinin başında gelmektedir. Sıralama anlamında olmasa da, ilk elden çözümlenmesi gereken iç dinamiğin zaafıdır.

İç dinamiğe ise iki düzlemde bakmak gerekiyor.

a-Siyasetin öznesi olarak Kürt siyasetlerinin durumu ve birbirleriyle olan ilişkileri.

b-Siyasetin nesnesi olan Kürt ulusunun, yani Kürt insanının ulusal sorun ve siyaset karşısındaki konumlanması.

Anlaşılır olmak için PKK'den başlayalım. PKK nicel anlamda tartışmasız güçlü bir siyasi hareket. Askeri gücü ve kitlesel desteği dikkate alındığında şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Şu anda dünyada PKK'den daha güçlü ulusal bir siyasi hareket yoktur. PKK bu gücüne dayanarak küçümsenemez kazanımlar da elde etmiştir. Ancak, her türlü siyasi kaygıdan arıtılmış olarak kimi gerçekliklerin de altını çizmemiz gerekiyor. PKK'nin bugün geldiği nokta, toplumsal desteğiyle, silahlı gücüyle ve 25 yıllık direnişiyile doğru orantılı değildir. Siyasi mücadeleyi askeri alandaki güç ve başarı ile, dahası arkalanan kitle desteği ile sınırlı saymazsak -ki saymamak gerekiyor- birçok alanda PKK'nin yeterince üretken olmadığını söyleyebiliriz. Yeterince üretken olamamak, bugünkü siyasi çitanın düşüklüğünün nedenlerinden biridir. PKK, Kürt siyasetinin derlenip toparlanmasında, -birinci ateşkes ve ona denk gelen DEP süreci ayrı tutulursa- yapıcı bir rol üstlenmemiştir. Devasa gücüne rağmen PKK'de güvensizlik (kendine ve diğer Kürt siyasetlerine) hep ön plandadır. Toplumsal hayatın değişik alanlarında öne çıkan ve topluma güven veren, onların örgütlenmesinde ve enerjilerinin açığa çıkarılmasında baş çekicilik yapabilecek kimler var denildiğinde, hemen akla gelebilen insanlar çok azdır. Örneğin, sanat alanı... 25 yıllık zorlu, acılı, kahırlı ve bir o

kadar da destansı yiğitlik örneği dolu zaman dilimi, Cegerxwîn'e yaklaşan bir şair, Mehmet Uzun'la boy ölçüşecek bir romancı veya öykücü, Şivan'ı aratmayacak bir müzisyen, sinemacı, tiyatrocü vb. yaratmadı. Neden?

Daha önce belirttik; yakıcı ve güncel olan sorun ulusal sorundur. Ulusal sorun her Kürdün ortak sorunudur. (Parmakla sayılacak kadar sayıları az olan satılmış Kürtleri ve uluslararası tekellerle veya Türk burjuvazisiyle girdiği iş ilişkileri nedeniyle çıkarlarının esiri olanları ayrı tutuyoruz.) Sorunun bu kapsayıcılığına, Kürt halkının yüzyıllardır yaşadığı acı ve güçlüklerin boyutuna ve Kürt halkını boğmak isteyenlerin çokluğuna rağmen, Kürt siyasilerinin ve siyasi partilerinin bir araya gelememelerinin akla ve siyaset bilimine denk düşüp düşmediğini sorgulamamız gerekiyor.

Birlik bir zorunluluktur

Kürt siyasetlerinin birlikteliği, birlikte politika üretmeleri ve ortak davranış içinde olmaları yaşamsal bir zorunluluktur. KDP ve YNK'nin süreçlerini her Kürt siyasetçisi dikkatle gözden geçirmelidir. Onca kardeş kavgasının kime ne yararı olmuştur? Ortak politik tutum ve davranış ortaya koyabilmek için illaki ABD gibi dış güçlerden birinin kollarımızdan tutup aynı masaya bizi oturtması ve "öyle değil böyle yapacak-edeceksiniz" demesi mi gerekiyor!? ABD'nin zoru ve dayatmasıyla da olsa KDP ve YNK bir araya gelip süreci birlikte omuzlayarak bugünkü Federe Devlet düzeyine geldiler. Kötü mü oldu? KDP ve YNK'nin başını çektiği Güney'deki birlik tüm Kürtlerin bugün moral ve motivasyon kaynağıdır.

Belirttik, Kürt ulusunun düşmanları çok. Yalnızca bu gerçeklik bile Kürtlerin fazlasıyla ortak akla ve ortak davranışa ihtiyacı olduğunu bize gösterir.

Bir ad koymamıza gerek olmaksızın belirtelim ki; adı ne olursa olsun, Kuzey Kürdistan'daki tüm siyasi partilerin, grupların ve şahsiyetlerin birlikteliği diğer parçalardan daha yakıcı bir sorundur. Çünkü Kuzey yeniden bir parçalanma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Hatta tehlike epeyce boyutlanmış durumdadır. Coğrafya yerinde duruyor şüphesiz. Ama Fırat'ın batısı ve Karasu'nun kuzeyi ağırlıklı olarak Kürtlükten ve Kürdistan'dan kopmuş durumda dersek abartı olmaz. İç kesimlerde ise Dersim, Elazığ ve Urfa merkezin Kürt kimliği, kültürü ve siyasetiyle bağları oldukça zayıftır. Muş merkezde seçimleri MHP, Bitlis'te ise AKP kazanabilir. Buna

rağmen Muş ve Bitlis'le ilgili olumsuz düşünmenin gereği yoktur. Muşlular da, Bitlisliler de katıksız Kürt kimliklidirler. Bugün olmasa bile yarın siyasetten kazanırlar. Ama "ben Kürt değilim, biz Kürt değiliz" diyen Kürtlerden Kürt siyasetine ve Kürt halkına gelse gelse zarar gelir.

Konu tek başına zorla asimilasyon ya da entegrasyon değildir. Konu, Kürtlerin bir kısmının gönüllü olarak veya gönüllülüğe TC'nin 80 yıldır sürdürdüğü şiddetin korkusu da sinmiş olarak TÜRKLEŞMESİDİR. Doğuda Kürtler Farslaşmıyor, Güneyde Araplaşmıyor. Çok özel ve lokal bir durum olarak Kuzeyde kitlesel olarak Kürtler Türkleşiyor.

Biz komünistler olarak halkların gönüllülük temelinde entegre olup kaynaşmalarına karşı değiliz. İçinde zoru da barındıran asimilasyon politikalarının kurbanı olan kitleleri suçlamak ise aklımızın ucundan bile geçmez. Ama hatırlatalım ki, asimile olup ana dili Fransızca olmuş Cezayirliler Arap kimliklerine sahip çıktıkları için ulusal kurtuluş mücadelelerini başarıyla sonlandırdılar. 500 milyon üzerinde bir kitleye Hindistan ve Pakistan'da İngilizler İngilizce öğrettiler. Ama Hindular İngiliz olmadılar. İngiliz olmadıkları için başardılar.

Yeniden vurgulayalım: Ayağımızın altı kayıyor. Haramzadeler çoğalıyor. "Aslını inkar eden haramzadedir" diyen boşa dememiş. Tayyip Erdoğan, "Ben 13 ilde birinci partiyim" diye boşa efelenmiyor. Bu cümlelerin tersi, DTP Kürtleri temsil etmiyor, Kürdistan'da sadece 8 ilde birinci parti olabildi demektir. Yalan mı? %24 oyla ne çözüm tartışmalarında Kürt delegasyonunun eli güçlü olur, ne de en basit bir konuda bile referandum göze alınabilir. Şöyle bir varsayımı herkes derin derin düşünmelidir. Diyelim ki yarın TC "Çocuklarınızın ilkokulda Kürtçe eğitim görmesini istiyor musunuz?" sorulu bir referandum yaptı Kürdistan'da. Sonuç ne çıkar? Kaç ilde çoğunluk bu soruya EVET der? Evet diyenlerin seçmen içindeki yüzdesi kaç olabilir? Varsayalım ki böyle bir referandumda %30-35 evet çıktı. Temel ulusal taleplerimizden biri olan ve bir ulusu ulus yapan asıl öğelerden biri olan dil talebi elimizin altından kayıp gitmez mi?

Maraş, Adıyaman, Malatya, Dersim, Erzin-can ve Sivas Kürtlerinin bir bölümü Alevi inancına sahiptirler. İllere göre bu oran değişiyor. Ama Alevi inancına sahip Kürtlerin içinde çok azının Kürt kimliğine sahiplendiğini söylemek yanlış olmaz. Alevi Kürtlerin bir kısmı kendilerini "Türk ve Alevi" olarak, diğer bir kısmı ise yalnızca "Alevi" olarak tanımlıyor. 3. kategori "Türkümlü" demese de, ulusal kimlikle dini kimliği tekleştirip kendini dini kimlikle adlandırıyor. Bunlar için "Türkümlü demeye utanıyor" da diyebiliriz.

Bu olgunun bir başka boyutu daha var. Kadrosal ve kitlesel gücünü yukarıda saydığımız illerdeki Alevi Kürtlerden alan siyasi parti ve örgütler var. Sayıları da az değil. Ve bu parti ve örgütler kendilerini Türkiye partisi veya örgütü sayıyorlar. Oysa kadrolarının ve kitlelerinin neredeyse tamamına yakını Kürt.

Kökleri Hamidiye Alayları'na ve Ermeni kırımına uzanan, Şêx Said ve Dersim isyanlarında açığa vuran Alevi Kürtlerle Şafii Kürtler arasındaki güvensizlik halen giderilebilmiş değildir. "Şafiilerin eline yetki geçerse hepimizi keserler" diyen Alevi Kürtlerin korkusu nasıl aşılacak? Ya da "onlar gavur" Şafii söylemi ve bu söylemin eyleme dönüşmesi nasıl öncenecek? Bu tarihsel korku ve yargılar aşılmadan ulusal birlik sağlanamaz. Ulusal birlik sağlanmadan, en azından çoğunluk düzeyi yakalanmadan ulusal istemler çitasını çok çok yukarılara çıkaramayacağımızı herkes bilmelidir.

Yalnızca ben başlarım, giderim ve vagonlar lokomotifin arkasından gelir demekle siyasette vagonlar dizilişe geçmiyor. Yakın tarihimize bir bakalım: Koçgirililer ulusal istemlerle ayağa kalktılar, onlara Dersimlilerin dışında destek bile veren olmadı. Şêx Said dört ili ele geçirdi, kısa sürede azımsanamayacak kadar yol aldı, kendisine söz verenler bile ona destek vermekten uzak durdular. Hoybun ciddi bir ulusal Kürt örgütüydü; Ağrı İsyanı askeri bakımdan iyi hazırlanmış bir başlangıçtı, ama Zilan Deresi'nde boğulurken Kürtlerin geri kalanı yalnızca seyrettiler. Seyit Rıza ve Dersimliler zaten "Alevi"ydiler. Ya 25 yıllık PKK savaşı... Bunca uzun, bunca ağır bedelli bir savaş bile ancak eskiden DDKD, Özgürlük Yolu, KUK, Kawa, T-KDP ve Rızgari'nin örgütlü olduğu alanlarda kitlesel yankı ve destek bulabildi. 25 yıllık savaş, Türkleşmiş Kürtlere Kürt olduklarını hatırlatmaya yetmedi.

Demek ki daha yapılması gereken başka ve çok şey var. Yalnızca savaşmak bir yere kadar... Örneğin, savaşın en şiddetli yaşandığı bölgelerden birinin Dersim olduğu herkesin malumu. Ama DTP Dersim'in hiçbir ilçe ve beldesinde seçim kazanamadı. Köklü, kalıcı, iğneyle kuyu kazar gibi taban çalışması yapmak, bire bir ilişkiler geliştirmek, yerel önderler öne çıkarmak, yöresel özellikleri iyi bilmek ve yereli ulusalla/genelle kaynaştırmanın yol, yöntem ve araçlarını yaratmak zorundayız.

İsmail Beşikçi'nin son genel seçimleri değerlendirdiği bir yazısındaki şu soruyu hatırlatalım: "Güneyli Kürtler Arap partilerine, Filistinliler İsrail partilerine oy veriyorlar mı?" Belki oy verenler vardır, ama sayılarının ciddiye alınmayacak kadar az

olduğunu hepimiz biliyoruz. Her Kürt siyasetçisi "ama, fakat" demeden şu %76 oy oranına kafa yormalıdır. Türk burjuva partilerinin tamamı oy oranı olarak Kürdistan'da CHP ve MHP'nin düzeyine düşürülmeden ne kalıcı çözüm olur, ne de Kürtler bunca yıldır yaşadıkları acılardan kurtulabilirler. Şeyhim, Tarikatım, Ağam, Aşiret Reisim, Korucu Başım vb. nasıl isterse oyumu öyle kullanırım diyen milyonlarca insan özgürleşmeden, Kürt halkının başına bomba yağdıranlara bağlanmış umutlar tüketilmeden, TC'den ciddi geri adımlar atmasını beklemek zordur.

Kürt halkı adına siyaset yapan herkes oturup empati yapsın. Kendisini Başbakan Tayyip Erdoğan'ın veya Türk Genelkurmay Başkanı'nın yerine koysun. Kürt halkından %76 oy desteği aldığını; Kürt siyasetçilerinin birlik olmak, birlikte davranmak, sorunların çözümü için ortak kafa yormak bir yana, darmadağın olduğunu, hatta birbirlerine düşman gibi davrandıklarını; çevresine biraz güç toplananın bir diğerini adam yerine bile koymadığını; güç elde edenin kendinden ayrı düşünenlere karşı, hatta halka karşı gücünü kötüye kullandığını; Kürt siyasetçilerinin olmayan bir iktidar için birbirlerine demedikleri söz, atmadıkları çamur bırakmadıklarını vs. vs. düşünsün. Ve kaç adım geri atabileceğine, ne kadar taviz verebileceğine onlar adına karar versin.

Sonuç olarak; çözümü, asıl çözümü başka yerlerde aramak gereksiz. Adına cephe mi, meclis mi, kongre mi, ne denirse densin, tüm dünya görüşlerindeki ayrı ve aykırılıklara rağmen ve onlarla birlikte Kürt siyasetçileri öncelikle bir araya gelmelidirler. Öncelikle kendi dağınıklıklarının toplum üzerinde olumsuz etkilerini gidermelidirler. Kürt halkının ortak akılı merkezileştirilmedir. Bu ortak akıl şüphesiz ciddi bir sorunlama yapacaktır. Önceliklere uygun olarak üretilecek çözüm politikalarının pratiğe uyarlanması, halk katında test edilmesi, eksikliklerimizin ve yanlışlarımızın neler olduğunu önümüze serdikçe, eksiklikleri giderme, yanlışlardan geri dönme ve yenilenmeyi sağlama gibi canlı ve etken bir süreç Kürt halkıyla Kürt siyasetçilerini giderek bütünleştirecektir. Ciddi ve güvenilir bir ortak akıl yaratıldığında Kürt halkı kendi katili, işkenceci vb'ne umut bağlamaktan kurturulabilir. Ancak ortak aklın ciddi çaba ve çalışmalarını geniş kitleleri ulusal istemler etrafında birleştirebilir ve ulusal birliği sağlar. Kalıcı çözüm ise ulusal birliğin sağlanması ile mümkündür.

* Geçtiğimiz sayıda yayınladığımız bu yazı, teknik bir hata sonucu önemli bir bölümü kopmuş halde okura ulaştı. Yazımızdan ve okurlardan özür dileyerek, yazıyı yeniden yayınlıyoruz.

Part, Kurdên Zaza Ne Yan Na?

Lokman Polat

Di dîrokê de bi navê "Part" qewmeke arî, Aryan ku zimanê wan jî îndo-ewropî bûye hebûne. Lê, niha bi vî navî tu xelkek, neteweyek tune. Part kî bûne? Gelo Part kurdên zaza bûne yan na? Ka pêşî em binêrin Part likur bûne, çi kirine, zimanê wan çawa bûye, navê kralên wan çi bûne?

Di dîrokê de hinek xelkên ku medeniyet, şarezayî, dewlet û împaratoriyezin damezrandine, paşê têkçûne, felişîne û wenda bûne. Part jî yek ji wan xelkên wendayî ne. Part (Parth - Parthava) gelegeke -xelkeke- arî bûne. Zimanê wan zimaneke Aryan e. Axaftina partan weke - yan jî pir nêzîkê - farisiya kevn û zazakiya îroyîn bûye. Ji xwe hinek îdîa hene ku, dibêjin Part dimilî ne, anku kurdên zaza ne.

Dema împaratoriya Medan hatiye xirabkirin û dewleta Farisan hatiye damezrandin, Medan û Partan bi hev re li dijê dewleta Farisan serîhildane, şer kirine. Çawa ku di bin serokatiya Şêx Saîd Efendî de kurmanc û zaza bi hev re li hemberî desthilatdariya dewleta kemalîst a tirk serîhildana, têkoşiyane û şer kirine, wê demê jî di bin serokatiya Fravartîşê Medî de Medan û Partan bi hev re li hemberê desthilatdariya dewleta Farisan serîhildana, şer kirine.

Cih û ware Partan li başurê rojavayê behra Hezarê bûye. Wan beriya mîladî sala 250-an de dewlet ava kirine, împaratoriyeke damezrandine. Di dema kralê wan Mîtrîdates de desthilatdariya xwe li ser tevayê Îranê û heta Babilê berfireh kirine. Artêşa - ordiya - Partan bi împaratoriya Roma re şerê mezin kirine û li deşta Heranê Romayîyan têk birine.

Dema mirov li dîrokê dinêre li ser heman axake fereh ku ew dem wek axa ariyanan dihat bi nav kirin, di heman demê de li pey hev du dewlet hatine damezrandin. Yek Part bûne û ya din Sasanî bûne. Li gore hinek dîroknanan peyva "Sasanî" di esasê xwe de "Zazanî" ye. Ewropiyên ku bi Latîni diaxifin dengê herfa "Z" weke "S" dibêjin. Li gore zimanzanan jî di dema Sasaniyan de zimanê fermî Zazakî bûye. Zazakî zimanê xanedanan, kesên esil yê sarayan, burokrat û giregirên birêvebirên dewletê bûye.

Dewleta Partan ji alî damezrevanê xanedana Sasaniyan Ardaşîr ve hate xirabkirin. Ardaşîr kralê Partan Artaban têk bir û dewleta Partan xirab kir, dewleta Sasaniyan geş kir, mezin kir. Xelkê Part xelkeke şerker bûne. Birêvebirên dewleta Partan jî aristokratên navdar yê esilzade bûne. Xanedanên ku nave wan "Arşakî" bûne, wê demê aristokratên herî navdar bûne. Cihê ku Partan lê hikûm kirine, hema hema temamê axa Kurdistanê ya îroyîn bûye. Yanê ji Hemedana paytextê împaratoriya Medan heta ber çemê Feratê di bin desthilatdariya dewleta Partan de bûye.

Dîroknanên faris jibo zimanê Partan dibêjin, "zimanê wan Pehlewî bûye." Tê gotin ku Pehlewîya kevn û Zazakî eynê ne. Di dema Partan de herêma Xoresanê weke herêmeke navenda Partan bûye. Îro jî li wê herêmê kurd hene. Li Kafkasyayê gun-

dek heye, runiştvanên gund ji xwe re dibêjin "Em Partu" ne. Zimanê wan ê axaftinê weke Zazakî ye. Ji xwe Akadîyan jî bi zimanê Akadî ji Partan re gotine "Partu".

Di çavkaniyên Asur û Akamenîd de û herweha Heredot bi xwe wan weke "Partha" bi nav kirine. Di tabletên Asuriyan de ku di dema kralê Asuriyan Esarhadon de hatiye nivîsîn de tê gotin ku; "di sala beriya zayinê de Asuriyan êrişê herêma Partan kirine û hinek Partan êsîr – dîl – girtine. Di nav wan de yekê bi navê "Zanasana" ê Parthî hebûye."

Dema împaratoriya Medan hatiye xirabkirin û dewleta Farisan hatiye damezrandin, Medan û Partan bi hev re li dijê dewleta Farisan serhildane, şer kirine. Çawa ku di bin serokatiya Şêx Saîd Efendî de kurmanç û zaza bi hev re li hemberê desthilatdariya dewleta kemalîst a tirk serhildana, têkoşiyane û şer kirine, wê demê jî di bin serokatiya Fravartîşê Medî de Medan û Partan bi hev re li hemberê desthilatdariya dewleta Farisan serhildana, şer kirine.

Zimanê ku dîrokzanên Faris jê re dibêjin Pehlewî û zimanê Partan yek bûye. Ji bo wê ye ku di demên cuda de ji Partan re gotine "Pahlav", "Pahlavî", "Pahleyî". Di çavkaniyên Ermenîyan de jî ji Partan re gotine "Pahlawan". Di kurmançî û zazakî de niha jî peyva "Pahlawan", "Pelewan" tê bi kar anîn.

Dîrokzan Neilson C. Debevoise di pirtûka xwe ya bi navê "A Poitical History of Parthia" de (ev pirtûk di sala 1938-an de hatiye weşandin) dibêje "Di tabletên ku li URUKê hatine dîtin de gelê ku ji wan re gotine Part bi eslê xwe Gutî ne. Yanê Part û Gutî yek xelkek in." (Ev tablet di sala 213-an a beriya zayinê hatine nivîsîn.)

Birêvebirên dewleta Partan, Xanedana Arşîkî ji eşîra Parnî ne. Ev eşîr jî li derûdora Xoresana îroyîn bûne. Di dema dagirkeriya Îskenderê Makedonî ku tevahiyê Îranê dagir kir, yê ku li dijê dagirkeriya Îskenderê Makedonî şer kirine, Part bûne. Îskender yekî Makedonî kiriye walîyê herêma Xoresanê. Runiştvanên wir anku Part li hemberê walî serhildan pêk anîne. Yê ku serokatiya vê serhildanê kiriye navî Arşak bûye û ew jî eşîra Parnî ye. Di destanên Îranî yên qedîm de Part weke "Eşkanî" têne bi nav kirin. Xanî, koşk û saray yên kevn jî weke xaniyên Pahlavan têne nav kirin. Navê kralekî Partan jî "Ferat" û yekî din jî "Mihrdat" bûne. Kralekî din jî navî "Mithra" ye.

Tê gotin ku Ristem Pelewan ê ku di destanên kevnare yên Îranîyan de behsa wî tê kirin, generalê Partan Suren bi xwe ye. Generalê Partan Suren ordiya Romayîyan têk birîye û bûye navekî

efsane. Navê general Suren ê esil Ristem bûye. Di kronolojiya destanên Îranî de, di beşa destana Partan de di nav qahraman – leheng – ên Partan, "Keyanîyan" de navî derbas dibe. Hêj jî kurd li ser qaremaniya – lehengiya – Ristemê Zal pirtûk dinivîsin.

Çemê Feradê di nav Partan û Romayîyan de bûye sînor. Ji wê demê ta îro li herdu aliyên çemê Feradê yên runiştvan kurmanç û zaza ne, an ku kurd in. Lewre jî li gor dîtina min Part, kurdên zaza ne. Malbateke xanedan yên Partan jî navî "Kam-Sar" e. Ev jî pir dişibe navekî zazakî.

Dibêjin bajarê "Kirmanşah"ê Partan danîye. Ev bajar jî berê ta niha bajareke kurdan e û hêj jî di nav sînoren rojhilatê Kurdistanê de ye. Runiştvanên bajêr û yên derûdorê hemû jî kurd in. Kurdên ku Goranî diaxifin (Goranî weke Zazakî ye.) li wê heremê ne. Ev kurdên Goran dibe ku Part bi xwe bin. Şahê Kirmanşahê yê wê demê navî "Yezdgerd" bûye. Navê bavê wî jî "Behram Gor" e. Ev herdu nav jî dişibin navên kurdên Zaza.

Partan bi navê "Ester Abad" bajareke din jî ava kirine û ji xwe re Zardakartafê kirine navend. Ester bi Zazakî ye. Zardakartaf çiyê, tê çiyê maneyê ez nizanîm. Dîrokzanên nijadperest û şoven yên tirk "Part"an dikine "Tirkmen". Ev îdîa ji binî ve pûç e, vala ye, derew e. Tu eleqeya Part û Tirkmenan bi hevûdu tune. Part arî bûne û zimanê wan îndo-ewropî ye.

Ji bo damezrevanê ola Manî jî hinek dibêjin ew Asurî/Suryanî ye. Lê, rastî newehaye. Manî Prensesekî ku bi eslê xwe Part bûye. Digel ku Part ne xiristiyan bûne jî, navbera wan û ermenîyên xaçperest baş bûye. Part'an dijayetiya ermenîyan nekirine. Kralê Part'an Ferat keça xwe daye kralê ermenîyan ku navî Tigran e. Di dema desthilatdariya Part'an de tevahiyê Îrana îroyîn û tevahiyê Kurdistanê îroyîn di bin desthilatdariya Part'an de bûne.

Di dîrokê de kurd weke Gutî, Hurrî, Mitanî, Subarî, Xaldî, Kardoxî, Kasî, Şedadî, Merwanî û Medî hatine bi nav kirin. Beşeke kurdan yan jî hinek heremên kurdan jî weke Erdelanî, Hewremanî, Goranî, Behdînanî, Şiqakî, Botanî, Soranî, Dêrsimî, Amedî, Serhedî hatine bi nav kirin. Kurdên Zaza jî weke Dimilî, Kirdasî, Zazî hatine bi nav kirin. Part yan jî Partî jî dibe ku naveke wan ê demeke be. Anku navê wan ê dema qedîm be.

Li gor dîtina min PART bapîrên kurdên Zaza ne. Lêbelê dibe ku ev dîtina min şaş be û Part kurdên Zaza nebin. Lewre jî divê li ser vê mijarê minaqeşe bibe û lêkolînên berfireh bê kirin ku, gelo Part Kurdên Zaza ne yan na?

Kürd Ulusal Hareketinin Yanılsamaları -2

M. Emin Aslan
m.emin.amed@hotmail.com

Kürd Siyasi Akımları Globalizm'i Olgu Olarak Değil İdeoloji Olarak İdrak Etmektedirler

Yeni Dünya Düzeni

Yeni Dünya Düzeni, dünyanın ekonomik ve siyasi ilişkiler bakımından yeniden düzenleneceğini anlatmaktadır. Yeni düzenlemenin ne olduğu hakkında farklı yaklaşımlar vardır. Yeni Dünya Düzeni; SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte "iki kutuplu" bir dünya düzeninden ABD'nin öncülüğünde "tek kutuplu" bir dünya düzenine geçildiği anlamında özetlenebilen görüştür. Enternasyonalist komünistler için ise, sermaye ile emekten başka kutuplar söz konusu değildir ve I. Emperyalist Paylaşım Savaşı'ndan beri devam eden emperyalist güçlerin dünyayı sermayeleri, askeri ve siyasi güçleri oranında paylaşma mücadelesinden ibarettir.

SSCB ve diğer bürokratik diktatörlüklerin yıkılmasıyla tüm dünya kapitalist sisteme dâhil olmuştur. Yeni pazarların kapitalizme açılmasıyla ekonomik alanda ve kapitalist üretim ilişkilerinin küreselleşmesini engelleyebilen bürokratik diktatörlüklerin yıkılmasıyla siyasal alanda kapitalizme büyük imkânlar sağlamıştır.

1990'ların başından itibaren bilgisayar ve cep telefonların teknolojisinde büyük hamleler gerçekleştirilmiştir. Bu teknolojik hamleler sayesinde internet bağlantı sistemi geliştirilmiş ve yaygınlaşmıştır.

rılmıştır. Bu da sermaye, bilgi ve iletişime 1990 öncesiyle kıyaslanmayacak ölçüde küresel bir nitelik kazandırmıştır. Yaşanan bu gerçekler globalizm kavramında ifadesini bulmuştur.

Globalizm kavramı, hem ekonomik gerçekliği ve hem de burjuva ideolojisini kapsamaktadır. Konunun daha iyi anlaşılması için Yeni Dünya Düzeninin ideolojisini globalizm, ekonomisini de yeni-liberalleşme kavramıyla tarif etmesinde fayda var.

Yeni-liberalleşme ekonomisi, Kapitalizmin eşitsiz ve bileşik gelişme yasasının yön verdiği bir küresel ekonomidir. Bu küresel ekonomi sistemi, "gelişmiş, orta ve az gelişmiş" kapitalist ülkeler olarak tanımlanan bir hiyerarşi piramidi oluştururlar. Her ülke gücü oranında bu hiyerarşi piramidinde yerini alır. Bu hiyerarşi piramidindeki ülkeler arasında ilişkiler birbirinden kopuk ve durağan değil, tam tersine karşılıklı etkileşim içindedirler. Bu nedenle farklı gelişkin düzeyinde olan ülkeler aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı hareket halindedirler. Örneğin, 2. Paylaşım Savaşı'na kadar İngiltere, kapitalist dünyanın hegemon gücüydü ve yarı-sömürge olan Çin, bugün önde gelen bir emperyalist güçtür. Sömürge olan Hindistan bugün emperyalist bir güç olma yarışındadır. Emperyalist-kapitalizmin çıkarı ve gereği olarak kapitalist ülkeler arasında karşılıklı ekonomik ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesi bir zarurettir. Yalnız emperyalist ülkelerin değil, tüm ülkelerin kapitalist pazarının gelişmesi ve büyümesine ihtiyaç vardır. Farklı gelişme aşamasında olan kapitalist ülkeler, eşitsiz ilişkiler temelinde birbirlerine karşılıklı bağımlı konumdadırlar.

Yeni-liberalleşme ekonomik gerçekliğinin göstergeleri olarak teknolojideki büyük gelişme, tekelleşmenin ve işbölümünün uluslararasılaşmasının muazzam boyutlara ulaşması, sermayenin akış hızındaki sıçramalı artış, uluslararası şirketlerin bütçelerinin birçok orta gelişkin ülkelerin bütçelerinden daha büyük olması, dünya ticaret ve yatırımlarında tuttıkları pay, sayılarında ve hacimlerindeki artışı gösterilebilir. Yeni Dünya Düzeninin ideolojisi olarak globalizm; dünyaya insan haklarına saygıyı, evrensel refahı, ilerlemeyi ve demokrasi düzeyini getireceğini vaat etmektedir. Globalizmin argümanlarından biri de “ulus-devlet ortadan kalkıyor” ya da artık ulus-devletlerin aşındığı söylemidir. Bu söylenenlerin bir ideoloji söyleminden ziyade bir gerçekliğin tarifi olması halinde aklı başında olan herkesi sevindirirdi ve desteğini alırdı. Ne var ki, dünya emekçilerini ve ezilen ulusları kapıda bekleyen barış, refah değil, sömürü, sefalet ve paylaşım savaşlarıdır. Kapitalizmin küreselleşmesi ulus-devletin ortadan kalkması değil, refah-devlet ve ulusal kalkınma sermaye birikim modelinin ortadan kalkmasıdır. Sermayenin tüm dünyada serbestçe dolaşabilmesinin önündeki engellerin kaldırılmasıdır. Yani kapitalist ilişkilerinin küreselleşmesidir. Üstelik küreselleşme ulus-devletlerin aracılığıyla oluşturulmaktadır. Kapitalizm ulus-devlet üzerine oturan ve ulus-devletin güvencesinde kendini üreten bir sistemdir. Ulus-devletin aşılması demek, dünyada yeni bir sosyo-ekonomik biçiminin işlemeye başlaması demektir. Yani kapitalist sistemin aşılmasıdır. En iyisi sorunun anlaşılması için önde gelen bir burjuva ideologunun sözlerine başvuralım. “Amerikalılar ve Avrupalılar, uluslararası düzeydeki meşruiyetin kaynağına ilişkin farklı görüşlere sahiptirler; Amerikalılar, bu kaynağın anayasal ulus-devlet içindeki demokratik çoğunluğun iradesinden çıktığına inanırlar. Avrupalılar ise bunun, tek ulus devletlerin kaynaklarından ya da iradelerinden daha çok, üstün adalet ilkelerine dayandığına inanmaya eğilimlidirler.” (Devlet İnşası, Francis Fukuyama, Remzi Kitabevi, 2004, S. 135)

Bu iki emperyalist-kapitalist güç arasındaki ayrım, ulus-devletin ortadan kaldırılması ya da ulus-devletin aşıldığı konusu değil, ulus-devlet ötesinde uluslararası meşruiyet konusudur. Fukuyama bu ayrımın önemli bir nedenini şöyle belirtir. “Uluslararası meşruiyet konusunda, Birleşik Devletler ve Avrupalılar arasındaki bu farklılığın var olmasının çeşitli sebepleri vardır. Robert Kagan (2003), bunun Birleşik Devletlerin Avrupa üzerinde sahip olduğu görece güce dayandığını öne sürmüştü. Kagan, Avrupalı devletler, uluslar arası kanun ve normları severler, çünkü Birleşik Devletler’den da-

Kürd siyasi akımlarının önde gelen temsilcileri; Kürdistanlılara, uluslaşmanın mücadelesi değil sömürgeci devletlerin demokratikleştirilmesinin mücadelesini önermektedirler. Kendi globalizm idrakinden hareketle Kürdistanlılara “ulus-devlet ortadan kalkıyor” ya da ulusal devletler olmadan kapitalizmin olabileceğinin argümanını taşımaktadırlar. Bu ideolojik argümanlar; doğru değildir. Örneğin; “Egemenliğin günbatımı”nu öne sürenler-ister sağ kanatta, serbest piyasaların savunucuları; ister sol kanatta, çok taraflılık yandaşları olsunlar-günümüz dünyasında ulus-devlet egemenliğinin yerini neyin alacağını açıklamak zorundadırlar...

ha zayıftırlar; Birleşik Devletler de tek taraflılığı sever, çünkü bu devlet, herhangi bir devletten ya da (AB gibi) devlet topluluğundan, sadece askeri güç bakımından değil, ekonomik, teknolojik ve kültürel olarak da daha güçlüdür diyor.” (a g e, S.132)

Demek ki, globalizm adı altında uluslararası meşruiyet üstünde yükselen bir anlaşmaya dayalı olarak sermaye; ulus-devletin üstünde yer alacak bir uluslararası hukuk ve ekonomik işleyiş istemektedir. Bu da sosyal- devlet ve ulusal kalkınma sermaye birikim modelinin geri çekilmesi, yerine “daha az devlet daha çok özel teşebbüs” modelin geçirilmesidir. Ulusal devletlerin para, faiz, gümrük, sübvansiyon, teşvik vb. Politikalarla korunan tekel dışı sermaye kesimlerin devlet tarafından eskisi gibi desteklenemeyeceğini getirmiştir. Aynı şekilde sermaye, emekçilere sağlanan sosyal harcamaların kısıtlama sürecine girmiştir. Bu da küreselleşme ekonomisinin gerçekliğidir.

Bundandır ki, toplumun büyük çoğunluğunu teşkil eden küçük-burjuva sınıflar ve işçi sınıfı için, ulusal devletin girdiği yeni yapılanmanın yeniden bölüşüm merciini tamamen serbest pazar sistemine bıraktığını görmekteler. Bundan da rahatsız ve tedirgin olmaktadır ve dolayısıyla ulusal devlet çekim

gücünü bu kesimler nezdinde yitirmektedir. Ulusal devletler; farklı etnik, ulusal, dinsel, mezhepsel grupları bir arada tutan siyasi birimdir. Yeni-liberalleşme ekonomik gerçekliğinin sonuçların gereği olarak bu farklı grupların ortak bir devlete bağlayan bağlarını da zayıflatmaktadır. Yenedünya düzeni ya da uluslararası hukuk ve ekonomik işleyişin aşındırdığı devlete bağlılığın azalması ölçüsünde küçük-burjuva milliyetçiliklerini geliştirmektedir. İleri, orta ve az gelişkin kapitalizmlerde faşizan, şovenizm ile sosyal-şovenizm eğilimi, geliştirmektedir. Demek ki Yeni Dünya Düzeni ya da globalizm; küçük-burjuva milliyetçiliğini geliştiren, uyandıran bir etkidir de. Orta ve az gelişkin ülkelerde Küçük burjuva milliyetçiliği ve/veya devrimciliği; sömürü ilişkilerini "ezen-ezilen ülke" ayrımı üzerinde tarif etmektedir. İşin doğrusu, küresel hiyerarşi piramidinde farklı basamaklarda yer alan ülkelerin "güçlü-zayıf" ilişkileri sömürü ilişkileri değildir. Farklı basamaklarda yer alan kapitalist ülkeler, sömürü güçleridir ve ekonomik ve siyasi gücü kadar sömürden payını alır. Yani kapitalist ülkeler ve sermaye gurupları birbirlerini sömürmezler. Bunlar hepsi birlikte ve sermaye gücü kadar dünya işçi sınıfının yarattığı artık-değeri sömürürler.

Yeni-Liberal olarak tanımlanan ekonominin uygulanabilmesi için dünya düzleminde toplumsal sınıflar arasında egemenlik ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi gerekir. Bu hem egemen sınıfların ve hem de emek-sermaye ilişkisinde güç dengelerinin değişmesini gerektirir. Ancak bu siyasi koşulla emek gücü reel ücretleri düşürebilir, kaynakların bölüşümü finans kapitalin lehine gerçekleşebilir.

Üçüncü Paylaşım mücadelesi, Güneybatı Asya'da hegemonya kurma mücadelesidir. Güneybatı Asya olarak tanımlanan yer Kuzey Afrika, Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya, Uzakdoğu, Pasifik'i içine alır. Bu geniş coğrafyalarda nüfuz alanları oluşturmak, pazarları kontrol altına almak yönünde hegemonya mücadeleleri yürütülmektedir. Emperyalist -kapitalizm, iç içe geçen ekonomik ve siyasi krizini ancak pazarlar üzerindeki hegemonyanın netleşmesiyle çözebilir.

Girilen süreçte demokrasi ve insan hakları ile ilgili söylemlerin tersi olacaktır zaten böyle olur. Demokrasi ve insan haklarını iyileştirmek demek sömürü ve baskı dozajını düşürmek için devletin üretim ilişkilerine müdahalesidir. Önerilen çözüm ise devletin üretim ilişkilerine müdahalesini asgariye çekmedir.

Kürd siyasi akımlarının önde gelen temsilcileri; Kürdistanlılara, uluslaşmanın mücadelesi değil sömürgeci devletlerin demokratikleştirilmesinin mücadelesini önermektedirler. Kendi globalizm idrakinden hareketle Kürdistanlılara "ulus-devlet ortadan kalkıyor" ya da ulusal devletler olmadan kapitalizmin olabileceğinin argümanını taşımaktadırlar. Bu ideolojik argümanlar; doğru değildir. Örneğin; "Egemenliğin günbatımı' nı öne sürenler-ister sağ kanatta, serbest piyasaların savunucuları; ister sol kanatta, çok taraflılık yandaşları olsunlar-günümüz dünyasında ulus-devlet egemenliğinin yerini neyin alacağını açıklamak zorundadırlar... Net bir cevabın yokluğunda, ulus-devlet egemenliğine geri dönmekten ve bir kez daha devleti nasıl daha güçlü ve verimli kılabileceğimizi anlamaya çalışmaktan başka seçeneğimiz yok." (a g e S.142)

Dünya kapitalizminin Üçüncü Paylaşım mücadelesine girdiği ve ABD'nin Irak' a fiilen yerleştiği, ulus-devletlerde küçük-burjuva milliyetçiliğinin geliştiği bir süreçte bu ideolojik argümanlar; Kürdistan'daki komünistlerin, devrimcilerin ve ulusalcıların basiretini bağlayan bir gözbağı işlevini görmektedirler. Daha önceden de bürokratik diktatörlüklerin yıkılması ile birlikte küreselleşmenin ideologları, artık küreselleşen dünya, krizleri de savaşları da geride bırakmıştır sözlerini ciddiye almışlardı. Hâlbuki bu sözlerin hemen ardından dünya kapitalizmi, ekonomik ve siyasi krizi birlikte yaşadığı bir paylaşım mücadelesine girmiştir.

Buna karşın halen küreselleşmenin, dünyaya insan haklarına saygıyı, evrensel refahı, ilerlemeyi ve demokrasi düzenini getireceği vaadini ciddiye almaya devam etmektedirler.

Üçüncü Paylaşım Kavgası ve Ortadoğu

Yürüyen 3.Paylaşım mücadelesinin amacı; toprak alanların paylaşımı yani işgali değil, mali sermayenin rahatça dolaşımını sağlanabileceği nüfuz alanlarının genişletilmesi içindir. Fukuyama bu durumu şöyle anlatır. "Bugün, demokrasiyi, öz-yö-

netimi ve insan haklarını savunduğumuzu ve başka halkları yönetme çabasının emperyal değil geçici bir emel olabileceğini vurguluyoruz.” (a g e S, 142)

Üçüncü Paylaşım mücadelesi, Güneybatı Asya’da hegemonya kurma mücadelesidir. Güneybatı Asya olarak tanımlanan yer Kuzey Afrika, Ortadoğu, Kafkasya, Orta Asya, Uzakdoğu, Pasifik’i içine alır. Bu geniş coğrafyalarda nüfuz alanları oluşturmak, pazarları kontrol altına almak yönünde hegemonya mücadeleleri yürütülmektedir. Emperyalist –kapitalizm, iç içe geçen ekonomik ve siyasi krizini ancak pazarlar üzerindeki hegemonyanın netleşmesiyle çözebilir. Güneybatı Asya; ucuz iş gücü, kapitalist ürünleri tüketen yüz milyonlarca insanı barındıran pazarları, petrol ve doğal gaz yataklarıyla emperyalist-kapitalizm için vazgeçilmez alanlardır. Güneybatı Asya’nın yani hegemonya alanlarının jeo-politik stratejik noktası Ortadoğu oluşturuyor. Ortadoğu, Asya ile Afrika, Asya ile Avrupa, Akdeniz ile Hint Okyanusunun bağlantı alanıdır. Ortadoğu, Kuzey Afrika, Akdeniz ve Kafkasya’yı birbirine bağlayan yolun geçtiği alanıdır. Ortadoğu’da hegemonyasını kuramayan bir emperyalist güç Güneybatı Asya’da kendi denetimini kurması mümkün değildir.

Ortadoğu I. Paylaşım savaşıyla bu yana çelişki ve çatışmaların yoğun olduğu bir bölgedir. I. Paylaşım savaşının galip cenahı ve onların yönlendirmesindeki uluslar arası örgütü olan Cemiyeti Akvam tarafından kurulan ya da yol verilen Türkiye, İran, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, vb. yapay devletlerin ve belirlenen yapay sınır çizgilerinin her an değişebilirliği, toplumsal patlamaların potansiyeli ile yüklü olarak orta yerde duruyor. Emperyalistlerin Ortadoğu’daki hegemonya savaşının akıbeti, Güneybatı Asya’daki hegemonya savaşının kaderini de belirleyecektir.

Ortadoğu’nun başlıca stratejik noktasını Kürdistan ve Irak oluşturmaktadır. Irak ve Kürdistan’a egemen olacak herhangi bir emperyalist güç, Ortadoğu’da hegemonyasını rahatlıkla kurabilecektir. Güneybatı Asya’da hegemonyanın yolu Ortadoğu’dan ve Ortadoğu’da hegemonyanın yolu Kürdistan ve Irak’tan geçer.

Demek ki sorun sadece petrol rezervlerini kontrol altına almak değil, Ortadoğu’yu kapitalist ilişkilere açılması ve kapitalizme entegrasyonunu sağlamaktır. İçine kapalı, dolaşıma girmeyen İslami sermayesi ve kapitalizmin ihtiyaçlarına cevap vermeyen tüketim geleneklerine sahip Ortadoğu’yu kapitalist ilişkilere açılması emperyalist-kapitalizm açısından bir zorunluluktur. Sermayenin dolaşımının engellenmesi ve kapitalizmin ihtiyaçlarına cevap vermeyen tüketim alışkanlıklarının

Bu nedenledir ki bugünün geçerli ayırım noktası bağımsız birleşik Kürdistan mücadelesini esas eksen olarak görüp görme sorunudur. Atılması gereken ilk adım bağımsız birleşik Kürdistan olarak görmeyenler programlarına isterse ‘en komünist’ talepleri alsınlar, reformist ya da azınlık bir siyasi hattan kurtulamayacaklardır. Bağımsız birleşik Kürdistan, sömürgeci devletlerin ve burjuva demokrasisinin sindiremeyeceği bir taleptir. Bu nedenle bu talep her zaman ‘yasa dışı’dır.

sürdürülmesi emperyalist-kapitalizm açısından ciddi bir risktir. Ortadoğu’nun hem karmaşık siyasal yapısı ve hem de toplumsal yapısı sermayenin dolaşımına engel teşkil ediyor. Asyatik-despotik gelenekler toplumsal yaşamda kendini sürdürmekte ve siyasal yapılanmayı belirlemektedir. Dünya kapitalizm açısından sermayenin dolaşımını engelleyen güçleri ve gelenekleri tasfiye edilmesi bir zorunluluktur. İşte globalizm, bu zorunluluğun çözümünün gerekçesi olacaktır. ABD, hem bu zorunlulukların gereklerini yapmak ve hem de rakiplerine, Ortadoğu’da üstünlüğünü kabul ettirmek için Irak ve Güney Kürdistan’a müdahale etmiştir. Irak ve Güney Kürdistan’a müdahale ve Ortadoğu’da hegemonyanın kurulması, dünya genelinde emperyalist hiyerarşik dizimini etkilediğinden, zannedildiği kadar kolay değildir. Bu zorluğun bir nedeni Kürd ulusal hareketidir.

Kürd Ulusal Hareketi Yanılsamalarını Kırmalıdır

Kürdistan, emperyalist sistemin hiyerarşisi içinde bir sömürgeci. Sömürge ya da ezilen ulus sorunu siyasal bir sorundur. Siyasal sorunların çözümü siyasal mücadele ve siyasal mücadelenin araçlarıyla olacağı açıktır. Farklı çıkarlarından dolayı işçi-emekçilerin ile burjuva sınıfının siyasal sorunların çözümünde siyasal mücadele ve siyasal mücadelenin araçları da farklı olacaktır. Burjuva sınıfının ulusal sorunun emperyalist sistemin ilişkilere

rinin ve bağlantılarının sunduğu alternatifler içinde çözeceği açıktır. Bu çözüm; Kürd ulusunun siyasal iradesini dışlayarak burjuva demokrasininin hak ve özgürlükleri çerçevesinde aranacaktır. Ne var ki Kürdlerin özgürlük ve egemenlik kavgası Ortadoğu'da sınırları değiştirmeye yönelik bir mücadeledir. Mevcut durumda emperyalist devletler ise, Ortadoğu'da sınırları değiştirmeye yönelik bir siyaset izlemekte değildir. Tam tersine bölgeyi kendi sermayelerinin çıkarları doğrultusunda denetim altına alma siyasetini izlemektedirler; bu ana hedef doğrultusunda sınırların değişmesini de göze alabilecek keskinlikte bir çatışma halindedirler. Kürdlerin kısmi bir bağımsızlık elde etmelerine de kendi iç çelişkilerinin veya Kürdlerin dayatması ile kerhen razı olacak veya boyun eğecek durumdadırlar. Onlar esas olarak başka halkları olduğu gibi, Kürdleri de kendi çıkarları için alet etmeyi hedeflemektedirler. Bu çerçevede emperyalizmin Kürdlere dayattığı siyaset, kültürel haklar sınırları içerisinde azınlık siyaseti; kısmi demokratik haklar için mücadele eden bir azınlık hareketine indirgenmiş bir siyasettir.

Ortadoğu'nun statüsünün belirleyici değişkeni emperyalist güçler olup bu güçlerden biri olan ABD, bölgeyi sermayesinin denetimine almak istemektedir. Bu çatışmanın iki ucunda da emperyalist güçler vardır. Bu çatışmanın üçüncü tarafı olan dünya işçi sınıfının önderliğinde emekçiler ve ezilen uluslar, devrimci dünya partisinden mahrum olduğundan edilgin durumdadır. Bu nedendir ki dünya işçi sınıfının mücadelesi, düşman dışarıda değil içerdedir şiarı zemini üzerinde hareket etmektedir. Buna bağlı olarak ezen ulusun işçi sınıfı ve emekçilerine, bağımsız birleşik Kürdistan mücadelesi aynı zamanda dört burjuva devletinin parçalanmasıyla olanaklaştığından dolayı proleter devrimci mücadelenin bir parçası olduğunun ve gerçek düşmanın sermaye ve sermayeyi elinde tutan her milliyetten burjuvazinin ve onların örgütlenme aracı olan burjuva devletlerinin olduğunun bilincini taşıyan devrimci örgütlenme de yoktur. Bundandır ki, emperyalist propaganda mekanizmaları tarafından bilinci çarpıtılan dünya işçi sınıfının mücadelesi, burjuva demokrasininin sınırları içine çekilmiştir.

Bu nedendir ki 90 yıldan beri devam eden Kürd ulusal kurtuluş mücadelesinin bir iç savaşa ya da proleter devrimci mücadeleye dönüşemeyişinin sorumlusu Kürd ulusal hareketi değil, muhataplarıdır. Yani dört ezen ulusun devrimcileri ve komünistleridir. Bu konuda Kürdlerin uzattığı el hep boşlukta kaldı. Dünya devrimci öznenin olmayışından ve Sovyetler Birliği'nin nesnelci (reformist) siyasetinin etkisinden dolayı Kürd ulusal hareketi de dev-

rimci siyasetle reformist siyaset ya da ulusal siyasetle azınlık siyaseti arasında belirsiz ve istikrarsız bir konuma sürüklendi. Böylece Yeni Dünya Düzeni adı altında dayatılan katmerleşmiş sömürü ve baskıya karşın, sömürülen-ezilen kesimler, gereken tepkiyi gösterememektedir. Aynı durum komünistlerin örgütlenme konusu için de geçerlidir. Bu anlamda sömürülen ve ezilen kesimlerin ve komünistlerin içinde buldukları durum gerici bir süreçtir. Bu durum nesnel koşullardan ziyade öznel koşullardan kaynaklanmaktadır. Sömürülen ve ezilen kesimlerin devrimci öznesinden mahrum olmaları da emperyalist güçlerin paylaşım mücadelesini kolaylaştırmaktadır. Bundandır ki birbirleriyle çatışma halinde olan emperyalist devletler bir bütün halinde bağımsız ve birleşik Kürdistan'a karşıdırlar. Kürdistan özgülünde azınlık siyaseti zemini üzerinde hareket eden siyasetler sadece sömürgeci devletlerin değil, aynı zamanda onların asıl efendileri olan emperyalist güçlerin de tarihi işbirlikçileridir.

Bu nedendir ki bugünün geçerli ayırım noktası bağımsız birleşik Kürdistan mücadelesini esas eksen olarak görüp görmeme sorunudur. Atılması gereken ilk adım bağımsız birleşik Kürdistan olarak görmeyenler programlarına isterse 'en komünist' talepleri alsınlar, reformist ya da azınlık bir siyasi hattan kurtulamayacaklardır. Bağımsız birleşik Kürdistan, sömürgeci devletlerin ve burjuva demokrasininin sindiremeyeceği bir taleptir. Bu nedenle bu talep her zaman 'yasa dışı'dır. Dolayısıyla bağımsız birleşik Kürdistan'ı vazgeçilmez bir siyasi ilke olarak belirleme sorunu aslında sömürge devletlerin izin verdiği platformun dışına çıkma ufkunun ve cüretinin gösterilmesidir. Bağımsız birleşik Kürdistan eksen olarak kabul edilmesi öncelikle devrimci ve ulusalcı kadrolarda sonradan da kitlelerin gözünde burjuva demokrasisi hakkındaki tüm yanılsamaları yok edecektir. Çünkü Kürdistan'ı demokratikleştirme mücadelesi ile sömürgeci devletleri demokratikleştirme mücadelesi farklı siyasi mücadele ve araçları kapsar.

Görüldüğü gibi Kürd siyasi akımları, dünyadan esen ideolojik rüzgârların etkisiyle değişik dönemlerde değişik biçimlerde yanılsamalara düşmüşlerdir. Bu yanılsamalar; ulusal-komünizm(sosyalizm) ile globalizm akımlarıdır. Kürdistan özgülünde ulusal-komünizm ve globalizm ideolojisi azınlık siyasetinin birer aracına dönüşmüştür. Kürd ulusal hareketi için en zararlı olan şey, yanılsamalardır, en yararlı olan şey ise açıklık ve gerçekliğin bilince çıkmasıdır. Yanılsamaların kırılması, açıklık ve gerçekliğin bilince çıkışın yolu; ulusal kurtuluşun siyasi öznesi olmasından geçer.

Kürt Ulusal Sorununun Çözümünde Nasıl Bir Sovyet Cumhuriyeti?

M. Emin Aslan

Enternasyonalist Komünistleri Diğer Siyasi Akımlardan Ayıran Sovyet Demokrasisi Hedefidir

Kürdistan siyasi akımların nasıl bir devlet hedeflediklerini ve bu devletin siyasi işleyiş ilkelerini vuzuha kavuşturmanın zannedildiğinden fazla ulusal harekete katkıları vardır. Hatta başarısı buna bağlıdır. Bu durum hem siyasi akımların hem de Kürd ulusunun siyasi bilincini yükseltir. Devletle ilgili tutum, ulusal siyaset ile azınlık siyasetinin ayırım çizgilerinden biridir. Bu ayırım çizgisi, ulusal siyasi bilincin yolunu açar ve siyasi manipülasyonların yolunu kapatır. Siyasi akımların teorik-pratik bütünselliği de devlet hedefinin netleşmesi ve berraklaşmasına bağlıdır. Bu siyasi koşullarda siyasi akımlar, birbirlerini dinlemeyi, anlamayı öğrenirler. Diğer akımlarla mücadelesini siyasi yöntem üzerinde götürür. Bu da diğer siyasi akımlarla ulusal egemenlik ilkesi zemininde ortak-eylem örgütlenme yeteneğini geliştirir. Kürd ulusu, bu tartışma ortamından dolayı devlet ve ulus hakkında bilgisi artar ve bilinci gelişir. Ve siyasi akımların niteliğini ve ayırım çizgilerini fark eder.

O nedenle komünistler, ulusal sorunun gündemine devlet sorununu taşır ve tartışır. Komünistlerin birliğinin yolu, ortak amaç ve temel ilkelere anlaşabilmeden geçer. Ortak amaç ve temel ilkelere anlaşmanın yolu, devlet ve siyasi işleyiş ilkelerinde anlaşabilmeden geçer. Örgütlenme, hedeflenen devlet ve siyasi işleyiş ilkelerine göre şekillenir. Şüphesiz işçi-emekçilerin devleti, bir Sovyet demokrasisi olacaktır. Bundandır ki enternasyona-

list komünistler, temel ilkelerinden biri olan Sovyet demokrasisini ve siyasi işleyiş ilkelerini açık ve net bir biçimde tarif eder.

Kürd ulusal hareketinin bağrında zaten böyle bir eğilim vardır. 1907'de Şêx Abduselam Barzani ve yoldaşlarının oluşturduğu program; işçi-köylü Sovyet'inin içini dolduracak konumdadır.

Bu program, Kürdistan'ın bir bölgesinde uygulamaya sokulmuştur. Bu programın gereği olarak ayrıcalık ve üstünlüğü ifade eden unvanların(Başkan, Ağa, Bey gibi.) kullanılması dahi yasaklanmıştır. Bu yasaklar, Barzani bölgesinde bir kültürel değere dönüşmüştür. Ali Şêr'ın teşebbüsüyle 1917 Ekiminde Kürd-Ermenilerden seçilmiş delegelerle Erzincan Şura(Sovyet) hükümeti kurulmuştur. Bu hükümet Sovyet demokrasinin işleyişini uygulamaya sokabilmiştir. Şêx Mahmud Berzenci önderliğindeki Kürd ulusal hareketi siyasi hedef olarak SSCB'ye katılma isteğini iletmiştir. Şüphesiz katılma isteğini Kürdistani bir amaçla yapmışlardır.

Sovyet Demokrasinin Özellikleri Demokratik Hak Ve Özgürlükleri Kurumlaştırır

Aşağıda belirtilen demokratik hak ve özgürlüklere herkesten fazla ihtiyacı olan da işçi sınıfı ve emekçi kesimleridir. Demokratik hakların ve özgürlüklerin gerçek anlamda hayata geçirilmesinin güvencesi de ancak mücadele organlarından çıkan Sovyet iktidarındır. Demokratik hak ve özgürlükler tavizsiz savunulmalıdır. Demokratik haklar burjuva nitelikli olmayan, ezilenlerin, sömürülenlerin müca-

leri tarafından burjuvaziye kabullendirilmiş haklardır. Demokratik haklar ve demokratiklik, insanlık tarihinin zorlu mücadeleleriyle kazanılmış haklardır.

Burjuva demokrasisi de sınıf iktidarı olarak burjuva diktatörlüğüdür, bununla birlikte demokratik hakları da içermektedir. Sovyet demokrasisinde iktidar; egemen sınıf olarak örgütlenmiş işçi sınıfının diktatörlüğüdür. Sovyet demokrasisinde demokratik hakların içeriğini doldurarak uygulamaya geçirilen ve vazgeçilmeyen haklardır. Bu içerikten yoksun olan Sovyet demokrasisinin demokratikliği söz konusu olmayacağı gibi, Sovyet demokrasisi oluşu bile söz konusu olamaz. Üstelik işçilerin herkesten daha fazla demokratik haklara ihtiyacı vardır.

Demokratik haklar burjuva demokrasisinin niteliği değildir. Bu sistemin niteliği ticari kar ya da sömürüdür. Ve bu niteliği tehlikeye girdiğinde baskı aygıtlarını devreye sokarak, demokratik hakları ortadan kaldırabilir ya da işlevselliğini askıya alabilir. Demokratik hak ve özgürlükler üretim ilişkileriyle ilgili bir sorundur. Demokrasinin içeriği; Burjuvazinin üretim araçları üzerindeki kontrolünü sınırlamak ve emek ile sermaye arasındaki sözleşmeye emek lehine müdahalesidir. Üretim ilişkileri kavramı yerine; mülkiyet ilişkileri, toplumsal sınıflar arasındaki egemenlik ilişkileri, artı-değer, sınıf mücadelesi kavramlarını da kullanabiliriz. Demokratik hak ve özgürlükler, herkes istediği malı üretmede ve sahip oldukları mülklerinin serbestçe tasarruf etmede ve eşdeğerleriyle mübadelede özgür, eşit ve aynı hakka sahip olma ya da liberalizm ile çelişki

Sovyet demokrasisinin ya da proletarya diktatörlüğünün görevi; birbirinden kopuk olan teori ile pratiği bütünleştirmenin, emek ile emeğin nesnel koşullarının mülkiyetini bütünleştirmenin yolunu açmaktır. Yani komünist bir toplumun yolunu açmaktır. Bundan da anlaşıldığı gibi proletarya diktatörlüğünün tanımlanabilir bir toplum biçimi, ekonomik biçimi yoktur. Ayrıca kendine özgü toplumsal ilişkileri, ekonomik ilişkileri kurma gibi bir hedefi de yoktur.

içindedir. Demokratik hak ve özgürlüklerin mücadelesi liberalizmin sınırlandırılması mücadelesidir. Burjuva toplumunda demokratik hak ve özgürlükler mücadelesinin tarih sahnesine çıkması liberalizmin sınırlarını daraltma ihtiyacından doğmuştur.

Bu nedenden dolayı ki; bu demokratik hakların burjuva demokrasisi çerçevesinde güvencesi de olmaz. Ancak mücadele ile kazanılır ve savunulabilecek kadar örgütlülüğü de söz konusu olabilirse kalıcı olabilir. Ancak kalıcı niteliğine sahip haklar demokratik haklardır. Burjuvazinin istendiğinde rafa kaldırabileceği haklar demokratik haklar değil, burjuva demokrasisi hakları olur.

Sovyet demokrasisinde Kapitalistlerin Mülksüzleştirilmesi Ve Sosyal Örgütlenişinin Özellikleri

Sovyet demokrasisi, burjuvaziye mülksüzleştirmek zorundadır. Çünkü burjuvazi egemenliğini, ücretli emeğe dayalı üretim içinde sağlar ve yeniden üretir. Burjuvazi siyasi manada mülksüzleştirilse bile ücretli emeğe dayalı üretimde egemenliğini korumaya ve üretmeye devam eder. Çünkü burjuvazi yöneten olmasa da hâkimiyetini ücretli emeğe dayalı üretim ilişkilerinden alır. Aynı şey proletarya için söylenemez, yani proletarya hâkimiyetini üretim ilişkilerinden almaz, yöneten sınıf olmaktan alır. Bunun içindir ki, Sovyet demokrasisini üretim araçlarının mülkiyetini devletleştirmekle eşit tutamayız. Proletarya siyasal egemenliği için elbette burjuvaziye siyasi ve ekonomik olarak mülksüzleştirmekle yükümlüdür. Ama bu sadece toplumsal ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları karşılayan üretimi ve üretilenlerin ortak bilinçle dağıtımını örgütleme hedefine yönelik olursa ilerici bir nitelik kazanır. Eğer proletarya adına karar alan ve yöneten bürokratik diktatörlüklerse ve işçiler kapitalizmde olduğu gibi, belirlenmiş işe ve koşullara koşullandırılmışsa, devletleştirilmiş mülkiyetin ilerici bir niteliği olmadığı gibi tarihsel anlamda gericedir. Demek ki proletarya diktatörlüğünden maksat, üretim ilişkilerinin örgütlenmesini işçi sınıfının bilincine çıkarmaktır. Üretimi yapan emektir, ancak emekçi emeğine yabancılaşmıştır. Emeğini sermayenin malı ya da mülkiyeti olarak görür. Üretimin öznesi emek iken sermaye olarak ya da üretimin öznesi işçi iken kapitalist olarak telakki edilir. İşte yöneten sınıf olarak işçi sınıfı, üretimin öznesinin üreticiler olduğunu fark etmekle üretimin örgütlenmesini de öğrenecektir. Ancak üretim ilişkilerini örgütleme bilincinde olan işçi

sınıfı burjuvaziye yenilgiye uğratarak, dünya devriminin yolunu açabilir. Burjuvazinin mülksüzleştirilmesi ilk aşamada toplumsallaştırılmış mülkiyet ya da sosyalist mülkiyet biçiminde değil, devletleştirme biçiminde gerçekleştirilir. Toplumsallaştırılmış mülkiyet; ancak proleter devrim, uluslararası Sovyet Cumhuriyetleri Birliği biçiminde örgütlenmiş de uluslararası üretim ilişkisi olacaktır.

Sovyet demokrasisinin ya da proletarya diktatörlüğünün görevi; birbirinden kopuk olan teori ile pratiği bütünleştirmenin, emek ile emeğin nesnel koşullarının mülkiyetini bütünleştirmenin yolunu açmaktır. Yani komünist bir toplumun yolunu açmaktır. Bundan da anlaşıldığı gibi proletarya diktatörlüğünün tanımlanabilir bir toplum biçimi, ekonomik biçimi yoktur. Ayrıca kendine özgü toplumsal ilişkileri, ekonomik ilişkileri kurma gibi bir hedefi de yoktur. Demek ki proletarya diktatörlüğü niteliğini; tanımlanabilir bir toplumsal ve ekonomik örgütlenmeden değil, siyasi örgütlenmesinden almaktadır. Siyasi egemenliğini, egemen sınıf olarak örgütlenmiş üreticilerin gücünden alır. Bu egemenliğini kimseye devretmez ve paylaşmaz. Komünizm örgütlenmiş işçi sınıfının eseri olacaktır.

Sovyet demokrasisi Burjuvaziye Ekonomik ve Siyasal Mülksüzleştirmekle Birlikte Sosyal Tedbirleri De Alır

a-Tüm asalak sektörler ve meslekler son verilmelidir

Sermayeye dayalı üretim kendisiyle birlikte hem siyasi ve idari alanda ve hem de sosyal alanda bir sürü asalak sektör ve meslekleri geliştirir. İdari alanda ordu, emniyet, istihbarat vb; sosyal ve ekonomik alanda ise bankacılık, sigortacılık, komisyonculuk, emlakçilik, pazarlamacılık, muhasebecilik, avukatlık vb sektör ve meslekler kapitalizmin ihtiyaçlarının gereği olan mesleklerdir. Kapitalizmin tasfiyesi ile birlikte bu asalak sektör ve meslekler ihtiyaç olmaktan çıkacağından süreç içinde devreden çıkacaktır.

b- Herkesin temel ihtiyaçları koşulsuz olarak karşılanmalıdır

Sovyet demokrasisi herkesin barınma, beslenme, giyinme, sağlık gibi temel ihtiyaçlarını karşılamayı bir yurttaşlık hakkı olarak görür. Elbette asgari yaşam koşulları kapitalizmden devralınan koşullara bağlı olacağından, Sovyet cumhuriyetlerinde farklılık olacaktır. Gelişmişten gelişmemiş

cumhuriyetlere sağlanan destekle koşullarının iyileştirilmesini sağlayacaktır. Bu koşulların, her halükarda devralınan kapitalizmden daha ileri olması hedeflenmelidir.

c- Üretken bir işte çalışmanın hem yurttaşlık hakkı ve hem de ödevi olarak algılanması bilince çıkarılmalıdır

Herkesi toplumsal ihtiyaçları belirlemeye ve belirlenen ihtiyaçları karşılamak için üretime ve üretilenlerin paylaşılmasına katılmaya imkân veren toplumsal ilişkilerin organizasyonu, insanlararası ilişkilerde dayanışmayı, korumayı ve geliştirmeyi toplumsal yaşamın ihtiyaçlarına dönüştürecektir. Asalak işlerin tasfiyesi ve herkesin üretken işlerde çalışmaya yönelmesi, çalışma süresini kısaltmanın imkânlarını yaratacaktır. Böylece çalışmasının ve ürünlerinin kendisine ve topluma ait olduğunun farkında olması, çalışmayı yük olmaktan çıkaracak ve bir hevese dönüştürecektir. Çünkü emeğinin bir kısmını başka anlatımla artı- emeğini toplumun ve üretimin gelişmesi için ayırdığının, bunda tüm üreticilerin ortak ve gönüllü kararı olduğunun ve kendisinin de bu kararın içinde olduğunun farkında olunacağından, çalışmadan kaçılmayacaktır.

Bu koşullarda artık siyasetçilik, sporculuk, sanat, vb. özel bir heves ve beceri olacak, meslek ve geçim aracı olmayacaktır ve olmamalıdır. Üretken bir işte çalışanların, heves ve beceri işini yapmasının engeli yoktur. Bu kesimlerin çalışması, çalışma sürecinin daha da kısalmasını ve emekçilerin birbirinden etkileşimi, vasıflaşmasını ve ortak davranma bilinçlerini geliştirecektir.

Sovyet demokrasisinde Siyasal ve İdari Örgütlenişin Özellikleri

1- Egemenlik mücadele organlarından çıkan iktidar organlarında örgütlenmiş halkın olmalıdır.

Sovyet cumhuriyeti, herhangi bir siyasal güç tarafından siyasal iktidarı ele geçirerek inşa edilecek devlet değildir. Zaten siyasal iktidarı ele geçirerek oluşturulacak devlet, bu siyasal gücün devleti olur ki bu bir Sovyet demokrasisi olamaz. Sovyet demokrasisi, işçi-emekçilerin ve ezilen ulusların kurtuluş mücadelesinde yer alan bütün kesimlerin mücadele organları tarafından sürdürülen mücadele içinde şekillenir.

Kürdistan işçi-emekçileri ile ezen ulus işçi-emekçilerinin ezen ulus-devletine karşı mücadelesi, enternasyonal bir çatı altında aynı hedef, yöntem ve araçlarla ve aynı disiplin altındaki mücadele yöntemi sayesinde Kürdistanlıların ulusal-siyasal

bilincinin ve ezen ulus işçi sınıfının proleter-devrimci bilincinin kitlesel boyuta ulaşmasını sağlar. Ulusal-siyasal bilincin kitlesel boyuta ulaşması ile birlikte, ezen ulus devletiyle çatışma halinde olan bütün kesimlerin mücadelesini bütünleştiren iktidar organları yine mücadele içinde oluşacaktır. Demek ki emekçi kesimlerin mücadele organları, eylem içinde bulunan kitlelerin siyasal bilincinin ürünüdür. Bu mücadele organları; grevler, gösteriler, işgaller, denetim tedbirleri, Kürdistan kurumları inşa teşebbüsleri ve yaşatma mücadeleleri, öz savunma vb eylemleri örgütleyip yönetme mücadelesinde belirecektir.

Mücadele organları devrim döneminde ortaya çıkabilir ve ortaya çıkmasıyla birlikte Kürdistan ve ezen ulus toplumunu bir ikilem ile karşı karşıya getirir. Yani tüm toplumu ya devrim ya karşı-devrim ikilemi karşısında bırakır. Çünkü bu durumda burjuva devletin yanı başında ezen ulus ve Kürdistan toplumunda yeni iktidar odakları da oluşmuş durumdadır.

İşçi sınıfı ve emekçi kesimlerinin yeni iktidar odakları, burjuva devletini parçalayıp ezen ulus coğrafyasında ve Kürdistan'da Sovyet Cumhuriyetleri biçiminde örgütlenecekler; ya da burjuva diktatörlüğü yahut emperyalist güçler tarafından ezilip parçalanacaktır.

2-Halktan gizli siyaset oluşturulamaz. Açık siyaset esastır.

Gerek iç gerekse dış siyasetin oluşturulması açıklık içinde olmalıdır. Gizli siyasetin oluşturulması, dış düşmanlar gerekçesiyle esasında kendi yurttaşlarından gizlenmesidir. Devletler için artık gizli siyaset diye bir şey söz konusu değil. Bu durumda halkın iktidarı olan hükümetin tüm siyaseti halkına açık olmalıdır. Bu da yetmez halkın ulaşabilmesi için gereken tüm araç ve gereçleri ve imkânları temin eder ki siyasi kararların alınmasında ve iletilmesinde aktif rol üstlenebilsin.

3- Bütün yöneticiler ve görevliler seçimle gelir ve her an seçimle görevden alınabilir.

Bütün memurlar, yargıçlar, milis yöneticileri, yerel ve merkezi konsey delegeleri seçimle göreve gelir ve seçenler tarafından her zaman görevden alınabilirler. Merkezi devlet kurumlarında temsil eden delegeler dışında bütün yöneticiler ve görevliler kendi yerinde görev yapmalı.

4- Devlet işlerinin ya da yönetmenin rotasyonla sağlanacak kadar basitleştirilmesi hedeflenmelidir.

Kapitalizmin ihtiyaçlarının sonuçları olan tüm kurumlar kaldırılmalıdır. Daimi memurların sayısını azaltmak için devlet aygıtı küçülmelidir. Bu masrafların azalmasını getirir, hem de devletin halktan soyutlanmasını önler. Aksi durumda devlet yönetiminde bürokratik uzmanlaşmanın yolu açılır. Yani bir ideoloji yaratabilecek duruma gelen devlet artık Sovyet demokrasisi olmayacaktır. Devletin halka kapalı ve toplum karşısında bağımsız bir güç olmasına müsaade edilmemelidir. Engels "devlet bir kez toplum karşısında bağımsız bir güç haline geldi mi, kendisi de artık yeni bir ideoloji yaratır."¹ (Engels, Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesi'nin Sonu, s. 64) der.

5- Siyasi ve idari görevler maddi ayrıcalık kaynağı olmaktan çıkarılmalıdır.

Bunun için siyasi ve idari görevlerde bulunanların maddi imkânları vasıflı işçiden fazla olmamalıdır. Ayrıca siyasi ve idari işler halka açık olarak işlevini yerine getireceğinden çalışanların bu işler hakkında bilgilendirilmesi ve eğitilmeleri yaygınlaştırılmalıdır. Çalışma süresinin kısaltılması, siyasi ve idari işlerin basitleştirilmesi rotasyon, denetim ve öz-yönetimin olanaklarını geliştirir. Böylelikle tedricen siyasi ve idari görev bir meslek olmaktan çıkarılmalı, spor gibi, sanat gibi gönüllü bir faaliyet haline dönüşmelidir. Geçim bir üretken işte çalışmayla sağlanmalıdır.

Çalışanlar Sendikal Örgütlenme Ve Grev Hakkına Sahip Olmalıdır

Nesnelci siyaset, işçi sınıfını soyut kavramlarla değerlendirir. Kendi içinde farklı çıkarılara ve kesimlere bölünmüş işçi sınıfının ortak çıkarlarını soyut ideallere bağlar. İşçi sınıfının çıkarları gereği ya da soyut kavramların gereği, demokratik hak ve özgürlükleri ile birlikte çalışanların sendikal örgütlenme ve grev hakkını kendi siyasi iktidarının tekelinde tutar.

Enternasyonalist komünistler, işçi sınıfını, somut yani kendi içinde farklı çıkarılara ve kesimlere bölünmüş olarak ele alır. Bu farklı çıkarılardan dolayı birbirleriyle çatışan kesimlere dönüşebilme, hatta ortak çıkarılarda da farklı ve çelişen durumlar/tutumlar ortaya çıkma potansiyelini göz önünde tutar. Bu durumlar ve tutumlar, sendikal ve grev hakkına sahip örgütlenmenin nedenidir. Komünistler tüm çalışanların grev hakkına sahip sendikal örgütlenmesini her koşulda savunur ve uygulatır. El-

bette sendika örgütlenmesinde uvriyerizm, sendikalizm, ekonomizm vb eğilimler olacaktır. Bu ve benzeri akımlar kısmi çıkarları ortak çıkarların, işçi devletinin çıkarlarını enternasyonal çıkarlarına karşı savunabileceklerdir. Enternasyonalist Komünistler, sendika örgütlerinin içinde, bu eğilimlerle, politik mücadelesini kitlelerin eğitiminin bir imkânı olarak görür ve değerlendirir. Sendikal örgütlenmeler, kesimlerin kısmi çıkarlarını ifade etme organları, ortak çıkarları temsil eden devlet organlarından bağımsız olmalıdır ve devlet organlarını ikame etme durumu olamaz. Aynı şekilde devlet organları sendikal örgütlenmelerini ikame etme durumu olamaz. Bir diğer koşul da devrimci partinin hem devletten ve hem de sendikalardan bağımsız örgütlenmesini devam ettirmesidir. Sovyet demokrasisinde tüm çalışanlar ya da üreticiler kendi sendikalarında örgütlenmekle işçi sınıfının kitlesel eğitiminin pratik içinde sağlanmasına imkân verecektir. Bu durum, işçi sınıfının, demokratik hak ve özgürlüklerini sahiplenmesine, devrimci partinin, devletten ve sendikal örgütlenmelerden bağımsız örgütlenmesinin gerekliliğinin bilince çıkmasını sağlar. Enternasyonalist komünistlerin sendikal örgütlenmelerde ki faaliyeti işçi sınıfının yönetme bilincini geliştirmeye yönelik olacaktır. Bu nedenledir ki, komünist devrimci işçilerin sendika yönetimine seçilme gibi bir hedefleri olamaz. Aksine işçilerin kendi içinde yöneticilerini seçmeyi ve her an seçimle görevden almaya yönelik faaliyet gösterir.

Sovyet demokrasisi Kadın ve Ulusal Sorunu Eşitlik Zemini Üzerinde Ele Almaz; Kadınların ve Ulusal Azınlıkların Lehine İşleyen Tedbirler Alır.

Kapitalizm hem demokratik hak ve özgürlükleri ve hem de toplumsal eşitsizlikleri devralır ve bunları sınıf hâkimiyeti için bir araca dönüştürür. Dolayısıyla kadın-erkek ayrımcılığı, ulusal ayrımcılığı da devralır ve bunu ücretli emek sömürsü ve sınıf hâkimiyetini sürdürmenin bir aracına dönüştürür. Bu ayrımcılığı kâr amacına dayalı işbölümü biçiminde sistemleştirir. İşçi sınıfının burjuva sınıf hâkimiyetine son verip kendi devletini kurmasıyla bu eşitsizlikler kendiliğinden ortadan kalkmaz. Nesnelci siyasetlerin anlayışına göre, proletaryanın iktidarı ile birlikte bu eşitsizliklerin ortadan kalkacağıdır. Bu kavrayış, kadınların cins olarak ezilmiş-

Kadının cinsiyet ayrımı ya da ulusal ayırım, kapitalizme özgü ve mutlaka olması gereken bir koşul değildir. Kapitalizm için olmazsa olmaz koşul, emeğin dünya çapında sömürsüdür. Bu nedenle, kapitalizm cinsiyetçi-ayrımcı ideolojiyi desteklemekle birlikte, kadınların ezilmişliğinin tek nedeni de değildir. Bu ezilmişlik bir adet, alışkanlık yani doğal duruma dönüşmüştür. İşçi sınıfı iktidarı almakla kadınların ezilmişliğine son vermeye muktedir değildir.

liğinin devamını gizlemektedir. Çünkü erkek-kadın ayrımcılığı, ulusal baskı, kapitalizmin öncesine giden tarihi bir olgudur. Bu tarih içinde oluşan öznal ve nesnel koşulları vardır. Burjuva devleti parçalayıp yerine egemen sınıf olarak örgütlenmiş işçi devleti ancak bu eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya yönelik yolu açmada bir ön koşuldur. Dolayısıyla, işçi devletinde kadınların cins olarak ezilmişliği ve ulusal baskıların kaldırılması ve tarih içinde bu ezilmişliğin oluşmuş maddi koşullarını yok etmeye yönelik öznal mücadele gerekir. Demek ki kadın-erkek ayrımı, ulusal baskının kapitalizm öncesine giden bir tarihi olduğu gibi, burjuva sınıf hâkimiyetine son veren sınıf mücadelesinden bağımsız bir tarihi geleceği de vardır. Bu nedenle enternasyonalist komünistler, kadın sorununu proletarya devrimin sonrasına havale etmez, kapitalizm koşullarında olsun, proletarya devletinde olsun, kadın kurtuluşunu bir ilke olarak programlar. Erkek-kadın ayrımı ile ulusal ayırım burjuva sınıfını bölen bir ayırım olduğu kadar işçi sınıfını da bölen ayrımlardır.

Kadınların Cins olarak Ezilmesinin Koşullarını Ortadan Kaldırır, Tüm Haklarını Kullanmalarını Güvence Altına Alır

Kadınlar cins olarak ezilen kesimlerdir. Bu ezilmişlikten kurtulmanın yolu cinsiyetçi fikirlere karşı, karşıt fikirlerle özel bir mücadelenin pratik

Burjuva ideologları çok partililiği burjuvazinin bir keşfi olarak sunarlar. Nedensellik anlayışından hareket eden sosyalist akımlar da bunu onaylarlar. Ancak, çok partililik burjuva demokrasisine ait bir keşif ve özellik değildir. Antik Yunan ve Roma Köleci Cumhuriyetleri'nden beri siyasi gruplar halinde cumhuriyet meclisinde var olmuştur. Aynı durum bazı feodal cumhuriyetler için de geçerlidir. Farklı siyasi grupların bir parti halinde ya da çok partililik, bütün cumhuriyetlerin ortak özelliğidir.

olarak yürütülmesinden geçer. Bu mücadelenin kadınlar tarafından yapılması halinde anlamı olur. Bunun için kapitalizm koşullarında kadın hareketinin, bağımsız örgütlenmeleriyle yapılan mücadelesi de desteklenmelidir. Bu mücadelenin, bu başkaldırının özel ve ayrı bir alan olduğunun ve bir siyasi mücadele değil bir muhalefet, bir tepki hareketi olduğunun farkında olarak desteklenmelidir. Çünkü kadın hareketinin burjuva diktatörlüğünü yıkacak durumu yoktur, ayrıca işçi sınıfının egemen sınıf olarak örgütlenmiş iktidarı da, bir sınıfın yarısının iktidarı olacağı anlamına gelmez. Bundandır ki, kadınların işçi hareketinde olsun, işçi örgütlerinde olsun, işçiler arasındaki tüm ilişkilerde erkek kadın ayrımcılığına karşı mücadelesini ve tepkilerini olumlu bir işaret olarak görmek ve bununla yetinmeyerek desteklemek gerekir. Kendi ezilmişliğine başkaldırışı sınıfsal ezilmişliğe başkaldırının da yolunu açacaktır. Çünkü kapitalizmin yani burjuva devletin teşvik ettiği cinsiyetçi-ayrımcı ideoloji, işçi sınıfını cinsiyet olarak bölmektedir. Bu nedendir ki ezilmişliklerine karşı mücadelede kendi hareketi içinde inisiyatif sahibi olabilirler ve inisiyatif geliştirebilirler. Bu durum hem kapitalizm koşullarında ve hem de proletarya devletinde olumluluktur.

Kadının cinsiyet ayrımı ya da ulusal ayrım, kapitalizme özgü ve mutlaka olması gereken bir koşul değildir. Kapitalizm için olmazsa olmaz koşul, emeğin dünya çapında sömürsüdür. Bu nedenle, kapitalizm cinsiyetçi-ayrımcı ideolojiyi desteklemekle birlikte, kadınların ezilmişliğinin tek nedeni

de değildir. Bu ezilmişlik bir adet, alışkanlık yani doğal duruma dönüşmüştür. İşçi sınıfı iktidarı almakla kadınların ezilmişliğine son vermeye muktedir değildir. Bunun içindir ki, işçi devletinde de kadınların kurtuluşu için mücadele eden kadın hareketleri ve bağımsız örgütlenmeleri işçi sınıfının bir bütün olarak siyasal bilincini geliştirecek ve Sovyet demokrasisi, geçişsel görevlerini ancak o zaman üstlenebilecektir.

Bunun için;

*Sovyet demokrasisi, cinsiyetçi-ayrımcı ideolojiye karşı mücadeleyi siyasi ilke olarak benimser.

* Cinsiyetçi fikirlere karşı, karşıt fikirlerle özel bir mücadelenin pratik olarak yürütülebilmesi için bu mücadelenin ezilenler yani kadınların bağımsız örgütlenmeleri tarafından yapılmasında anlamını bulur.

* Erkek-kadın ilişkisi eşitlik üzerinde değil, kadın lehine işleyen eşitsizlik üzerine yapılandırılır.

* Kadınların ev-içi emeğin köleliğinden kurtulması için, anaokulundan başlayarak tüm öğretim kurumlarında, sendikal vb tüm kuruluşlarda, her insanın ev-içi işleri sürdürebilecek şekilde eğitim seferberliği uygulamaya konulur. Çünkü ev-içi kadın işi değil, evi paylaşan herkesin işidir.

Devlet, resmi ve/veya dini nikâh kaydı aracılığıyla erkek-kadın ilişkilerini biçimlendirir. Sovyet demokrasiinde devlet ve din, erkek-kadının nikâh ilişkilerine müdahil olamayacağından dolayı ilişki kurmak ya da var olan ilişkilere son vermek tamamen tarafların gönüllü iradesine bağlıdır.

Kadınların kölelikten kurtulması ile ancak proleter devlet, geçişsel rolünü yerine getirebilir, sınıfsız bir topluma doğru yöneliş elbette kendisiyle birlikte yeni yaşam tarzının yeni ölçütlerini de kadınlar ve erkekler olarak birlikte yaratacaklardır.

Ulusal Azınlıkların Tüm Haklarını Kullanmasını Güvence Altına Alır

Sovyet demokrasisi tüm ulusal azınlıkların kültürünü, dilini, dinini, tarihini vb geliştirme ve korumayı sağlamak için tüm tedbirleri alır. Ulusal azınlıklara ayrımcı uygulamayı Sovyet demokrasisine saldırı olarak kabul eder ve şiddetle cezalandırır. Bu ayrımcı uygulamanın sözlü olarak ifadesine de aynı şiddetle karşı çıkar. Ulusal azınlıkların lehine işleyen bir eşitsizlik ilişkisini esas alır. Bu belirtilenler ulusal azınlıklar içindir. Ulus konumunda olanlar, coğrafyasında ayrı bir Sovyet demokrasisi olarak örgütlenirler.

Sovyet demokrasisi Çok Partili Bir Rejimdir

Burjuva ideologları çok partililiği burjuvazinin bir keşfi olarak sunarlar. Nedensellik anlayışından hareket eden sosyalist akımlar da bunu onaylarlar. Ancak, çok partililik burjuva demokrasisine ait bir keşif ve özellik değildir. Antik Yunan ve Roma Köleci Cumhuriyetleri'nden beri siyasi gruplar halinde cumhuriyet meclisinde var olmuştur. Aynı durum bazı feodal cumhuriyetler için de geçerlidir. Farklı siyasi grupların bir parti halinde ya da çok partililik, bütün cumhuriyetlerin ortak özelliğidir. Aynı zamanda farklı siyasi grupların parti adı altında örgütlenmeleri demokrasinin vazgeçilmez özelliklerindedir. Demokratik hak ve özgürlükler de burjuvazinin keşfi değil, geçmişten beri ezilenlerin, sömürülenlerin mücadelesinin ürünü olup, burjuvazi bu demokratik hak ve özgürlükleri devralıp sınıf hâkimiyetine uyumlu hale getirmiştir.

Nedensellik siyasetine göre tarihsel süreç içinde her toplumsal sınıf tek bir parti tarafından temsil edilir. Bu durumda işçi sınıfı da tek bir parti tarafından temsil edilir. 1920'den itibaren SSCB'de nedensellik siyaseti ya da ulusal-komünizm egemen siyasete dönüşme sürecine girer. İşçi sınıfının siyasal mülksüzleştirilmesi ve yerine despotik-bürokratik diktatörlüğünün ikamesiyle sonuçlanır.

Egemen sınıf olarak örgütlenmiş işçi sınıfının iktidar organları, Sovyet (konsey) iktidar organlarıdır. Bu da mücadele içinde ortaya çıkar ve burjuva devletini parçalayarak yerine çalışanların iktidar organlarını oluşturur. Bu çalışanlarda kendi aralarında farklı çıkarlara sahiptirler ve homojen değildirler. Dolayısıyla farklı eğilimlerin olması somut bir gerçektir. Sovyet iktidar organları tüm çalışanların ortak temsil organı olması gerekir. Bunun için farklı eğilimlerin, gurupların kendi partilerini kurma hakkına ve özgürlüğüne sahip olmaları gerekir. Ve bu özgürlüğün önüne hiçbir ön koşul konulmamalıdır. Ancak bu durumda Sovyet demokrasisi söz konusu olur.

Niçin önkoşulsuz demokratik haklara sahip siyasal örgütlenme? Çünkü ezilenler ve sömürülenler yani çalışanlar tarih boyunca siyaset ve yönetim dışı bırakılmış, sürekli yönlendirilmiştir. Tarihte ilk olarak proleter demokrasisi altında siyasete ve yönetime etkin bir biçimde katılacaktır. Üstelik bu faaliyeti de sınıfsız bir toplumun kurulması amacına yöneliktir. Farklı partilerin farklı alternatifleri sunacağı bellidir. Sorunların çözümüne farklı stratejiler, programlar sunulacaktır.

Bu tartışma ortamında, bu siyasal mücadelede işçi sınıfının siyasal bilinci gelişir, kendine olan güvenini bulur. Enternasyonalist komünistler, kitleyi farklı siyasi partilerin programlarının tartışılmasına çekmelidir. Devrimci parti, hem kendi programını ve hem de diğer partilerin programlarını tüm kitlenin zihninde somutlaştırmaya yönelik faaliyet içinde olmalıdır. Ancak bu koşullarda işçi sınıfının yönetme inisiyatifi gelişir, emeği, yaratıcı emeğe dönüşme sürecine girer. Yani teori ile pratiğin çakışması sürecine girilmesi imkân dâhiline girer. Peki, sorunlar olmayacak mı diye sorulabilir. Elbette olacaktır. Devrimci parti ne güne duruyor? İşçi sınıfının önüne sorunların çözümünü koyarak ve basiretini geliştirerek ortak çıkarlara yöneltecektir. Komünistlerin aktif siyaseti bu dönemde söz konusudur. Sorunların çözümünü işçi sınıfının bilincine çıkararak, işçi sınıfının örgütlenmiş demokratik iktidarıyla çözecektir. Enternasyonalist komünistler, kapitalist toplumda burjuva diktatörlüklerin tüm kurum ve kuruluşlarına karşı, işçi sınıfını ve emekçi yığınlarını siyasal mücadeleye, devrimci fikirlere çekmeyi önlerine koyduklarına göre, işçi sınıfının ve emekçilerin iktidarında bunu neden başaramasın? Eğer bundan çekiniyorlarsa komünist devrimci niteliğinden yoksundurlar.

Peki, çok partililik yerine tek devrimci parti olursa işçi sınıfının ortak çıkarını daha iyi temsil etmez mi? Böyle diyenler geçmişte vardılar gelecekte de olacaklardır. Bir kere tek partili yönetim; Sovyet cumhuriyeti ya da demokrasisi değil, bürokratik diktatörlüktür. Tek partili yönetim işçi sınıfının siyasal mülksüzleştirilmesidir; siyasallaşmasının engellenmesidir; siyaset ve yönetimin dışında bırakılmasıdır. Tarihsel deneyimler mevcuttur. Bu denemiş rejimler tarihsel anlamda kapitalizme karşı geleceği olmayan gerici rejimlerdir. İşçi sınıfı ve emekçi yığınları bu iktidarları bir proleter devrimle yıkmakla yükümlüdür.

Sovyet demokrasisinde çok parti olur, ancak bu partiler sosyalist nitelikte olmalıdır diyenler de olabilir. Bu görüş sahipleri iyi niyetli olabilir ancak, nedensellik siyasetinden esinlenmektedirler. Nedensellik siyasetinin önünde sonunda varacağı yer burjuva idealleridir. Çünkü yalnız sosyalizmi savunan partilere özgürlük tanıma kavrayışı, tek partili bürokratik diktatörlüğe varır. Sosyalist partilerin olabileceği demekle kendini egemen sınıf olarak örgütlenmiş işçi devletinin yerine ikame etmektir. Nesnel ve ikameci anlayıştır. Peki, bu partilerin sosyalist olduğuna kim karar verecek? Birileri çıkar

yalnız kendi partisinin sosyalist olduğunu, diğer tüm partilerin küçük burjuva ve burjuva partileri olduğunu savlar ve yasaklama koşullarını yakalayabilir. Bunun içindir ki, enternasyonalist komünistler çıkışlarından itibaren Sovyet demokrasisinin siyasal örgütlenme özgürlüğüne dayandığını tavizsizce savunur ve bunu işçi sınıfının ve emekçi yığınlarının bilincine kazır.

Sovyet iktidarı, işçilerin, emekçilerin siyasi iradesiyle seçilmiş delegeler tarafından oluşturulur. Seçmenler, kendilerini yönetmek üzere seçtiklerini denetler ve gerektiğinde geri alır. Bu seçilenlerin tümü için yani hem yasa yapanlar ve hem de yasa uygulayıcılarına uygulanır. Bundandır ki, herhangi bir parti, bir diğer partinin işçi sınıfının ve sosyalizmin çıkarlarını savunmadığı görüşünde, ilgili partinin seçmenlerine yönelik propaganda yapma olanaklarına ve hakkına sahiptir. Bu siyasal mücadele işçi sınıfının siyasal bilincinin gelişmesine katkıdır ve bu sayede ilgili partinin temsilcilerini geri alabilir. Sovyet demokrasisi; temsili demokrasiyi değil, doğrudan demokrasiyi hedefler.

Demek ki Sovyet demokrasisinde bütün akımlar parti kurma özgürlüğüne sahiptir. Ancak, Sovyet demokrasisini yıkmak için fiilen harekete geçen tüm akımlara ve partilere, Sovyet demokrasisi, işçi milisleri organıyla şiddet uygular. Bu partilerin adı komünist, enternasyonal vb. olabilir, değişen bir şey olmayacaktır.

Sovyet Cumhuriyetlerinin Birbirleriyle İlişkileri Komünist Enternasyonal Siyasetine Uygunluk İçinde Olacaktır

a-Ekonomik ilişkileri birlikte planlarlar

Çalışanların tümü iktidar organı olan Sovyet (konsey) tipi örgütlenmelerde temsil edileceğinden, üretim araçlarının mülkiyeti Sovyetleştirilmiş mülkiyet durumunda olacaktır. Burada vurgulanması gereken üretim araçlarının mülkiyetini ele geçirmenin yetmeyeceği, çalışanların toplumsal ihtiyaçlarını belirlemesi, bu ihtiyaçların üretiminin örgütlenmesi, bu üretilenlerin ortaklaşa dağıtımını bilince çıkarması gerekir. Yoksa yabancılaşmanın ve yabancılaştırmanın sadece türü değişecektir. Devrimci parti, Sovyet organları içinde ve kendini Sovyet organının yerine koymadan siyasal önderliği elde etme mücadelesi aynı zamanda işçi sınıfının siyasal mülkiyeti elinde tutmasının da siyasal koşuludur.

Devrimci partinin mücadelesi; farklı çıkarlara sahip kesimlerin ve bundan kaynaklanan tüm toplumsal örgütlerin çıkarlarının ve amaçlarının, toplumsal çıkar ve amaçla çakışmasının öznel ve nesnel koşullarını oluşturmaya yöneliktir. Bu, Sovyet demokrasisi içinde komünizm amacı doğrultusundaki mücadelesidir.

Sovyet demokrasilileri arasındaki ilişki, eşitsiz toplumsal biçimlenmeler arasında bir ekonomik ilişki olduğundan, kapitalizmin tersi yönünde bir eşitsiz ilişki olacaktır. Bu, gelişmişlikten gelişmemişliğe değer aktarmadır. Gelişmiş bir Sovyet cumhuriyeti gelişmemiş bir Sovyet cumhuriyetine enternasyonal görev gereği katkı yapması, sosyalizmin uluslararası düzeyde gerçekleşme mücadelesine katkı sağlayacağı gibi, Sovyet cumhuriyetlerinin işçi sınıfı başta olmak üzere tüm dünya işçi sınıfının enternasyonal dayanışma bilincini oluşturmada önemli etken olacaktır.

b-Sovyet demokrasileri enternasyonal siyaset doğrultusunda dış siyaset izlerler

Dünya proletaryasının öznel ögesi komünist enternasyonal partisidir. Komünist enternasyonal partisi, dünya proletaryasının ortak çıkarına dayalı siyaset oluşturur.

Bunun için, devrimci partinin siyasal mücadelesinin esas görevi, enternasyonal komünizmi işçi sınıfının bilincine kazandırmasıdır. Devrimci partilerin aktif ve açık siyasal mücadelesi ile kitleler içindeki etkinliği sayesinde enternasyonal siyaseti Sovyet devletinin siyasetine dönüştürür. Enternasyonal partisinin, Sovyet demokrasisine vereceği destek ile işçi sınıfının ulusal ve kısmi çıkarların baskısından sıyrılması, enternasyonal bilincin ve Sovyet demokrasisinin gelişmesine katkı sağlayacaktır. Ancak bu durumda "komünistler kısmi mücadelelerde bütünüün çıkarlarını, ulusal mücadelelerde uluslararası çıkarları öne çıkarırlar" sözlerini yaşanan somut gerçeğe dönüştürmüş olurlar.

Sovyet Cumhuriyetleri arasında tanımlanan bu ilişki sınırdaş Sovyetlerle sınırlı olmayıp, tüm Sovyet cumhuriyetleri arasında işleyen bir ilişki olacaktır. Sovyet Cumhuriyetlerin gelişmişlikleri farklı olduğundan, gelişmemişliğin nedeni de gelişmişliktir.

Ancak bu siyasal hedefler esasında Sovyet cumhuriyetleri; aynı statüde olmak üzere Sovyet cumhuriyetleri birliği altında birleşebilecektir. Kürdistan ve diğer Sovyetler de bu siyasal hedefler esasında, uluslararası Sovyet cumhuriyetleri birliği altında birleşebilecektir.

Fransa'da Adem-i Merkeziyet

M. Şehmus Güzel

Türkiye'de hâlâ anadilinde konuştuğu için yurttaşlar hapsedilebiliyor. Evet hâlâ. Yani 21. Yüzyılın ilk on yılında bile. Daha çok özgürlük, daha çok eşitlik, daha çok toplumsal adalet, kimlik ve sıkı ve hakiki kardeşlik isteyen siyasi partiler yasaklanabiliyor. Hâlâ...

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda devlet modeli olarak aldığı, ne alması neredeyse a'dan z'ye kopyaladığı (1) Fransa Cumhuriyeti'nde bunların teki bile söz konusu olamaz. Artık. Evet artık. Çünkü 1980'lerin başından beri bu böyledir.

Fransa Cumhuriyeti'nde resmi dil Fransızca'dır ama herkes kendi anadilinde konuşabiliyor, anadilinde yayın yapabiliyor, eğitimini anadilinde yürütebiliyor. (2)

Evet Fransa'da birçok anadil "bölgesel dil" adı altında günlük yaşamda, basın ve yayın alanlarında, eğitim ve öğrenimde özgürce kullanılıyor.

Fransa'daki bu önemli değişimlerin ilk ciddi adımları 1981 ve hemen sonrasında atıldı. Fransa'da artık adem-i merkeziyet adını verdiğimiz yerinden yönetim geçerlidir. Böylesi bir modelin, merkezci, asimilasyonist, sıkı ve birçok derdin doğurganı devlet-ulus (3) ismini verdiğimiz devlet modelinin yaratıcısı ve yüzyıllar boyunca yılmaz savunucusu Fransa Cumhuriyeti tarafından 1980'lerin başından itibaren uygulanmaya konulması son derece çarpıcıdır ve ders çıkarıcı özellikler taşımaktadır.

10 Mayıs 1981'de François Mitterrand'ın Sol Birlik'in tek adayı olarak girdiği cumhurbaşkanlığı seçimini kazanmasından ve hemen haziran ayında düzenlenen milletvekili seçimlerinde de Sol Birlik'in çoğunluğu elde etmesinden sonra Sol Birlik yıllardır sözünü ettiği vaatlerini uygulamaya koyabildi. Bunlardan biri merkezi devletin kimi yetkile-

rinin bölge adı altında yaratılan yerel karar mekanizmalarına bırakılmasıdır.

Fransa'nın ilk sosyalist cumhurbaşkanı "décentralisation" (desantralizasyon), adem-i merkeziyet yani yerinden yönetim için gerekli tüzel düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve bu işin bir an önce uygulamaya konulmasıyla "İçişleri ve Desantralizasyondan Sorumlu Devlet Bakanı" Gaston Defferre'i görevlendirdi. Dikkatinizi rica ediyorum : Desantralizasyona o kadar önem veriliyor ki bu terim bir bakanlığın adında yerini alıyor. Dahası bu iş İçişleri Bakanlığıyla birlikte Devlet Bakanı sıfatıyla ve o günkü hükümette ikinci sıradaki bir bakana bırakılıyor. Nihayet Gaston Defferre'in öyle sıradan biri olmadığını da vurgulamak gerek : Sosyalist Parti'nin o tarihlerdeki en önemli birkaç isminden biridir ve Fransa'nın ikinci büyük kenti Marsilya'yı 1950'lerin başından beri belediye başkanı olarak yönetmektedir. Marsilya ve bölgesi öteden beri Sosyalist Parti'nin ikinci önemli kalesidir. Birinci kalesi kuzeydeki emekçi, işçi, madenci coğrafyası Lille kenti ve çevresidir. Evet bütün bunlar yeni iktidarın desantralizasyona verdiği önemin görünenleridir.

Nitekim Defferre görevine dört elle sarıldı ve 27 Temmuz 1981'de "Bölgeler, İller ve Kömünlerin Özgürlükleri ve Hakları" yasa tasarısını Millet Meclisi'ne sundu... Sosyalist Parti aslında bu konudaki çalışmalarına 1979'da başlamıştı ve hazırlıktıydı, bunun sonucunda yasa tasarısının Meclis'e sunulması oldukça hızlı bir biçimde kotarılabildi. Millet Meclisi'nden sonra Senato'da da kabul edilen tasarı cumhurbaşkanı tarafından onaylandı ve Yasa 2 Mart 1982'de çıktı. Kısaca "Desantralizasyon Yasası" adı verilen bu tüzel düzenlemeyle Fransa'da yeni bir dönem başlıyordu :

Korsika denince sadece siyasi şiddetin anımsanması bu şirin Akdeniz adasının sakinlerine haksızlıktır. Çünkü 1970'lerin ortasından itibaren kendini gösteren sınırlı şiddetin nedeni, adanın sömürgeleştirilme oranının artırılmak ve ada kimliğinin ortadan kaldırılması için Korsika'nın Fransa'nın Avrupa kıtasından veya sömürgeci imparatorluk kalıntıları deniz ötesi başka coğrafyalardan getirilecek insanlarla "doldurulmak" isteğidir. Bu konuda ABD'li Hudson Institute'e hazırlatılan "Rapor" "uyarıcı" oldu.

FRANSA'DA 26 BÖLGE, 26 "RÉGIONS"

Böylece Fransa'da "bölge sistemi" adı verilen, merkezi devlete ait kimi yetkileri bölge adlı ve yeni yaratılan yerel karar ve yönetim mekanizmalarına bırakan yeni bir düzen kuruldu. Böylesi bir düzenin, merkezci, asimilasyonist, sıkı ve birçok dertlin doğurganı devlet-ulus ismini verdiğimiz devlet modelinin yaratıcısı ve yüzyıllar boyunca yılmaz savunucusu Fransa Cumhuriyeti tarafından 1980'lerin başından itibaren uygulanmaya konulması son derece çarpıcıdır ve ders çıkarıcı özellikler taşımaktadır. Özellikle Fransa Cumhuriyeti'nin merkezci, jakoben milliyetçi, astığım astık kestiğim kestik devlet modelini kopyalayan bölgemiz devletleri ve bu devletlerin yöneticileri açısından.

Fransa'daki adem-i merkezietçi genel tüzel düzenleme yanında diğer bölgelere kıyasla farklı bir konumu bulunan "Korsika adası için özel statü kanunu" da aynı yıl uygulanmaya konuldu. Bu düzenleme içinde Korsika için "özel bir statü" tanındı, çünkü Korsika'nın hem ada olması nedeniyle, hem de kendine özgü koşulları sonucu, yerinden yönetmesi gereken işleri daha çoktu, daha önemliydi ve bu işler bizzat Ada'da alınacak kararlarla Adalılar tarafından yerine getirilmeliydi. Bu amaçla Korsika için özel bir kanun çıkarıldı ve bu kanun günümüze

kadar birçok kez ve her seferinde adaya daha çok özerklik tanınması amacıyla yeniden düzenlendi. Şunu da eklemeli: 1981'deki seçimlerden önce Sol Birlik Korsika'ya özel statü verilmesini öngörmüştü. Bu konuyu aşağıda biraz daha ayrıntılı bir biçimde irdeleyeceğim. Burada önce bölgenin anlamını, yetkilerini, yönetimini kısaca açıklamak istiyorum :

Avrupa kıtasındaki Fransa 22 (yirmi iki) bölgeye ayrıldı. Çogu birçok vilayeten/ilden oluşuyor. Korsika da bu 22 bölgeden biri.

Bu bölgelerin isimlerini sırayla ve Fransızca olarak veriyorum, böylece merak edenler bu isimleri "Google Baba"ya sorarak o bölgenin renklerini, bayrağını, dillerini, sınırlarını, yüzölçümünü, kaç ili kapsadığını, başkentini ve önemli kentlerini, nüfusunu, nüfus yoğunluğunu, önemli ekonomik uğraşlarını ve benzeri birçok bilgi edinebilecektir:

Alsace, Aquitaine, Auvergne, Bourgogne, Bretagne, Centre, Champagne-Ardenne, Corse (Korsika), Franche-Comté, Île-de-France (Paris ve bölgesi), Languedoc-Roussillon, Limousin, Lorraine, Midi-Pyrénées, Nord-Pas-de-Calais, Basse-Normandie, Haute-Normandie, Pays de la Loire, Picardie, Poitou-Charentes, Provence-Alpes-Côte d'Azur, Rhône-Alpes.

Fransa'nın "Deniz Ötesi Vilayetler" ("Départements d'Outre-Mer") adını verdiği coğrafyalardaki dört il, il statüsü de devam etmek üzere, dört ayrı bölge biçiminde oluşturuldu: Her birine Deniz Ötesi Bölge ("Région d'Outre-Mer", kısaca "ROM") adı verilen ve her biri bir vilayetten oluşan bu dört birim şunlardır : Guadeloup (Fransızcasıyla Guadeloupe), Martinik (Martinique), Güyan (Guyane), Réunion. İlk ikisi ABD'nin, Küba'nın, Haiti'nin komşusudur, Antilles ismi verilen bölgede. İkincisi Brezilya Federal Cumhuriyeti'nin kuzey komşusudur. Sonuncusu ise Hint Okyanusu'nda Madagaskar'ın hemen doğusundadır.

"Bölge" meselesine birazdan tekrar döneceğim ama burada izninizle Fransa Cumhuriyeti'nin çoooooookkka uzağındaki ve daha önce TOM ("Territoires d'Outre-Mer") Deniz Ötesi Topraklar adını taşıyan ama artık "COM" ("Collectivités d'Outre-Mer") "Deniz Ötesi Topluluklar" adı da verilen diğer parçalarına tanıdığı statüye ilişkin bir noktayı daha açmam gerekiyor :

Her biri çok geniş özerklik sahibi bu altı COM şunlardır: Haklarında daha geniş bilgiye kolayca ulaşmak isteyenler için Fransızcalarını yazıyorum:

Polynésie Française (Fransız Polenezyası), Saint-Pierre-et-Miquelon, Mayotte, Sanit-Barthelemy, Saint-Martin, Wallis-et-Futuna

Bu bölümü bitirirken en son Avusturalya'nın doğusunda Yeni Zelanda'nın kuzeyindeki Yeni Kaledonya'dan, Fransızcasıyla La Nouvelle Calédonie'den de, söz etmeliyim : 1980'li yıllarda Fransa Cumhuriyeti'ne karşı silahlı mücadele yoluyla bağımsızlığını almak için başkaldıran ve birçok yurtseverini yitiren Yeni Kaledonya. 1988'de Michel Rocard hükümeti döneminde, Fransa Cumhuriyeti ve Yeni Kaledonya temsilcileri arasında imzalanan antlaşmalarla bugün kendine özgü statü ve çok geniş özerklik sahibidir. Yasama yetkisi de olan bir Meclis'i bulunuyor. Meclis Yeni Kaledonya'da uygulanacak kanunları çıkarabiliyor. Hükümeti de var. Bakanları da. Birçok kurumu da. Ve Fransa Cumhuriyeti ile Yeni Kaledonya temsilcileri arasında yapılan antlaşmaya göre 2014 ile 2019 arasında düzenlenecek yerel referandumla, bağımsızlık veya Fransa Cumhuriyeti bünyesinde kalma konusunda kararı oradaki seçmenler verecek. Yıllardan beri bu "seçmenlerin" nasıl tayin edileceği, kimlerin oy kullanma hakkına sahip olacağı tartışılıyor... Ama aynı zamanda yıllardan bu yana da Yeni Kaledonya'daki yerli halk ve Avrupa'dan gidip oraya yerleşmişler bu coğrafyayı bağımsızlığa yakın ölçüdeki geniş özerklik içinde yönetiyorlar. Yeni Kaledonya takım adalarının yönetimi geleneksel yönetim biçimiyle modern hükümet yöntemlerinin birarada uygulanması açısından özel olarak incelenmeye değer nitelikte. Tarihi açıdan ise Paris Komünü sonrasında birçok Komünarın sürgüne gönderildiği mekan olması açısından da ilgi çekiyor. Louise Michel gibi kadın kahraman Komünarların orada yaptıkları ve birkaçının nasıl firar ettiği de meraklı konular olarak ilgi çekebilir.

Evet bu uzun aradan sonra yeniden bölge meselesine dönüyorum. Daha önce yazdığım gibi, Avrupa kıtasındaki Fransa'da 22 bölge bulunuyor. Bunlardan biri de Korsika'dır. Korsika'nın diğer bölgelerden daha fazla ve kendine özgü yetkileri vardır. Bunu özel olarak birazdan inceleyeceğim. Burada genel olarak bölge meselesini ve bölge yetkilerini ele almak istiyorum:

Bölge bir Meclis ("Assemblée"), bir Başkan ("Président") ve gerekli görülen "komisyonlar"la ("commission") yönetiliyor. Meclis üyeleri genel oyla ve altı yılda bir yapılan seçimlerle saptanırlar. Bölge seçimlerinin ilki 16 Mart 1986'da düzenlendi.

Bölge seçimleriyle saptanan Bölge Meclisi üyeleri aralarından birini Başkan seçiyorlar. Başkan, Bölge Meclisi başkanlığını üstlendiği gibi Bölge'nin yürütme yetkilerini de kullanıyor. Ancak bunu Bölge Meclisi'nin saptadığı tüzük hükümlerine

göre yapıyor. İşleri "bürosu" ve "komisyonlar" aracılığıyla veya onlarla birlikte yürütüyor. Başkan, "bürosunu", Bölge Meclisi üyelerinden saptadığı başkan yardımcılarını ve kendisine yardımcı olabilecek diğer üyelerden seçtikleriyle oluşturuyor. Başkan, bölgeyi Bölge Meclisi kararlarına uygun biçimde yönetiyor.

Bölge Meclisi iç tüzüğünü bizzat saptıyor, komisyon sayısını, yetkilerini ve işleyiş biçimini tayin ediyor.

Bölgenin aynı zamanda "la commission permanente" ("sürekli komisyon") ismi verilen bir organı da var. Başkandan, dörtten ona kadar saptanabilecek başkan yardımcılardan ve Bölge Meclisi'nin seçtiği belli sayıdaki üyeden oluşuyor. Bölge Meclisi, bütçe saptanması hariç, yetkilerinin bir bölümünü "sürekli komisyona" devredebiliyor.

Hükümet, bölge düzeyinde "préfet de région" ("bölge valisi") tarafından temsil ediliyor. Bölge valisinin makamı bölgenin başkentindedir. Bölge valisinin yasalarla saptanmış kimi yetkileri bulunuyor. Ancak bölge yönetimi tümüyle Bölge Meclisi ve Başkanı'nın yetkisindedir.

Bölge'nin genel olarak yasama yetkisi yoktur. Korsika için kimi konularda yasa hükmünde tüzelt düzenleme çıkarma yetkisi hariç. Ancak bölge yetkili makamları da kendilerini ilgilendiren konularda yönetmenliklerle ("règlement") düzenlemeler yapmak yetkisine sahiptir.

Bölge'nin malî özerkliği vardır. Kendi bütçesini kendisi saptar. Merkezi devlet ülke düzeyinde toplanan vergilerden belli bir payı bölgelere öder. Bölge gelir ve giderleri Bölge Meclisi tarafından karar altına alınır. Ülke düzeyindeki kimi vergilerden ne kadarının bölgelere aktarılacağı yasalarla belirlenir.

Bölge Meclisi'nin ve bölgenin yetkili organlarının yetkilerini "bölge'nin ekonomik kalkınması, eğitim, mesleki eğitim ve kültürel etkinlikler gibi ana başlıklar etrafında toplamak olası. Daha ayrıntılı bir biçimde ise şöyle özetlemek mümkün :

Bölge kalkınmasını sağlamak, bunun için gerekenleri üstlenmek. İşsizliğin önlenmesi, giderilmesi, azaltılması, işletmelere teşvik gibi konularda ekonomik müdahaleleri gerçekleştirmek. Mesleki eğitim ve bilhassa çırakların yetiştirilmesinde gerekenleri yapmak. Eğitimde, özellikle liselerin yönetimi, bakım ve onarımı ve yapımı alanlarında lokomotiflik rolünü üstlenmek. Yükseköğretim ve bilimsel araştırma alanlarında üstüne düşen görevleri yerine getirmek. Bölge'nin millî eğitim organları içinde temsili, kültürel etkinliklerin gerçekleştirilmesi. Çevre korunması, çevrenin iyileştirilmesi.

Konut, özellikle toplumsal konut, yani ucuz kirali apartman yapımını üstlenmek. Şehircilik, toplu taşımacılık, bölgeler arasında işbirliği, kentler arasında ulaşım meselelerinin en iyi biçimde çözümü...

Bölgenin yine yasalarla tanınan bir yetkisi daha vardır : “Yerel referandum” (“référéndum local”) yetkisi. Belli koşullarda bölgeyi ilgilendiren konularda bu yetkisini kullanabilir.

Bu arada uygulama içinde ve zamanın getirdiği bir yetki ise neredeyse kendiliğinden doğdu ve kendini de facto (fiilen) kabul ettirdi : Bu yetki bir bölgenin başka devletlerle ve/veya diğer devletlerdeki başka bölgeler ile, İspanya Krallığı’ndaki “özerk topluluklar”la, Amerika Birleşik Devletleri’ndeki federe devletlerle, Almanya Federal Cumhuriyeti’ndeki “land”larla doğrudan doğruya ilişkiye girmek, dış ticaret bağlantısı kurmak ve hatta bu konuda anlaşmalar yapmaktır. Bir örnekle yetineceğim : Fransa’nın doğu Akdeniz kıyısındaki Provençe-Alpes-Cote d’Azur (Kısaltılmış biçimiyle “PACA”) isimli geniş ve en kalabalık ikinci bölgesi, Tunus’la, İspanya’nın Endülüs isimli özerk topluluğu ile Çin Halk Cumhuriyeti’yle, İsrail ile, ABD ve kimi federe devletiyle ve Portekiz’le ilişkiler kurdu ve geliştirdi...

28 Mart 2003’teki Anayasa değişiklikleri sırasında Fransa Cumhuriyeti’nin “décentralisée” olduğu hükmü Anayasa’ya eklendi. “La République est décentralisée” hükmü artık Anayasa’da yer alıyor : Yani Fransa’da artık “Cumhuriyet desantralizedir”, “Cumhuriyet adem-i merkezîyettir”, “Cumhuriyet yerinden yönetilir”.

KORSIKA “BÖLGE”Sİ

Korsika nüfusu 300 bin kadar olan küçük bir Akdeniz adasıdır. Fransa’nın güneyinde, İtalya’nın batısında. Korsika Fransa Cumhuriyeti bünyesinde “özel statülü özerk bir bölge”dir. Özerkliği oldukça geniştir ve kimi açılardan bazı federe devletleri bile kısındırabilir. Bu açılardan özel olarak incelenmeyi hak ediyor. Sadece bu kadar da değil : Korsika’da yıllardır uygulanan özerklik modeli, biçimi ve yaratılışı açılarından bir çözüm seçeneği ve ilginç bir çözüm örneği olabilir. İlle bu örnek alın-sın ve aynen uygulansın veya kopyalansın anlamında değil, bu alandaki birçok örnekten biri olarak bilinmesi için.

Hemen başta vurgulanması gereken ilk nokta Korsika’nın “özel özerklik” statüsünün anayasal ve yasal garanti altına alınmış olmasıdır. 1982’de “décentralisation”, adem-i merkezîyet, yerinden yöne-

tim adı takılan ilk kanunun yürürlüğe girmesini Korsika için özel statü kanunu izledi. Böylece her şey Anayasa, yasalarla ve bu yasalar uyarınca çıkarılan diğer tüzel düzenlemelerle açık bir biçimde uygulanır oldu.

Bu düzenlemeler sonucu 1982’den bugüne Korsika “genel oyla seçilen 51 üyeli Korsika Meclisi (Assemblée de Corse) tarafından yönetilen kendi işlerini bizzat kendisi gören birleşik bir topluluk” olarak tanımlanıyor ve uygulaması bu yönde yapıyor.

Korsika Meclisi için düzenlenen ilk seçimlerden günümüze her seçime bütün siyasi partiler katılabiliyor. Bağımsızlık yanlısı siyasi partiler de. Bağımsızlık yanlıları genel olarak ortalama % 20 kadar oy kazanıyorlar. Bağımsızlık yanlılarının kimi kez protesto amacıyla seçimleri boykot ettikleri de oldu.

Meclis’in bizzat seçtiği Korsika Meclisi Başkanı bir anlamda adanın cumhurbaşkanı rolünü üstleniyor.

Ada’nın işlerini Korsika Meclisi tarafından seçilen bir Başkan ve altı üyeli “Le Conseil Exécutif” yürütüyor. Tam çevirisi ve anlamıyla “İcra Kurulu” veya “Yürütme Kurulu” yani Hükümet. Diğer bölgelerin Başkanı tarafından yürütülen yetkileri üstlenen bu birim tam anlamıyla bir hükümet gibi işliyor. Üyelerine Fransızcasıyla “conseillers” Türkçesiyle “danışman” ismi verildi ama yaptıklarıyla tam anlamıyla bakanlık görevini yerine getiriyorlar. “Korsika Hükümeti”, ekonomik kalkınma, kimi vergilerin toplanması, eğitim, kültür, taşıma, ulaşım, toplumsal, eğitsel ve kültürel kalkınma gibi konularda gerekli bütün işleri üstleniyor, bunların en iyi biçimde gerçekleştirilmesi, yerine getirilmesi için çalışıyor.

Adanın sorunları, Korsikalılar tarafından altı yıllığına seçilen Korsika Meclisi tarafından görüşülüyor ve karara bağlanıyor. Yılda her biri üçer ay süren iki olağan toplantı yapan ve ayrıca olağanüstü de toplanabilen Meclis kendi iç tüzüğünü saptıyor, Korsika bütçesini ve Korsika gelişme planını görüşüyor ve kabul ediyor. Korsika Meclisi’nin İcra Kurulu’nu, yani hükümeti denetlemek yetkisi vardır.

Ada’nın kıyılarını, denizini ve deniz hayvanlarını, bitki örtüsünü, yeraltı ve yerüstü zenginliklerini korumak, ekonomik kalkınma, mali işler, tarım, ormancılık, turizm, enerji, konut, her türlü ulaşım ve taşımacılık, eğitim, yükseköğretim, araştırma, meslekî eğitim, okul yapımı, bakımı ve onarımı, yerel kalkınma, Korsika dili ve kültürünün geliştirilmesi, sanat ve kültür, devlet malı olanların dışında kalan bütün tarihsel yapıların korunması gibi

konularda Korsika Meclisi'nin kanun çıkarma yetkisine sahip olması, epey tartışma ve uzun diyaloglardan, karşılıklı görüşmelerden sonra, kabul edildi. Veya Fransa Cumhuriyeti parlamentosu (Millet Meclisi ve Senato'su) kabul etmek gereğini duydu diyelim.

Korsika denince sadece siyasi şiddetin anımsanması bu şirin Akdeniz adasının sakinlerine haksızlıktır. Çünkü 1970'lerin ortasından itibaren kendini gösteren sınırlı şiddetin nedeni, adanın sömürgeleştirilme oranının artırılmak ve ada kimliğinin ortadan kaldırılması için Korsika'nın Fransa'nın Avrupa kıtasından veya sömürgeci imparatorluk kalıntıları deniz ötesi başka coğrafyalardan getirilecek insanlarla "doldurulmak" isteğidir. Bu konuda ABD'li Hudson İnstitute'e hazırlatılan "Rapor" "uyarıcı" oldu. (4) Adanın "ithal edilecek yabancı nüfusla" sömürgeleştirilmesini önlemek için Korsikalıların en akıllıları ve en yurtseverleri şiddete başvurmak zorunda bırakıldılar. Yoksa bu sakin insanlar özel olarak ille şiddet yanlısı değil(di)ler. Adanın kendine özgü kimliğini korumak, Ada yerlilerinin ikinci sınıf vatandaş durumuna düşürülmesi olası yöntemleri engellemek için siyasi şiddete gitmek zorunda bırakıldılar.

Ancak işin başından itibaren siyasi şiddet sınırlı bile olsa tek yol olarak benimsenmedi. Diğer yollar da kullanıldı. Deyim yerindeyse amaçlarına ulaşmak için hiç bir şey ihmal edilmedi. Nitekim bağımsızlık yanlılarının, özerklik yanlılarının ve Korsika'nın bir ada ve bir halk bütünü olarak gelenek ve görenekleri, alışkanlıkları, kültür ve tarihiyle kendi kimliğini korumasından yana insanların aynı zamanda yasal düzeyde siyasi çalışmalar yaptıkları da görüldü.

Uzun yıllar süren çok yönlü çalışmalar sonucunda Korsika'nın kendine özgünlüğü ve kendi işlerini bizzat yönetmesi ilkesi özellikle sol siyasi partiler tarafından kabul edildi. Mayıs 1981'de François Mitterrand'ın Sol Birlik'in tek adayı olarak girdiği seçimlerden cumhurbaşkanı olarak çıkmasından sonra sol partilerin programlarında yer alan ilkeler yasal ve tüzel düzenlemelere konu oldular. 1982'de yerinden yönetim kanunu ve hemen peşinden Korsika için özel statü kanunu bu gelişmeler sonucunda yaşama geçirilebildi. 1982'den itibaren yıllar boyunca yasalar ve tüzel düzenlemelerle Korsika'nın özerkliği gittikçe arttırıldı. 13 Mayıs 1991 tarihli ve adanın özel statüsünü genişleten yasa 22 Ocak 2001'de Korsika Meclisi'nin yetkilerini arttıran yeni bir kanun izledi...

1980'lerin başından beri süregelen bu süreç içinde benimsenen kanunlarla Korsika'nın özerklik

alanı genişletildi. Bugün KORSİKA'DA BAĞIMSIZLIK İSTEYEN SİYASİ PARTİLER VE SİYASİ GRUPLAR kendi istekleri doğrultusunda siyasi çalışmalarını özgürce sürdürüyorlar. ANCAK SON YILLARDAKİ GELİŞMELER ÜZERİNE bağımsızlık yanlıları, bugünkü özerkliğin genişletilmesini arzulayanlar ve Korsika'nın bir ada olarak kimliğini savunmasından yana olanlar yani neredeyse adada siyasetle uğraşan HERKES DAHA GENİŞ ÖZERKLİK İÇİN BİRARAYA GELMENİN VE AVRUPA BİRLİĞİ BÜNYESİNDE, "neredeyse bağımsız" ÖZERK BİR BÖLGE OLARAK BULUNMANIN DAHA AKILLICA OLACAĞI KONUSUNDA ANLAŞTI. TAM BAĞIMSIZLIKTAN TÜMÜYLE VAZGEÇİLMEYEN.

Korsika'nın bugün vardığı bu sonuç sadece devletten, "yukarıdan" gelen reformlar, Anayasal ilkeler, Anayasa'ya yeni hükümler eklenmesi, yeni kanunlar ve benzeri tüzel düzenlemelerle sağlanmadı. Bunlar Ada'nın hukuki statüsünü tayin etmek için elbette belirleyici oldu. Ama dahası da var :

Bugünkü özerk yapı aynı zamanda bir yandan sınırlı şiddetle elde edildi : Eylemlerde adam öldürülmemesine bilhassa dikkat edilmesi, can kaybı olmaması için azami özen gösterilmesi örneği çok iyi biliniyor : Örneğin kıyı güzelliğini ve doğal yapısını bozan bir villanın bombalanmasından önce varsa bekçisi, şusu busu o alandan uzaklaştırılıyor. Jandarma ve/veya polis merkezleri hedeflenince insanların bulunmadığı saatler seçiliyor, vb.

Diyalog konusunda Fransa'da ve çevresinde örnek olarak gösterilen, Aralık 1999'da dönemin Başbakanı Lionel Jospin'in başkanlığında ve ilgili bakanlarıyla düzenlediği ve Korsika'daki bütün siyasi parti temsilcilerini davet ettiği Başbakanlık'taki yuvarlak masa toplantısıdır. Korsika'daki bağımsızlık yanlısı siyasi parti temsilcilerinin de davet edildikleri ve katıldıkları bu toplantıda herkes konuya ilişkin görüşlerini açıkladı.

Öte yandan görüşmeler yoluyla. Fransa'daki her siyasi iktidar görüşmeden yana olmadı. Kimi siyasi iktidar veya iktidardaki fransız siyasi parti sadece Korsika'daki belli siyasi partilerle ve/veya kendisine yakın siyasi şahsiyetlerle ilişki kuruyor ve bu ilişkileri gizli kapaklı bir biçimde sürdürerek meseleyi çözmeye çabalıyordu... Ya da çabalıyor gibi görünüyordu... Ama dışlanan siyasi partiler, siyasi şahsiyetler o zaman değişik nedenlerle muhalefet ediyorlardı ve mesele çözülemiyordu... Ama görüşmeler siyasi şiddetin en yüksek ölçülerde yaşandığı zaman dilimleri de dahil mümkün olduğunca sürekli kılınmaya çalışıldı. Zaman zaman kesintilere uğrasa bile ilişki tamamen koparılmadı ve olumlu sonuç böyle elde edildi.

Diyalog konusunda Fransa'da ve çevresinde örnek olarak gösterilen, Aralık 1999'da dönemin Başbakanı Lionel Jospin'in başkanlığında ve ilgili bakanlarıyla düzenlediği ve Korsika'daki bütün siyasi parti temsilcilerini davet ettiği Başbakanlık'taki yuvarlak masa toplantısıdır. Korsika'daki bağımsızlık yanlısı siyasi parti temsilcilerinin de davet edildikleri ve katıldıkları bu toplantıda herkes konuya ilişkin görüşlerini açıkladı... Aynı günlerde bağımsızlık yanlısı silahlı örgütler de ateşkes ilan etiler... Böylece Fransa'da Korsika konusunda kesin ve kalıcı çözüme gidecek yol açıldı...

Bu görüşmeler sonucunda, önce 1982'de, sonra 1991'de ve nihayet 2002'de benimsenen kanunlarla Korsika'nın özerklik alanı genişletildi. Siyasi şiddet neredeyse tümüyle sona erdi ve Ada kendine özgü özerkliği içinde kendi işlerini bizzat yönetiyor ve geleceğini bizzat hazırlıyor. Bu gelecek en geniş özerklik içinde Fransa Cumhuriyeti'nin önemli bir bölgesi olarak Avrupa Birliği içinde kendi yerini almaya doğru gidiyor.

Nicolas Sarkozy bölge seçimlerindeki olası yenilgisini önlemek için son haftalarda "iç güvenlik", "ulusal kimlik", "asayiş" konularını yeniden gündemin en başına oturtmak için çabalıyor ve daha da beteri ırkçı, faşist ve yabancı düşmanı partinin (ismini bu çakalların reklamını yapmamak için yazmıyorum) kimi "temalarını" kendisine ve partisine mal edip aşırı sağ seçmenlerin oylarını toplamak istiyor

Evet işte böyle, 1790'lardan, 1800'lerden beri aşırı boyutta merkezci, sıkı, asimilasyonist (eritici, zorla benzeştirici), kıyımçı, kıyııcı, öldürücü ve benzeri dertlerin ve dramların doğurucusu devlet-ulusun yaratıcısı Fransa Cumhuriyeti örneğinde görüyoruz, akıllı devlet yöneticileri, işleri karşılıklı görüşmelerle bizzat düzeltmeyi, bu konularda bizzat reforma gitmeyi seçebiliyorlar. Bunun Fransa Cumhuriyeti'nin yarattığı devlet-ulus modelini gözü kapalı kopyalayan diğer devletlerin yöneticilerine de örnek olabileceğini umut etmek hakkımız var. 1920'lerin sonunda ve 1930'larda Fransa modelini kopyalayanlar bugün iflastan kurtulmak istiyorlarsa yeniden Fransa örneğine dönebilirler ve orada karşılıklarına adem-i merkezietci, merkezden kaçıcı, yerinden yönetici modelin merhaba diyeceğini görecekler. Fransa'da olduğu gibi başka yerlerde de akıllı yöneticiler reformu bizzat yapabilirler. Bundan hem onlar, hem halkları, hem yurttaşları yararlı çıkacaktır. Bu kesin. Avrupa Birliği bünyesinde konfederal veya federal bir devlet yapılanmasına gidildiği de göz önüne alınırsa décentralisation, yerinden yönetim trenine geç bile olsa binmekte, bir an önce binmekte, yarar var. Geç olması hiç olmamasından iyidir. Malum. Bu Fransızların çok iyi bildiği bir deyiştir.

BUGÜN

14 ve 21 Mart 2010'da Fransa'da 1980'lerin başından itibaren yaratılan, belli ölçüde özerklik sahibi ve bu özerkliği her geçen yıl yeni yetkilerle artırılan bölgelerde seçimler yapılacak. Bölge meclislerine üyeler seçilecek. Her bölge bir Bölge Başkanı, bir icra kurulu ve Meclisi tarafından yönetilmeye devam edilecek. Seçimlere daha geniş özerklik isteyen siyasi partiler yanında bağımsızlık yanlısı siyasi partiler de katılacak. Korsika ve Brütanya'daki seçimleri bu açıdan özel olarak izlemek gerek. Bunlar Fransa'nın Avrupa kıtasındaki bölgeleri.

Öte yandan kibarlık olsun ve moderniteye uygunluk açısından DOM (Deniz Ötesi İl), TOM (Deniz Ötesi Toprak) veya hatta COM ("Deniz Ötesi Topluluklar") isimleri verilen (Eh bu saatten sonra bu topraklara "sömürge" adını verecek kadar aptal değil hiç kimse !!) Atlas Okyanusu, Pasifik Okyanusu'u ve değişik ama Fransa'dan ve Avrupa'dan çokkkkkk uzakkkkkk coğrafyalardaki "Fransa parçalarında" da bağımsızlık ve geniş özerklik yanlısı siyasi partiler seçimlere katılacak ve kimi yerde 2004'te olduğu gibi seçimleri kazanacak, bölgeyi yönetme olanağını elde edecekler. Bu bakımdan

Güyan, Guadolup, Réunion ve Martinik'teki gelişmeleri de yakından izlemeliyiz.

Bu bölgelerde eğer bugün bağımsızlık için tayin edici adım atılmıyorsa bunun altında siyasi nedenlerden çok ekonomik nedenler yatmaktadır. Bu toprakların metropolden gelecek paraya ihtiyacının olmasıdır. Ki o topraklarda yaşayanlardan bir kısmı bu paraya "argent facile" yani "kolay para" adını takmıştır.

Son aylarda ve haftalarda yapılan kamuoyu yoklamaları, bölge seçimlerinde, seçmenlerin cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy'nin partisine ve adamlarına acı birer kırmızı kart göstereceğini öngörüyor. Bu kırmızı kartlar Sarkozy için sarı kart anlamına gelir mi? İki sarı kart alırsa 2012'deki cumhurbaşkanlığı seçiminde devre dışı kalması olası mı? Bu, seçmenlerin tavrı kadar sol partilerin ne yapacağına bağlıdır. Acaba güçlü ve yepyeni bir Sol Birlik'in yapılmasını başarabilecekler mi?

Nicolas Sarkozy bölge seçimlerindeki olası yenilgisini önlemek için son haftalarda "iç güvenlik", "ulusal kimlik", "asayiş" konularını yeniden gündemin en başına oturtmak için çabılıyor ve daha da beteri ırkçı, faşist ve yabancı düşmanı partinin (ismini bu çakalların reklamını yapmamak için yazmıyorum) kimi "temalarını" kendisine ve partisine mal edip aşırı sağ seçmenlerin oylarını toplamak istiyor. Ama bu iki tarafı keskin bir kılıç: Çünkü bu tavrı Sarkozy'ye oy veren ortacı ve sakin seçmenlerin ona sırt çevirmesine yol açabilir. Dahası aşırı sağcı takımın 2007'deki cumhurbaşkanlığı seçimi ikinci turunda Sarkoz'ye oy vermesi her seçimde ona veya göstereceği adaylara oy vereceği anlamına da gelmiyor.

Sarkozy elbette bütün bunların farkında ve bu bağlamda Sol Birlik'in oluşmasını önlemek veya enazından zayıflatmak umuduyla Sol'un solundaki her türlü siyasi oluşumu el altından destekliyor. Troçkist ve "yıldız gittikçe parlayan" Olivier Besancenot'un yıldızını parlatanlardan birinin Sarkozy olduğu söyleniyor. Bu artık bir devlet sırrı olmaktan da çıktı. Genç, son derece zeki, deneyimli, bilgili ve yeniden oluşturulup NPA (Kapitalizme Karşı Yeni Parti) ismi verilen troçkist oluşumun tartışmasız lideri Besancenot'un televizyon programlarının değişmez davetlisi olması bu bağlamda epey dikkat çekiyor. Böylece NPA Sol Birlik içinde asla yer almayacağını ve bunun nedenlerini sol parti liderlerinin hemen hemen tümünü sıkı biçimde eleştirerek, duyurma ve en geniş ölçüde yayma olanağını elde ediyor.

Bu arada Yeşiller partisinin son Avrupa Parlamentosu seçimlerinde yüksek oranda oy toplaması onların da Sosyalist Parti'den ayrı davranmasını gündeme getirdi. Yeşiller birçok bölgede, özellikle

Avrupa kıtasındaki 22 bölgede, kendi listeleriyle seçimlere girecekler. Bu olgu Sol Birlik'i epey zayıflatıcı bir etken olacak.

Dahası Sosyalist Parti'den ayrılan biraz daha soldaki siyasetçilerin kurduğu Sol Parti (Parti de Gauche), Sol Birlik yerine bunun ötesinde "Sol Cephe" ("Front de Gauche") adı altında yeni tür radikal bir sol birlik için çabılıyor...

Fransız Komünist Partisi ise Sol Birlik'te mi, Sol Cephe'de mi, yoksa NPA ve birkaç küçük siyasi partiyle birlikte oluşturulacak radikal sol birlikte mi, yer alıp almayacağına şimdilik bir türlü karar veremiyor...

Bunlara bir de Sosyalist Parti içindeki liderler ve/veya liderlik mücadelesini eklersek sol partilerin dağınık ve kararsız durumunu bir parça yansıtmış olurum sanıyorum.

Bütün bunlar Sol'un parçalanmış bir biçimde seçime girmesine yol açarsa Sarkozy ve adamları büyük ihtimalle seçimlerden enaz zararlı çıkacaklar. Ama seçmenlerin ekonomik kriz ve toplumsal haklardaki gerilemeleri Sarkozy ve partisine ödetmek arzusu ağır basarsa fatura epey tuzlu olabilir.

Sol'un bölge seçimlerinde başarılı olabilmesi için birlik içinde seçimlere girmesi ve bölge halklarının isteklerine yanıt verecek çareler önermesi gerekli gibime geliyor. Deniz Ötesi Bölgeler'de, özellikle Martinik, Guadolup'ta bağımsızlık yanlılarının ne sonuçlar elde edeceğini merakla izleyeceğiz.

NOTLAR:

(1) Yeri gelmişken şu noktayı anımsatmama lütfen izin veriniz: Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş aşamasında Mustafa Kemal'in resmi dil olarak bir ara Fransızca'yı benimsemeyi düşündüğünü iyi gazeteci Cengiz Çandar yeri gelince söyler. Tarihi olarak ve bilhassa Mustafa Kemal'in Çankaya Köşkü Kütüphanesi'ndeki kitapları ve onların kenar notları üzerinde araştırma yapanların ve bu konularda çalışanların ispat ettiği bu gerçeği burada yinelemiş olayım. Böylece aynı zamanda Fransa Cumhuriyeti devlet modelinin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda ne denli etkin olduğunu da saptama olanağı buluyoruz.

(2) Burada ayrıntısına girmiyorum çünkü bu konuları daha önce şu kitaplarımda anlatmak olanağı buldum: Devlet-Ulus (Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995), Cezayir ve Berberiler (Doruk Yayıncılık, Ankara, 1997), İspanya ve Bask Gerçeği (Pêrî Yayınları, İstanbul, 2004), Avrupa Birliği'nde Devlet ve Fransa'da Korsika (Pêrî Yayınları, İstanbul, 2006).

(3) Lütfen ve sakın "ulus-devlet" diye yazılmasın. Bu terimin, bu kavramın doğrusunun devlet-ulus olduğunu, Fransızcasının État-Nation, İngilizcesinin State-Nation olduğunu öteden beri sürekli ve ısrarlı bir biçimde yazıyorum. Nedenlerini yukarıda andığım kitaplarımda ve değişik makalelerimde defalarca yineledim. Burada tekrar etmiyorum, ancak ekte kısa bir makalemi sunarak bir parça değinmek te zorunlu gibi.

(4) Ayrıntısı için Avrupa Birliği'nde Devlet ve Fransa'da Korsika isimli kitabıma bakılabilir: s.62'den itibaren ve s. 79, 82 ve sonrası.

NEDİR DEVLET-ULUS

M. Şehmus Güzel

Bugün kısaca her tarafından çatır çatır çatırdayan “devlet-ulus”tan söz etmek istiyorum. Çatırdayan “devlet-uluslarının” yerle yeksan olmasını engellemek amacıyla Avrupa devletlerinden birkaçı, halkların değişik yönlü mücadeleleri yani “alta”tan gelen, dipten ve derinden akan nehirlerin ittirmesi sonucu “üst”ten kimi düzeltimlere/reformlara gitmeyi tercih etti. Evet devlet-uluslarının olduğu gibi sürgitmesinin mümkün olmadığını gören kimi devletlerin “akıllı” yöneticileri “paçayı kurtarmak” için devlet-ulus isimli merkezci, asimilasyonist, başa bela, dediğim dedik, kestiğim kestik, astığım astık devlet-ulusu yerine, yerinden yönetime, adem-i merkeziyete, desantralizasyona geçerek federal yapılanmaya doğru adımlar attılar. Kimi ismini söyleyerek, kimi söylemeyerek federal yapıyı seçti. Bugün Avrupa Birliği üyesi devletler arasında açıkça federal yapılı Almanya, Avusturya, İspanya, Belçika, İngiltere örnekleri iyi biliniyor. Ama Fransa ve İtalya’daki “bölge” sistemi de ismini söylemek istemeyen bir yerinden yönetim düzenidir...

Elbette bu yeni tür yapılanmalar halkların kendi kaderlerini bizzat tayin etmek arzusunu ortadan kaldıramıyor. Nitekim kimi örneklerinden bildiğimiz gibi federal yapılı devletlerdeki federe devletlerde, İspanya Krallığı’ndaki “özerk topluluk”larda veya Fransa Cumhuriyeti gibi bölge sistemini benimsemişlerde bölgelerdeki ve “özerk

Lenin olsaydı “Ne yapmalı?” diye sorardı. Ve yanıtını bizzat kendisi şöyle verirdi: “Bu devletleri yıkmalı yerlerine daha adil, daha eşitlikçi, daha dürüst, halklarına eziyet etmeyen, asıp kesmeyen, çıkardığı kanunlara önce kendisi saygılı, yere düşen kadın ve erkekleri ve çocukları tekmelemeyen polislere sahip, kadınlar ve çocuklar başta bütün yurttaşlarına daha saygılı, (.....)

topluluklardaki” halkların bağımsızlık özlemi sürüyor. Ve bu özlem siyasi yelpazede yankılanıyor, rengini ve sesini buluyor ve duyuruyor. Kendi siyasi partileri içinde bağımsızlık için mücadelelerini sürdürüyorlar. Seçimlere kimi kez katılan kimi kez boykot eden bu partilerin varlığı halkların bağımsızlık özleminin açık ispatıdır.

Burada hemen şunu vurgulamak şart : Devlet-ulus Türkçeleştirilirken “ulus-devlet” biçiminde yazılarak yapılan, bilinçli veya bilinçsiz, açık hataya artık son vermek lazım. Çünkü bu sadece bir çeviri hatası değildir. Bu çok önemli bir konseptin ters yüz edilmesidir. Bir kavramın çarpıtılmasıdır. Bir yaklaşımın tam da ters biçimde anlaşılmasına yol açabilecek koskocaman bir yanlıştır. Hiç kimsenin evet evet hiç kimsenin “ulus-devlet” diye yazmaya hakkı yoktur.

Çünkü devlet-ulus belasını başımıza saranlar ulus-devlet demek niyetinde olsaydılar Etat-Nation veya State-Nation diye yazmazlardı. Hele bu iki sözcüğün arasına o tireyi hiç koymazlardı. Bu tire bu iki sözcüğün çeviriminde sıranın bozulmamasının gerektiği anlamındadır.

Bu kadar da değil. Ulus-devlet diye yazmak aynı zamanda inanılması bile çok zor bir kavram hatasıdır. Çünkü devlet-ulus kavramını icat edenlerin/önerenlerin bu biçimde yazmalarının nedeni belli bir tarihi aşamada kurulan bir devletin kendisine belli bir tanınmışlık, bir meşruiyet kazandırabilmek için ille BİR ULUS YARATMAK İHTİYACINI duyduğunu vurgulamak istemeleridir. Şimdi elbette kimi arkadaş “Ulus zaten vardır” diyebilir. Ben de o zaman “Maalesef birçok devlet kendi ulusunu yaratmak için çok kan döktü, çok eziyet etti, çok insan öldürdü, kimi yüzyıldan fazla bir süre sonra bile bunu başaramadı.” derim. Örneğin İtalya veya Fransa “Cumhuriyet”leri. Ve halklar halk olarak kalmak istediler. Ve kaldılar. “Ulus”u devletlere bıraktılar... Ve birçok devlet, onca zulme karşın, “ulusunu” yaratamadı.

Daha vahimi bu örnekleri ve hele “yayılmacı” niteliği sonucu Fransız usulü devlet-ulusu kopya eden bölgemizin, halklarına düşman devletlerinin bu “kendi ulusunu inşa” işine 1920’lerden, 1930’lardan sonra başlaması ve en çekilmez rejimleriyle halklarını, yani bizzat kendi yurttaşlarını inim inim ineltmeleri. Ama bütün bunlara rağmen bunu başaramamaları. Çünkü bu “kendi ulusunu inşa” 19. Yüzyılda mümkün değildi veya çok ama çok zordu, 20. Yüzyılda mümkün olamazdı. Hele 21. Yüzyılda ya iflasla bitecektir. Ya da federal yapıya geçmek zorunda kalacaktır. Bugün Irak Cumhuriyeti’nin iflası bu bağlamda hiç mi hiç yabana atılamayacak bir örnektir. Daha birkaç yıl önce

“Irak ulusu” “Irak ulusu” diye diye hançerelerini yurtanların bugün gıki çıkmıyor. Çünkü Irak Cumhuriyeti'nin diğer halklar yanında Arap ve Kürt halklarını zorla, binbir eziyet ve akıl almaz katliamlarla “eriterek”, zorla birbirine benzeterek, tek dil konuşturarak yaratmak istediği “Irak ulusu” “olmadı”. İnşa edilemedi. Serada yetiştirilemedi. Yaratılmadı. Irak Cumhuriyeti isimli devlet-ulus macerası sıfırı tüketti. İflas etti. Bugün onun yerini alan devlet yapısı federal devlet yapısıdır. Evet bunun başka türlü bir biçimde yapılması tercih edilirdi. Halkların ve bilhassa toplumsal sınıfların özlemlerine koşut olarak. Bu önemli, ayrı ve asla ihmal edilmemesi gereken bir konu. Ama bizi burada ilgilendiren Irak sivil ve askeri takımlarının, bu takımlara siyaset biliminde “elitler”, veya sadece “elit”, veya “seçkinler” deniyor, bildiğiniz gibi, Fransa Cumhuriyeti kopyacılığında nasıl sınıfta kaldıklarının altını çizmek. Bu takımlar kopyacılıkta bir darbelerini bir 14 Temmuz'da yapmaya kadar bile götürerek işin ölçüsünü kaçırdılar. Sanki devlet-ulus modeli Fransa'da “başarılı olmuş” ta “Irak'ta da başarılı olacak” diye halklarını gözlerini kırpmadan ezdiler. Ezdiler. Halklar direndiler. Direndiler ve saati gelince rövanşını almasını bildiler. Evet Irak'taki merkezi ve hotzotcu devlet aynı zamanda katliamlarla, kitlesel öldürmelerle (Halebçe'yi T büyük harfla Tarih hiç bir zaman unutmayacaktır. Kürt halkı başta bölge halkları ise asla.) kendini var etmeye çabaladı. Ama başaramadı. Her şeyden önce başarması nâ-mümkündü.

Irak örneği herkese ve hele en başta komşularına örnek olacak mı ? Göreceğiz.

Fransa taklitçiliğinde Afrika'dan da örnek verebilirim. Başkenti Niamey'in mütevazı Üniversitesi'nde bir süreliğine ders vermeye gittiğim Afrika'nın ve dünyanın en yoksul devletlerinden ve 1960'dan itibaren bağımsız (Fransa sömürgeciliğinden) Nijer'de (Güney komşusu ve petrol zengini Nijerya Birliği ile karıştırılmamalı) Niamey havalanına indiğimde ilk gördüğüm dev bandrollardan birinin Fransızca “Yaşasın Nijer ulusu” yazılı bir bandrol olması karşısında ağlamalı mı ağlamamalı mı diye durakladım. Bu ve benzeri (İşte biri daha “Nijer ulusunu yaratmak için ileri !”. Pes !) bir dizi bandrol birçok halklı, birçok dilli bu şirin ülkeye tam anlamıyla haksızlıktı(r). Birçok dil kullanan öğrencilerim, değişik birçok halktan çocuklardı. Ben bile o bir süre içinde Nijer'de nüfusun çoğunluğunca konuşulan Hausa halkının dilini öğrenmek üzere ders çalıştım. Epey sözcük ve birçok cümleyi aklıma yazdım. Ama bu devlette Fransızca resmî dildi ve halkın büyük çoğunluğu bu dili bilmiyor(du)... Aklıma elbette hemen Mustafa Kemal'in

1920'lerin başında o zamanki telafuzu ve yazılışıyla “Türkiye Cumhuriyeti” için resmi dil olarak birara Fransızca'yı seçmeyi düşündüğü geldi. Bakalım “Nijer ulusunu” yaratmak sevdası ne kadar sürecek. Ama şimdiden yazayım Nijer'de tanıdığım ve oradaki isimleriyle “Çölün Mavi Adamları”, giysileri çünkü tümünden mavinin değişik tonlarından, Tuaregler, Tuareg halkının en akıllıları bu konuda hiç te devletle aynı fikirde değiller ve Nijer'in kuzeyinde, kuzeybatısında ve Mali'de ve Tuareglerin bulunduğu diğer bölge devletlerinde seslerini duyuruyorlar.

Umarım buraya kadar anlattıklarımla devlet-ulus yazmak gerektiğini, çünkü bu kavramla kurulan bir devletin “kendi ulusunu” yaratmak için ne yapmak istendiğinin vurgulandığını kısaca anlatabildim. (Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için Devlet-Ulus isimli kitabıma bakılabilir. Alan Yayıncılık, İstanbul, 1995. Tanımlar için s. 7'den itibaren.)

Türkiye Cumhuriyeti'nde Arap, Çerkes, Ermeni, Kürt, Laz, Rum, Süryani halklarına ve diğerlerine eziyet ederek ille “Türk ulusu” yaratmak sevdası 1930'ların başından bu yana sürüyor. Bu konuda değerli bilimadamı, iyi insan, bu konularda yol açıcı dostum İsmail Beşikçi'nin, bu alanda ilk olma özelliği de taşıyan, birçok yapıtında dünya kadar bilgi, belge ve yorum bulunuyor.

Bugün varılan tarihi aşamada, dünya ve bölge koşulları içinde devlet-ulus ve “ulus yaratmak” “sevda”sında ısrar intihara benziyor. Evet bu konuda reform yapmak istemeyen her devlet iflas edecektir. Devletlerin iflasi onların aynı zamanda intiharı da demektir.

Lenin olsaydı “Ne yapmalı ?” diye sorardı. Ve yanıtını bizzat kendisi şöyle verirdi : “Bu devletleri yıkmalı yerlerine daha adil, daha eşitlikçi, daha dürüst, halklarına eziyet etmeyen, asıp kesmeyen, çıkardığı kanunlara önce kendisi saygılı, yere düşen kadın ve erkekleri ve çocukları tekmelemeyen polislere sahip, kadınlar ve çocuklar başta bütün yurttaşlarına daha saygılı, yurttaşlarını öldürmeyen, yerinden yönetilen, federal yapılı, toplumsal demokrasi de içersemiş devletler kurmalı veya daha güzeli Ortadoğu Birleşik Devletleri adı altında her halkın kendini özgürce ifade edebileceği, kararlara katılan ve kararları yürüten insanlardan, yurttaşlardan, halklardan oluşan ve güler yüzlü sosyalizme doğru emin adımlarla yürüyen bir yeni yapılanma, federal veya konfederal bir devlet yapısı benimsenmeli.”

Bu mümkün mü ? Evet mümkün.

Mutlaka kolay olmayacak ama mümkün. Biz ve çocuklarımız göremeyebiliriz ama torunlarımız mutlaka görecekler. Bundan eminim.

Kürd Meselesi Nasıl Çözülecek

Sıdkı Zilan

Bu soruya verilecek cevap, Kürd Meselesinin çözüm yolu-yöntemini, siyasi açıdan da modeli belirleyecektir. Siyasi ve sosyal hadiselerde sihirli bir formül, toplum mühendisliği projeleri fazla etkili olmaz.

Biz Kuzey Kürdlerinin durumu, potansiyeli, talepleri ile muhatabın bakışı, gücü ve uluslararası denge ve Ortadoğu'nun durumu çözümün biçimini de dayatacaktır.

Anayasal vatandaşlıktan başlayan, bağımsız Kürdistan hedefine kadar dillendirilen-seslendirilen geniş bir çözüm yelpazesi vardır. Hangi talep realiteye uygun, hangisi şartlarımıza aykırı veya çözümü zorlaştırır? Bunu bilmek için dünya, Türkiye ve Kürdlerin durumunu iyi tahlil etmek ve isabetli neticelere varmakla mümkündür.

Biz Kürdler, Türkiye'nin Kürd coğrafyasındaki sorunlarıyla, Türkiye'deki siyasi iktidar mücadelesiyle olması gerekenden daha fazla ilgiliiyiz. Buna mukabil, kendi asli sorunlarımızla, coğrafyamızda mevzi kazanmakla, kültürel ve sosyal açıdan halkımızı, çocuklarımızı eğitmekle az ilgiliiyiz. Hele Kürdler arası diyalog, ittifak, Milli Birlik hedefleriyle neredeyse ilgisiz davranmaktayız.

Bu bakış açısı ve fiiliyatla belli bir modeli muhataba dayatmak zorlaşmaktadır. Kürdler kendi aralarında netleşmeden, taleplerini rafine etmeden muhatapları nezdinde ve dünya güç dengesinde kendilerine ciddi bir yer edinemezler.

Dillendirilen çözümler etrafında düşünerek görüşümüzü dile getirirsek, mahiyeti hakkında da bilgilenmiş olcağız diye düşünüyorum.

Anayasal Vatandaşlık Formülü ve Kürdler:

Bu konu sivil ve demokratik bir Türkiye talebiyle beraber değişik sol, liberal, İslami ve Kürd çevreleri tarafından dile getirilmektedir.

Bu çözümü ileri sürenler Kürdlerin coğrafi, milli gerçekliğinden ziyade; Türkiye'deki sistemin dönüşmesi, ırkçı-Türkçü yapının yerini daha ılımlı bir yapıya bırakması, liberal bir Türkiye'yi hedeflemektedirler.

Elbette "Türkiye Türkerlidir" zihniyeti ve iddiasından uzaklaşıp, fiilen bu ülkede yayan herkesi eşit vatandaşlar kabul etme ve kültürel haklarına hürmet etme, mevcut durumdan daha iyi ve ileri bir durumdur. Ancak kadim bir coğrafya, kültür, dil sahibi olan Kürd Milletinin taleplerini karşılamada yetersiz bir çözümdür.

Bunun yanında Türkiye'nin belli bir kesiminde-coğrafi alanda çoğunluk olarak yaşamayan, sıradan vatandaşların lehine bir durumdur. Çünkü mevcut yapı külfeti paylaşırken herkesi görürken, nime-ti dağıtırken Türk (daha doğrusu Kafkas ve Balkan göçmeni gayri Kürd Müslüman ve Sünni koalisyonu ile Müslüman olan ve olmayan Yahudi ittifakı), Sünni olanları nazara almaktadır.

Kürdler (bazı sadık Kürdler hariç), Rum ve Ermeni azınlık birçok kurumdan uzak tutulmaktadır. Kamudaki, hariciyedeki, askeriyedeki memuriyetlerden yararlanmaları fiilen, yazılı olmayan kurallar vasıtasıyla engellenmektedir. Ama aidiyetini unutan, asimile olmuş, Türkleşmiş vatandaşlar açısından fazla bir sorun bulunmamaktadır.

Anayasal vatandaşlık formülü, Türklerin ülkesinde (Türkiye), Türkçe eğitimle yetişecek fertlerin köken ve aidiyetlerinin fazla sorgulanmadan külfet-nimet dengesi içerisinde hayatlarını idame ettirmeleri esasına dayanmaktadır. Bu arada kendi kültürel bazı haklarını kullanmaları, hobilerini yaşamalarını ferdi düzeyde serbest bırakmayı, bugünkü fiili duruma yakın bir sistemi öngörmektedir.

Azınlık Hakları Kapsamında Kürd Meselesinin Çözümü:

Dünyadaki uygulama ve BM ve diğer uluslar arası kurumların sözleşmelerindeki yenilikler kapsamında düşünüldüğünde; Türkiye Kürdlerine-Kuzey Kürdistan Kürdlerine verilecek azınlık hakları, anayasal vatandaşlık haklarından daha ileri ve ihtiyacı karşılamada daha işlevseldir.

Azınlıkların kendi dillerinde eğitim görmeleri, kendi okullarını açmaları, dini önderlerini seçmeleri ve kolektif haklara yakın ve Türkiye'nin yabancı olmadığı bir durumdur. Bir farkla ki Türkiye Lozan'da Yahudi, Rum ve Ermeni azınlıkları dini birer azınlık olarak görmüştür. Bu üç azınlığın da belli bir coğrafi avantajları, alan hâkimiyetleri olmadığından, coğrafyaya dayalı birer Milli Azınlık olarak sorun teşkil etmemişlerdir.

Ermeniler 1915 yılında sürülmüş ve katliama uğramış olduklarından coğrafi avantaj ve nüfus ile ilgili bir nüfuzlarından bahsetmek 1926 yılında ve günümüzde de gerçekçi değil. Rumlar da mübadele ile tehlike arz etmeyecek bir orana çekilerek, İstanbul ile sınırlı bir azınlık olarak kabul edilmişlerdir. Batı Trakya Müslümanları ile İstanbul'daki Rumlar için mütakabiliyet esasları da kabul edilerek Lozan anlaşmasında zikredilmiştir.

Yahudiler ise Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde bir sorun teşkil etmemiş, Birinci dünya savaşında, ikinci dünya savaşında Türkiye'yi bir sığınak olarak görmüşlerdir. Türkiye'nin Müslüman-Sabataist -Yahudi ve Sabatasit olmayan Yahudiler için birinci İsrail olduğunu iddia eden yazar ve araştırmacılar da vardır.

Herhalde Türkiye Cumhuriyetini kuranlar ve sahiplenilenler Müslüman Kafkas ve Balkan göçmenleri ile Müslüman olan ve olmayan Yahudi ittifakıdır. Bu coğrafyanın asli unsuru olan Rum, Ermeni ve Kürdler ise dışlanmışlardır.

Rum ve Ermeniler için fiziki dışlanmışlık ile ilgili düzeyde iken, Kürdlerin asi kısmı katliam maruz bırakılmış, coğrafya geniş ve kitle de büyük oldu-

Türkiye'deki muhacir Arnavut, Boşnak, Abaza, Çerkez, Pomak, Türkmen vs gibi Müslüman unsurların hepsini Türk saydığımızda Kürdler azınlık, bunları ayrı saydığımızda ise Kürdler en büyük halktır, millettir. Bu unsurların Türk kimliğine ve Türk olarak tanımlama meselesinde bir sorun görmemeleri ve gönüllü asimilasyonu kabul etmeleri nedeniyle Kürdleri, Türk olarak tanımlanan bu ittifaka karşı azınlık olarak görmek-tanımlamak siyaseten yanlış değildir.

ğundan geri kalanlarının asimile edilerek Türkleşirmeleri ve coğrafyaları ile anılmamaları hedeflenmiştir. Kürdlerin Osmanlıda Türkler ve diğer Müslüman unsurlarla ittifak içerisinde olduklarını da unutmamak lazımdır. Bu ittifakı bozan Kürdler değil zikrettiğimiz gayri Kürd Müslüman unsurlar ile Türk-Yahudi ittifakıdır.

Bu gerekli girişten sonra bilmeliyiz ki Türkiye ve öncesinde Osmanlı'nın aşına olduğu azınlık Dini Azınlık, Mezhebi azınlıktır. Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti Milli Azınlık kavramını içerde kullanmamış, dışarıda ise dini-millî azınlık kavramını bir dil kullanarak meseleyi geçiştirmiştir. Zaten bu azınlıklardan biri olan Yahudiler sorun çıkaracak bir konuları ve hakları olmadığından, Rumlar ve Ermeniler de savaşı kaybettiğinden yenik bir durumda dini-azınlık statüsünü kabul etmişlerdir. Nihayetinde Rumlar ve Ermeniler muhatap alınmadan, onlar adına Yunanistan, İngiltere ve diğer batılı ülkeler ile Lozan imzalanmıştır.

Kürdler ve Milli Azınlık Kavramı:

Türkiye, Milli azınlıklarla ilgili uluslar arası düzenlemelere taraf olmaktan kaçınmakta ve bu alandaki sözleşmeleri imzalamaktan imtina etmektedir. Elbette bunun yegâne sebebi Kürd Milleti-Halkı ve Kürdistan coğrafyası gerçeğidir.

Kürdlerin ekseriyeti Müslüman Şafii'dir. Kuzey Kürdistan-Türkiye Kürdleri ise Müslüman Şafii ve Alevidir. Dini azınlık formülü Kürdlere uymaz. Kürdlerin ihtiyacı da bu değildir. Kürdlerin ihtiyacı Kürd Millet gerçeği ve Kürdistan coğrafyasını, Kürdlerin de kendi coğrafyaları üzerinde siyasi iktidarını esas alan bir çözümdür.

Eğer Kürdler Federasyondan daha aşağı bir statüyü kabule razı olursa Milli Azınlık Çözümü üzerinde konuşulabilir. Bu açıdan DTP (anayasa mahkemesince kapatıldı ve mensupları BDP'ye geçti) ve PKK'li bazı yetkililerin Kürdlerin azınlık olmadığı yolundaki bazı demeçleri ve batıların Kürd Azınlığı söylemine, Türk devleti yetkilileriyle paralel bir tepki vermeleri basiretsizliktir.

Türkiye diye tabir edilen coğrafyada en büyük coğrafya-toprak ve nüfus Kürdlerindir. Ancak zikrettiğimiz gibi gayri Kürd Müslüman unsurlar (ki çoğu Balkan ve Kafkas göçmenidir) Türk sayıldığından ve bu unsurlar da ittifak edip iktidarı Türk ismi ile paylaştıklarından Kürdler azınlık olarak görülmektedir. Türkler de dâhil Türkiye'deki hiçbir etnik gurup Kürdlerden fazla değildir. Bu açıdan Kürdler hem azınlık hem de değildir.

Türkiye'deki muhacir Arnavut, Boşnak, Abaza, Çerkez, Pomak, Türkmen vs gibi Müslüman unsurların hepsini Türk saydığımızda Kürdler azınlık, bunları ayrı saydığımızda ise Kürdler en büyük halktır, millettir. Bu unsurların Türk kimliğine ve Türk olarak tanımlama meselesinde bir sorun görmemeleri ve gönüllü asimilasyonu kabul etmeleri nedeniyle Kürdleri, Türk olarak tanımlanan bu ittifaka karşı azınlık olarak görmek-tanımlamak siyaseten yanlış değildir. Dünya ve özellikle AB, Batı bunu böyle görmektedir. Çünkü aidiyetini esas alarak Cumhuriyet dönemi boyunca ayaklanı ve halen itirazları her düzeyde süren yegâne halk, millet Kürdler, itirazın yaşandığı yegâne coğrafya da Kürdistan'dır.

Onun için Türkiye Kürdlerinin AB ve dünya kamuoyuna karşı Azınlık kelimesinden, söyleminden alınmamaları, ileri bir statü için bu kavramdan istifade etmeleri, Türk devlet ricalinin oyununa gelip azınlık kavramına tepki vermelerinden daha evlidir.

KÜRD MESELSİNİN TOPRAĞA-COĞRAFYAYA DAYALI ÇÖZÜMÜ FEDERASYON MU, BAĞIMSIZLIK MI?

Elbette Kürd Meselesi bir Millet ve Coğrafya meselesidir. Kürdlerin kendi kadim toprakları üzerinde siyasi iktidarını hedeflemeyen bir çözüm kalıcı ve sahici olamaz.

Bu noktada Türkiye'nin özel durumu, Kürdlerin yarıya Kürdistan ve Kürdistan dışındaki Türkiye'nin metropollerinde yaşıyor olmalarından kaynaklı sorunlara, Türklerle yapılan evliliklere kadar birçok sorun dillendirilmektedir.

Bu söylemin sahibi olan Türk Resmi Çevreleri ve onlar tarafından aklı çelinmiş Kürdlerden başka bu meseleyi sorun gören yoktur. Kürdleri ve Kürdistan coğrafyasını tanımamaktan ve de kasıtlı olarak Kürdlerin Milli davasına zarar veremeyi amaçlayan bu söylemlere fazla itibar etmek lazımdır.

Çünkü Kürdistan'da kahir ekseriyetle Kürdler yaşadığı halde tarihin her evresinde ve günümüzde de milli, dini ve mezhebi azınlıklar da yaşamaktadır. Kürd halkının da çok sesli ve çok renkli toplum modeline hürmeti vardır. Hüküm ekseriyete göre olduğundan Coğrafyanın ismi Kürdistan'dır.

Keza, Kürdler başka kavimlerle komşuluk-tan, evlilikten, başka memleketlere yerleşmekten, başka insanların Kürdistan'da yaşamasından da rahatsız değildir. Kürdlerin tahammül etmediği şey cebren özgürlüklerinin ellerinden alınması ve kendilerine dayatılan insanlık dışı statüdür. Kürdlerin sorunu şu veya bu halk ile değil siyasi iktidarlara, insanlık fukarası rejimlerle.

Bir Türk'ün Almanya'daki bir Alman ile evliliği ve oradaki konumu ne ise bir Kürdün de başkasının ülkesindeki konumu ve statüsü ona benzerdir. Biz din kardeşi olduğumuzdan sorunlar daha az olur ve minarenin boyunu tartışmaktan ziyade, kültürel haklara yoğunlaşırız.

Ama Türkiye'yi Türklerin vatanı, Kürdleri coğrafyasız, statüsüz bırakmak isterseniz Kürdler bunu kabul etmez. Türkiye Kürdistan'ı veya doğru tabiriyle Kuzey Kürdistan'daki Kürdlerin coğrafyalarıyla da ilintili bir siyasi statüye kavuşması esası üzerinde çözümler üretilebilir.

Nitekim Türkiye Anayasa mahkemesinin HAK-PAR'ın kapatılması davasında verdiği karar ile de tescillendiği gibi Federasyon istemek Türkiye'nin iç mevzuatına aykırı olmadığı gibi, meşhur tabiriyle 'bölücülük' de sayılmaz.

Türkiye şartlarında nasıl bir federasyon olur ayrı bir tartışma konusudur. Bence Kürdler Federasyonu savunmalıdır. Federasyondan aşağı bir statüye de itibar etmemelidir. Kuzey Kürdlerin en örgütlü ve yaygın yapılanansı olan PKK ve onun paralelindeki partiler bile bağımsız Kürdistan söylemini terk etmişken, bugünden yarına Bağımsız Kürdistan'da direktmek bana göre de realiteye uygun değil. Ancak her millette olduğu gibi Kürd Milletinin de hayallerine engel olmamız ne doğru ne de mümkündür.

Jenosîd Sûcên Jenosîdê û Di Qada Navneteweyî De Prosesa Dadigehririna Van Sûcan:

Parêzer Sabahattin Korkmaz
(Endamê Komîsyona Jenosîdê)

Sedsala 20-an di tarîxa mirovatîyê de sed-sala ku herî şer û kuştin lê qewimîye tete qebûl kirin. Di vê sedsalê de 2 şerên mezin yê cihanî û nêzîkî dused mîlyon însan hatine kuştin. Di van şeran de bê ku hedefên eskerî û sivil ji hev werin veqetandin qetlîamên kîlewî yê ku wijdanê mirovatîyê tehamul nake hatine pêkanîn. Gelek qewm, medenîyet ji ortê hatine rakirin. Mîsaleke bi tenê vê wehametê dikare derxîne holê: Di Herba 1. de ji %5-ê kuştîyan sivilbûn, ev nîsbet di Herba 2. de derdikeve %60-î, îro ev nîsbet derketîye ji %80-yî, li Rûanda, Serebrenîka û New Yorkê gihîştî ye %100-î.

Lê di heman wextî de ev sedsal mirov dikare bêje, bûye sedsala huqûqa mafê mirovan jî. Di vê sedsalê de ye ku, mirov êdî bi mafên xwe hatine tarîf kirin û çî şexsî çî jî kolektîfî mafê mirovan ketine bin temînata hiqûqa neveteweyî. Li seranserê dinyayê ji aliyekî de pêşxistina huqûqa mafên mirovan, ji aliyê din de aktîvasyonên tevgerên sivil û mafparêz, lêdixebitin ku heq-edalet-wekhevî li seranserê dinyayê serwer bibe.

Yek ji wan miletên ku bi van sûcên gran re rûbirû maye û nuha jî di bin vê tehdîdê de ye, miletê Kurd e. Ji wê bonê, têgih, bûyer û encamên van sûcan ji nêz de me kurdan eleqedar dike.

Ev demeke ku TEVKURD, li ser vê pirsê, li ser pirsê sûcên jenosîdê û dijî mirovahîyê yê ku li Kurdîstanê qewimîne, disekine. Sîyaset û karesatên ku li welatê me û li dijî gelê kurd pêkhatine, pêktên gelo mirov dikare wana çewa binav bike, li ber me bûye mijara pirs û lêkolînê.

Berî nuha Kongra TEVKURD-ê de ev mesele hatîye xebirdan û li serê biryara Kongrê hatîye girtin. Her weha ji bo vê meselê me Komîsyona Lêgerîn û Lêpîrsînê ya sûcên jenosîdê jî damezrandî ye. Ev demeke ku ev komîsyon li ser vê pirsê lêgerîn û lêkolînan pêktîne.

Pirsa jenosîdê, pirseke grîng e û bi mesûlîyet e. Li welatê me, li dijî gelê Kurd çî karesat pêkhatine; bûyer û karesatên ku li Kurdîstanê qewimîne; Dêrsim, Geliyê Zîla, xerakirina gundan, koçkirin, Helepçe, Enfal û bi giştî polîtîkayên red, înkâr û asimîlasyonê, mirov dikare çewa binav bike? Ji bo lêpîrsîn, teşhîrkirin û dawkirinan pêwîst e ku çî bêne kirin? Xuyaye ku divê em, hem tarîxa xwe bîzanîbin, hem jî mafê gelê xwe biparêzin.

Ji bo ku têgiha jenosîdê zelal bibe pêwîstî ku ev 5 xalên li jêr bi hev re hem weri muqayese kirin, hem jî nîqaş kiri.

- 1-Sûcên Jenosîdê,
- 2-Sûcên Dijî Mirovahîyê,
- 3-Sûcên Şer,
- 4-Daw û Dadgehkirina Van Sûcan û Selahîyeta Mahkemên Navneteweyî (MCN),
- 5-Mîsal û Bûyerên ku li dinyayê qewimîne îzah û guftûgo bikin.

JENOSÎD

Jenosîd, her çiqas karesateke sîyasî be jî, peyv û têgiheke huqûqî ye. Peyva “genocîdê” latînîye û ji du peyvên cuda; peyva grekî ya “genos” û ya latînî “cîde” pêktê. “Genos” di grekî de tê mana “qewm, nijadê” û “Cîde” jî di latînî de tê mana “kuştinê”. Di

tirkî de ev peyv weke “soykırım” tê bikaranîn. Di kurdî de peyvên “komkujî”, “qirkirin” û “jenosayd” jî tên bikaranîn. Peyva jenosîdê, hem peyveke orjînal e û hem jî beynelmînel e. Ji wê bonê, di vê xebatê de emê peyva jenosîdê bikar bînin.

Ev peyv û têgiha jenosîdê cara ewil ji aliyê Yahûdiyekî Polonî Raphael Lepkîn ku di salên 1930-yan de ji Polonyayê koçî Emrîka kirye hatiye bikaranîn. Lepkîn bi xwe huqûqnas e. Têgiha Lepkîn ya jenosîdê, ji tarîfa xwe ya îroyîn gelek berfirehtir e. Lepkîn, sûcên ku îro weke “Sûcên dijî mirovahîyê”, “Sûcên şer” û “Jenosîda kulturî” tene binav kirin teveka dike nav vê têgihê. Belê ev têgih paşê hatîye kategorîze kirin. Û “sûcên şer” yên “dijî mirovahîyê” û yên “jenosîdê” ji hev hatine veqetandin.

Xusûsiyeteke sûcê jenosîdê yê herî balkêş jî ew e ku, ev sûc hem di dema şer de û hem jî di demên dervayî şer de dikarin werin bikaranîn. Jenosîd, ji ber ku ji holê rakirina komên însanan dike hedefa xwe, sûceke wisa ye ku hebûna însaniyetê tehdîd dike. Wehameta jenosîdê ya mezin di vir de ye.

Di peymanê jenosîdê de kom/grûbên ku hatine parastin, grûbên etnikî, nijadî, netewî û dînî ne. Grûbên siyasî û kulturî neketine ber vê têgihê. Mesele di wexta Pol Pot de li Kambûçyayê bahsa qetilkirina 2 mîlyon însanan tê kirin, belê ev komkujî weke jenosîd nehatiye binavkirin.

Dîsa li gor biryarên Mahkema Cezayê ya Navneteweyî li Yûgoslavyayê ji xeynî hin îstisnayanê Bosna-Hersekê bi gîştî paqijkirina Sirpan ya etnikî weke jenosîd nehatiye binavkirin. Peymana jenosîdê, xala 1-ê de dibêje ku, “Di şer de an li dervayî şer, wexta ku ev sûc pêkwere, terefên vê peymanê dê vî sûcî weke sûceke navneteweyî qebûl bikin û hem jî bo ku pêşî lêbigrin û hem jî, ji bo ku sûcdar bêne ceza kirin berpîrsîyarîyê qebûl dikin.”

Piştî erêkirina Peymana Jenosîdê ku ekserîyeta dewletan terefên vê peymanê bûn, êdî krîterên vê peymanê bûne teamul ku, dijî wê tu qanûn û hewldan nayên kirin. Lêbelê mahkema navneteweyî û daîmî ya ku di vê peymanê de hatibû destnîşan kirin, demekî dirêj nehate avakirin.

Bi vê sedemê doznama ewil ya Mahkema Navneteweyî ya Yûgoslavya ye. Cezadan/cezakerîna ewil jî, ji alî Mahkema Cezayê ya Rûandayê ve hatîye dayîn.

Şertên Madî Yên Sûcê Jenosîdê

Peymana erêkirin û cezakerîna ya Jenosîdê, di 11-ê Berfenbara 1946-an de derdikeve û di 21. 12. 1947-an de biryar tê dayîn ku li hamberê jenosîdê dewlet û mirovatî mesûl e. Şertên jenosîdê yên

madî, di Peymana Jenosîdê xala 2.de bi vî awayî hatine rêzkirin:

“Jenosîd, ew sûce ku bi qesta tunekirina grûbeke neteweyî, nijadî, etnikî û dînî, ji aliyê dewletekî an organîzasyonekî mîna dewletan de tê kirin. Ev sûcên ku li jêr hatine binavkirin kismî an bi temamî îcrakirina wan jenosîd e.

- (1) Kuştina endamên grûbê,
- (2) Bedenî an rûhî zerar pêdana gran ya endamên grûbê,
- (3) Qismî an bi gîştî xetera ji holê rakirina endamên grûbê ya fzikî,
- (4) Di nava grûbê de sitewr kirin, pêşî lêgirtina welidandinê,
- (5) Bi zorê neqil kirina zarokên grûbê nava grûbekî din.

Li gora Peymanê ev kiryarên li jêr dê bi tewana jenosîdsê bêne ceza kirin:

- (1) Jenosîd,
- (2) Biryardana jenosîdê,
- (3) Tahrîk û teşfîqa tewanên jenosîdê
- (4) Teşebus kirina jenosîdê,
- (5) Tevlêbûn an îştîraqa sûcê jenosîdê

Di xala yekemîn de şertên jenosîdê yên madî bi hawakî berfireh hatine gotin. Wexta ku endamên grûbek neteweyî, etnikî, nijadî an dînî bi qesta tunekirina wan, qismen an bi tevayî bêne kuştin, madî manewî zerara bedenî bigîje wan, zêdebûna wan were asteng kirin, di sewîya ku grûb ji holê rabe şertên jîyana grûbê were metirdar kirin, yan jî bi zorê neqilkirina zarokên grûbê bo grûbek din were guhartin, ev tewanên hana her yek ji wan bi serê xwe şertê sûcê jenosîdê yê madî pêktîn e.

Sê faktorên madî yên muşterek yên sûcên jenosîdê hene:

- (1) Divê mexdûrên tewanê mensûbê grûbek nijadî, etnikî, neteweyî an dînî bin,
- (2) Divê bi sûcdar re qesta tunekirina vê grûba neteweyî, etnikî, nijadî an dînî hebe,
- (3) Divê kiryar bi kiryarên din re lihevkiyê û aşîkar bin.

Ji bo ku tewanek weke tewana jenosîdê were binav kirin, şert nîn e ku grûbek bi temamî an qismî were tune kirin; yek, yan jî çendek ji faktorên madî hatibin cîh, ew tewan dikare weke tewana jenosîdê were binavkirin.

Li gor Peymana Jenosîdê, ne şert e ku her pênc faktorên vî sûcî yên madî bi hev re an di netîcê de tevde hatibin îcra kirin. Wexta bi qesta tuneki-

rina grûbê be, ji van her pênc kiryanan yek bi serê xwe dikare vî sûcî pêkbîne. Herweha heman sûc heger li dijî grûbên sîyasî û kulturî pêkwer in, encama van sûcan çiqas xeterdar û wahîm dibe bila bibe, ew nabin sûcê jenosîdê.

Xusûsiyetekî sûcê jenosîdê yê din jî ev e ku, ev sûc encax ji alî dewletan an rêxistinên wekî dewletan organîzekirî de tên bikaranîn û failê vî sûcî bi tenê dewlet in.

Xusûsiyeteke din jî eve ku; sûcên “paqijîya etnikî” û “koçkirinê” bi serê xwe nakevin ber tewana jenosîdê. Ev tewanên hanan, di esasê xwe de dikevin nav “tewanên dijî mirovahîyê û şer.” Lê, wexta ku ev tewan bi qesta tunekirina grûbê wer in pêkanîn û ev encam pir hindik çûbin serî, yanî grûb hatibe tunekirin an bi tunekirinê re rû bi rû mabe, wê demê ev tewan jî dê bikevin ber sûcên jenosîdê.

Jenosîd, di statuya Dadgeha Nurnberg û Rohilata Dûr yê Navneteweyî û Eskerî de bi hawakî vekirî çih negirtî ye. Jenosîd, cara pêşîn li Yûgoslavya kevin, di Mahkema Cezayê ya Navneteweyî de hatîye qebûl kirin. Vê mahkemê li gor kriterên Peymana Jenosîdê statuya mahkemê pejrandî ye li gor vê peymanê valahî û kêmahîyên Peymanê temam kirye.

Şertên Manewî Yên Jenosîdê

Şertê manewî yê jenosîdê qest e. Qesta qismen yan jî bi temamî tunekirina grûbê ye. Qesta jenosîdê ew qeste ku, tewanbar (dewlet); di hundurê demê de (di nav pêvajoyekî de) bi şewir, plankarî û îradeyekî daxwazkar ji xwe re dike hedef ku ji alî kulturî, zman, hestên neteweyî, bawerîya olî û jîyana aborî de dezgehên sosyal yê grûba etnikî, neteweyî û dînî ji hev bela bike û ewlekarîya wê ya şexsî, azadî, canxweşîya jîyanî ya grûbê û mensûbên grûbê ji holê rakirin e.

Tayîn û tesbîtkirina qesta failê jenosîdê, pirsra herî zahmet û hewqas jî grîng e. Ji ber ku, gelekê caran ji hev veqetandina sûcên “dijî mirovatîyê” û yê “jenosîdê” gelek zahmet dibe. Pirê caran, di alî kiryara madî û encamên wan de ev herdû sûc ji hev zor têne veqetandin. Ji wê bonê faktora grîng û “katalîzor” ya manewî, ya qesta tewanbar e.

Di mesela tayîn û tesbîtkirina qestê de helwesta rêxistinî ya teamudkar, şewr û plansazî gelek grîng e. Ji ber wê hindê ye ku, sûcên jenosîdê weke sûcên dewlet an rêxistinên wekî dewletan têtê qebûl kirin. Ji ber vê yekê ye ku hinek jenosîdê weke sûceki KOLEKTÎF binav dikin. Belê tewanbar hergav qesta xwe aşkere nake. Gelekê caran dikare veşêr e.

Wê gavê jî, tesbîtkirina faktora manewî gelek zahmet dibe.

Di vê xusûsê de tiştêkî din ku lazime were zanîn ew jî ev e: Jenosîd dikare bi tenê li hamberê beşekî grûbê an deverekî welat pêkbê.

Encam: Gelo li gora vê tarîfê em dikarin kiryanên li Kurdîstanê çewa bin av bikin?

1-Carekî çiqas sûcên dijî mirovahîyê (koçkirin, asîmîlasyon, nijadperestî, kuştina sivîlan, xerakirina şopên medenîyetê ûwd.) hene li Kurdîstanê hatine pêkanîn. Di vê xusûsê de tu şik û şuphe tune.

2-Di demên şer de û li dijî serhildanan çekên nemirovane û dijî hiqûqa şer (Konvansîyanên Cenevrê, wekî, mayîn, gazên qedexekirî û dijî sivîlan) hatine bikaranîn.

3-Dîsa di demên şer û serhildanan de û bi taybetî li Başûrê Kurdîstanê (helwesta li dijî Barzanîyan, Helepçe, Enfal) herweha li Bakûrê Kurdîstanê jî (Gelîyê Zilan, Dêrsim ûwd.)hin karesatên ku mirov dikare wekî “qesda jenosîdê” bin av bike çêbûne.

Belê bi qenaeta min karesatên ku li Kurdîstanê qewimîne em bi giştî nikarin weke jenosîd bi nav bikin.

4-Lê bi taybetî li Kurdîstana Bakûr haleke nedîtî hatîye. Ew jî ev e; Dewleta Tirk, Kurdan jî Tirk dihesibîne. Hezar teorî û bingeha çêdike ku “belê Kurd jî Tirk in, ji kokekî tên û hem dînî hem jî irqî yek millet in.” Bi vê qonseptê j îlê dixebitin ku Kurda asîmîle bikin û bikin Tirk.

Di encama vê konseptê de Kurd, wekî grûbekî etnikî, neteweyî têne helandin û tinekirin.

Gelo, li vê gorê mirov dikare vê yekê weke ku di Peymana Jenosîdê de hatîye tarîf kirin (“peymanê Jenosîdê bînin bîra xwe”) wekî sûcê jenosîdê îfade bike?

Ya rast, mijareke tevlihev e. Lê qenaeta min ya dawî-belkî para îhtiyadê jî tê de hebe-ew e ku, konseptê Dewleta Tirk ya dijî Kurda asîmîlasyon, helandin û veguhastin e, ne tunekirin bûye.

Ferqa navbera encamên asîmîlasyon û jenosîdê ev e:

Asîmîlasyon veguhastinê (îndîrek “tunekirinê”), jenosîd rast e rast tunekirinê hedef digre û pêktîne.

Gotina dawî;konsept û polîtîkayên ku li Kurdîstanê pêkhatine em dikarin wekî sûcên dijî mirovahîyê, dijî Peymana Cenevrê û hin kiryanan jî wekî jenosîd bi nav bikin, belê bi giştî em nikarin bêjin ku jenosîd e.

Temama Dinyê di Dabeşkirin û bê Statu Hiştina Kurdistanê de Gunehkar in

Fuad Onen

Komkujîya Helepçe û Jenosîda Domdar û Total

Fuad Onen / Hevalên hêja, Kurdistanîyên delal, me gelek însan wenda kirine. Wendakiriyên me gelek zêde ne. Tegera Azadîya Kurdistanê di sê sedsalan re derbas bûye. Em dikanin bêjin ku tevgera azadiya Kurdistanê di dawîya sedsala 19an de destpêkiriye, di seranserê sedsala 20an de devam kiriye û vaye di sedsala 21an de jî tevger li dar e. Qasi ku ez dizanim tevgera azadiya Kurdistanê li cîhanê tevgera herî dûdirêj e û sedemêk pir bûna wendakiriyên me jî ev dûdirêjîya ye. Ez bawerim ku bîranînên şehîdanê me wê rêça azadîya me rohnî bike û xwîna wan î pakrewan dê rêça me zelaltir bike.

Cihan li hember vê bûyera zalimane ker, kwîr û lal maye.

Mebest bi civîna îro bîranîna şehîdanê Helepçe û nirxandina karesata Helepçe ye. Ji bo karesata Helepçe peyva ku lazime di serî de bê gotin ev e: Cîhan li hember vê bûyera zalimane ker, kwîr û lal maye. Bê îstîsna hemû cîhan! Ew Yekîtiya Ewrûpa ku xwe weke projeya şaristanîyê dide nîşan ker, kwîr û lal maye. Ew DYA ya xwe weke patronê demokratîyê dide nîşan û îddîa dike ku wê demokratîyê îxracî rojhelat bike, ker, kwîr û lal maye. Baş e li Rojhelata Navîn alema îslamî çer dikir? Wek ku tê zanîn du roj piştî karesata Helepçe civîna Rêxistina Konferansa Îslamî hebû. Di vê civînê de gelek pirs-

girêkên alema îslamî hatin nîqaş kirin, di encamnameya piştî civînê ji dewleta Bulgar hat xwestin ku navê misilmanan neguherin. Lê ev dewletên ku xwe weke dewletê îslamî binav dikin jî li hember karesata Helepçe, kwîr, ker û lal man. Di şevêkê de kuştina 5 hezar misilmanên Kurd neket rojeva van dewletên îslamî.

Temama dinyê di dabeşkirin û bê statu hiştina Kurdistanê de gunehkar in

Ev bîranînên hanê divê ne tenê ji bo em gazinan ji dinyê bikin bê rojeva me. Divê em bipirsin ji bo çî cîhan ker, kwîr û lal bû? Îsewî, mûsewî û mihemedîyên dinyê, lîberal, demokrat, sosyalîst û komunistên dinyê ji bo çî bê deng man li hemberî vê komkujîya hanê? Pêşde emê vê nîqaş bikin lê ez di wê bawerîyê de me ku temama dinyê di dabeşkirin û bê statu hiştina Kurdistanê de gunehkar in, ew gunehkarîya wan dihêle ku li hember karesat û bûyerên hovane yên ku li Kurdistanê diqewimin, bédeng bimînin. Hewce ye ku Tegera Azadîya Kurdistanê li ser vê mijarê bi ciddiyet raweste. Hin ji wan piştî çend mehan, hin ji wan piştî çend salan li karesata Helepçe hay bûn. Sedemê hay lê bûna wan weke ku heval dibêjin ne hiqûqa navdewletî an hestê mirovatîyê bû. Şerê Îraq û Îranê ber bi dawî diçû, menfeetên van dewletan, sîyaseta wan a piştî herbê hişt ku ev dewlet Helepçe bibînin. Kengî ku şerê Îraq û Îran qedîya pozîsyona dewletên rojavayî hat guherîtin, Yekîtiya Sovyetê belav bû, lewra li herêma pê-

wîstî bi sîyasetek nuh çê bû, dinya lê hay bû ku komkujîyek mezin li Helepçe qewimîye! Ji nuh de Seddam bi komkujîya Kurdan tawanbar kirin û heta argumenta DYA ya herî mezin ya ji bo têtetina Îraqê jî bikaranîna çekên kimyewî bû.

Di bûyera Helepçe û mijara jenosîdê de pirsra ku ez dixwazim li ser niqaş bê kirin ev e: Em ferz bikin ku ne li Helepçe û ne li Başûrê Kurdistanê yek însan nehat kuştin. Kurdan jî li berxwe nedan û temama Kurdên başûr bûn Ereb(Eribîn). Kuştina 5 hezar Kurdan li Helepçe jenosîd be, Eribandina temama Kurdan li Başûr, ji holê rakirina rasteqînîya millet û welatên Kurdan çi ye? Fahma ku di tevgera azadîya me de heta nuha heye ew e ku, komkujîyên li Kurdistanê qewimîne jenosîd e lê hewldana ji holê rakirina rasteqînîya welat û milletê Kurd ne jenosîd e. Tê gotin ku konvansiyona 1948 jî rê nade ku em ji van kiryarên dagirkeran re bêjin jenosîd. Hêja ye li ser vê fahmê bê fikirandin û îro ez vê fahmê ji nîqaşê re vedikim.

Di mijara jenosîdê de lazim e em têngîna jenosîdê û bûyerên di bin bingeha vê têngîne ji hev cuda bikin. Têngîna jenosîdê gelekî piştî bûyerên jenosîdê derketiye holê. Têngînek sîyasî ye, li gor hevala têngînek huqûkî ye jî di heman demê de. Dema ku em li ser bûyer an têngîne civakî radiwestin û dixwazin wan fahm bikin çend prensîbên zanîstî heye ku divê em wan paşçav nekin. Yek jê prensîba perspektîfa dîrokî ye. Ger em bê perspektîfa dîrokî li bûyer an têngînen civakî binêrin em nikanin fahm bikin. divê her bûyer di pêvajoya xweyî dîrokî de bê nirxandin. Prensîbek din nirxandina bûyeran di pêvajoya guherandinê de ye. Her bûyer di hundur xwe de xwedî pêvajoyek guherbar e. Ger em bixwazin van bûyeran an ew têngînen bi îdiaya tarîf kirina van bûyeran hatine pêşniyar kirin fahm bikin, divê em wan di hundur guharandinê wan de bivînin.

Prensîba sisya kertên dîyarkirinê yên cuda ne (bi Tirkî farkli belirlenim düzeyleri). Bûyera jenosîdê em bidin ber çavê xwe kertên wê yên aborî, siyasî, îdeolojîk û çandî hene. Dema ku em li bûyerê dinêrin divê em li van kertan teva binerin. Û bi tevaya van kertan em nirxandinê li ser van bûyeran bikin. Em wek numûne li jenosîda Ermenan, Kildanan, Pontusan û li bûyerên 5-6ê Îlonê, baca hebûnê (varlık vergisi) binêrin emê bivînin ku li teniştê kertên sîyasî, îdeolojîk kerta îktisadî jî girîng e. Di van bûyeran de transfere sermyanî ya gewre pêk hatîye. Sermyanekî gelek mezin ji sermyandarên Ermen, Rûm, Suryanan hatiye stendin û transferî sermyandarên Tirk, Cihûd bûye.

Li aliyakî din têngîna alavên fikrîne ne. Têngîna ji bo zanebûna naveroka pêvajoyê û bûyeran di heşê insên de formên biriqandina dinyê ye. Ev alav, divê

xwiyanîkirina bûyeran a rasteqînî û tevayîkirina taybetmendiyên wan mumkun bike. Ji bo em ji têngînekê re bêjin ev têngîna têngînek ilmî ye, divê ew têngîna ji bo wan bûyerên di mijara xwe de biriqandinek sa-hîh, rasteqîn bide.

Piştî rêzkirina çend têngînyên din ezê derbasî mijara jenosîdê bivim.

Yek jê jî ev e ku piştî pêvajoya ku bi şoreşa Brîtanya ya endustrîyê dest pêkir û bi şoreşa Fransa ya 89an gîha asta bilind, cîhana rojava mohra xwe li qada zanîstî û ramyarîyê xistin û ev qad, ev seha kirin navend-ewrûpî. Navend-ewrûpî buna wê naye wateya ku ew raman û ew ilim şaş in, na! Lê dema ku em li bûyerên civaka xwe dinêrin divê em bizanibin ku ew bizavên fikrî (ji komunîzmê heta libe-ralîzmê) û ew cîhana ramanî mohra rojavayîyan lê ye. Bûyerên civaka me neketiye ber û ne bûye zemîn ji wan dîsîplînen ramani re. Ji bo vê têngînyê numûnakê didim û derbas dibim. Lenîn dibêje sê çavkanîyên marksîzmê heye; felsefa Almanî, îktisada Brîtani û sosyalîzma Fransî ye. Ev her sê çavkanîyên bûye zemîna Marksîzmê, rojavayî ne. Eva tê mana ku marksîzm şaş e? Na. Lê dîsa jî dema ku ez ji Kurdîstanê li cihanê dinêrim, dema ku ez li bûyerên Kurdistanê dinêrim divê ez bizanibim ku fikra serdest navend-ewrûpî ye, lê dinya ne tenê Ewrûpa ye. Rewşenbîrên neteweyên wek me ne Ewrûpî, ji bo ku civak û pêvajoyên civakî rast fahm bikin divê ji vê kêmanîyê haydar bin da ku ji rasteqînîya civakên xwe qut nebin.

Hiqûqa navneteweyî tune ye hiqûqek navdewletî heye

Têbiniyek din ew e ku heval qala hiqûqa navneteweyî dikin. Bi ya min hiqûqa navneteweyî tune ye hiqûqek navdewletî heye, hiqûqa dewletan heye. Hiqûqa dewleta Tirkan ne huqûqek netewî ye huqûqek dewletî ye. Û hiqûqek navdewletî heye. Li cihanê hiqûqa Neteweyên Yekbûyî hiqûka navdewletî ye. Bi sebeb navê vê saziyê Neteweyên Yekbûyî be jî di eslê xwe de dewletên yekbûyî ye. Ev dezgeh millet û welatan bi dewletê tarîf dikin. Ew miletên ku bê dewletin, ew miletên ku li ser xaka xwe nebûne desthilatdar, ji aliyê Neteweyên Yekbûyî ve xwedî rasteqînîya netew û welat nayên pejirandin. Çi hiqûqa dewletî û çi hiqûqa navdewletî di eslê xwe de û di kerta dawîyê de îradeya serdestan e. Li

dinyê hiqûqa navneteweyî serdestên dinyê tarîf dike û li hundir dewletan jî hiqûq îradeya serdestên hundir tarîf dike. Ev jî nayê maneya ku ez temama hiqûqa dewletî û navdewletî ji kok de red dikim û dibêjim tişteki baş tê de tune. Na, gelek nîrxên baş di wan de hene. Di hiqûqên dewletan de jî di ê navdewletî de jî hene. Gelek nîrxên azadîxwaz, wekhevîxwaz di temama sîstemên hiqûqî de hene. Di Tewratê de heye, di Zebûrê de heye, di Încîlê de heye, di Quranê de heye. Û wek encamên têkoşînên civakî yê hezar salan gelek nîrxên pêşverû di sîstemên hiqûqî de cih girtine. Belê ji bo helwesta zanistî ji bo helwesta şoreşgerî hiqûqa navdewletî nabe referansa rastîyê. Sîyasetmedar û rewşenbîrên miletekî ku ji teref dezgeh û hiqûqa navdewletî nayên dîtin û nas kirin, pêwîst e ku bi rexnegirî li van sazî û hiqûka navdewletî binêrin.

Referansa min heş, welat û milletê min e, ne konvansiyona 1948an e

Dixwazim di derheq vê mijarê de li ser nimûneyekê bisekinim. We jî lê temaşê kiriye, di Sky TV de rewşenbîr û sîyasetmedarên Kurdan derketin programekê. Serokê Hak-Parê Bayram Bozyel di Sky TV de got ku li Kurdistanê jenosîd çê bûye. Jê pirsîn çî jenosîd e, got bûyerên Dêrsimê heta bûyerên di salên 1980-83 li hefsa Amedê qewimîne jenosîd e. Ali Bulaç konvansiyon bilind kir, konvansiyona 1948an, got li gor vê konvansiyonê ew bûyer ne jenosîd in. Ali Bulaç rewşenbîrekî ji Kurdistanê ye, ger bi fikra xwe ne Kurdistanî be jî. Em dizanin hesasiyetên wî yê olî, Îslamî xurt in. Yekî wek Ali Bulaç konvansiyona 1948an wek referansa rastîyê destnîşan bike, ev nabe. Ev ne helwestek zanistî ye, ev ne helwestek rewşenbîrî ye, ev ne helwestek şoreşgerî ye û heta ev helwest ne Îslamî ye jî. Ali Bulaç dikane bibêje li Dêrsimê, li hefsa Amedê jenosîd çênebûye. Ez jî dibêjim bûyerên li hefsa Amedê, wek jenosîd tarîf kirin şaş e. Lê referansa min heşê min e, referansa min rasteqînîya welatê min e, rasteqînîya civata min e, referansa min ne konvansiyona 1948an e.

Kak Sebehattin qal kir ev têgîna jenosîdê li dinyê tim bi navê Lemkîn tê bi kar anîn. Rast e mucîdê vê têgînê Lemkînê esil Cihûd e. Lê konvansiyona 1948an li gora fikrên Lemkîn ava nebûye. Lemkîn di sala 1933an de, ji bo van sûcên ku anuha di çarçova jenosîdê ten niqaş kirin, têgîna çalakiyên barbarî (babarlik eylemleri) pêşniyar kiriye. Ew pêşniyara wî nehatiye qebûl kirin. Piştî ceribandina

çend têgînên din, cara yekem têgîna jenosîdê di sala 1944an de pêşniyar kiriye. Ev têgîn piştî gelek niqaş û guherandinan di sala 1948an de ji aliyê Neteweyên Yekbûyî ve hatîye qebûl kirin.

Di komîsyonên Neteweyên Yekbûyî de li ser konvansiyona 1948an gelek niqaş çêbûne. Bi giranî niqaş li ser qesta bi taybet û saika çalakiyan dihate kirin. Ez ji we re ji wan niqaşan du sê nimûnan bidim ku ji bo bê fahm kirin ku, ji bo çî pêşniyara Lemkîn hatiye guherandin û bi şeklê ku heye hatiye pejirandin. Pêşniyara dewleta Lubnanê ew e ku "ew fikra ku nefretê ji 'yên din' dike û xwe dispêre nêrînên nijad, ol, ziman û siyasetê û çalakiyên berhemên bi her şeweyî fanatîzmê divê wek saik têkeve konvansiyonê". Yekîtiya Sovyetê pêşniyar dike ku "di destpêka konvansiyonê de bê gotin ku sûcê jenosîdê bi faşîzm, nazîzm û teorîyên din yê nîjadperest re xwedî pêwendiyên organîk e". Çî tarîfêk saikê li ser bîngeha milî, nijadî an bawerîya olî pêşniyar kiriye.

Tiştê ji van pêşniyaran û ji pêşniyarên din tê fahm kirin her dewlet bi hesab, menfeet û pozîsyona dewleta xwe dixwazin bandorê li konvansiyonê bikin. Di van niqaşan de hesasiyetên însanî, wîcdanî hene, lê hesasiyetên dewletî li pêş in. Encama van niqaşan û bi lihevkerina serdestên dinyê, ev konvansiyon derdikeve. Em dikarin bîjin ku ev konvansiyon encama lihevkerina DYA û Yekîtiya Sowyetê ye. Bloka Amerîkî û Sovyetî biryardar bûn ku dewleta Almanî ceza bikin, ji ber vê yekê jî ev konvansiyon ne wek konvansiyonek tevayî a jenosîdê, lê weke bi taybetî konvansiyona jenosîda Cihûdan derket. Lihevkerina her du blokan a di konvansiyona 1948an de, di damezirandina dewleta îsraîlê de jî xwiya dike.

Ez nabêjim ku çîma li hev kirine û ku ev konvansiyon xerab e, xwezî tunebûya. Baş kirine ku li hev kirine, piştî encama vê lihevkerinê nuha konvansiyonek di dest me de heye û jenosîdê wek suceki navneteweyî tarîf dike. Lê yek jê divê em vê bibînin ku ev biryarên sîyasî ne, hiqûqa navdewletî jî di esasê xwe de îradeya serdestên cihanê ye. A duyem jî divê em vê konvansiyonê ji xwe re nekin referansa rastîyê. Ji bo referansên rastîyê em li hin derên din bigerin.

Em vegeirin ser teorîya Lemkîn, bi sebeb ku berî qirkirina Cihûdan ya li Almanya dest bi vî karî kirîye, tarîfên wî yê destpêkê jenosîdê di du beşan de dinirxîne. Li gor wî du xwuyangên jenosîdê hene. Ji wan yek rûxandina nîrx û raçîngên grûba netewê bindest e. Ya din jî hewldana serdestan ya ji bo empoze kirina nîrx û raçînga xwe ya serdest e. Li gor Lemkîn armanca sûcê jenosîdê jî

ji holê rakirina dezgehên sîyasî û civakî, çand, ol, hestên netewî, ziman û hebûna aborî ya grubê ye. Di destpêka xebata xwe de Lemkîn ji bo pêşî lêgirtina jenosîda Cihûdan tevdigere. Hewldanên wî yên pratîk jî, lêgerînên wî yên teorîk jî bi vê armancê ne. Li gora min berhemên wî yên wê demê ji konvansiyona 1948an hîn zanistîtir e. Di têkoşîna li dijî jenosîdê de her du rêbaz divê bi hev re bîn meşandin. Berê hewldan ji bo pêşîlêgirtina jenosîdê, dûre ger ew hewldan bi ser nekeve, xebat ji bo cezakirina failên jenosîdê.

Hevalên hêja em li têkilîyên tevgera azadîya Kurdistanê û têngîna jenosîdê binerin, em dibînin ku di lîteratura me de tesbît kirina bi dehan jenosîdên li Kurdistanê hene. Komkujîyên li Kurdistanê qewimîne yek bi yek wek jenosîd tîn tarîf kirin. Jenosîdên Koçgirî, Dêrsim, Mahabad, Helepçe, Zilan û hwd. Di serî da dibêjim ku ev helwest ji kok de şaş e. Rewşenbîr û sîyasetmedarên Kurdistanê bi dehan jenosîd tarîf dikin, lê fikir nakin ku van bûyeran gişî bi hev re girêdin û pêvajoyek jenosîdê tarîf bikin. Li gor lîteratura me jenosîdê cîhê cîhê hene, wek kekê Bayram di Sky tv de got heta bûyerên li girtîgeha Diyarbekirê jî jenosîd e. Li hemberî vê lîteraturê du îtirazên min hene. Bi vî hawî tarîf kirina jenosîdê li gor zanistîyê ne rast e, ilmen ev tarîf ne rastin. A dudan siyaseten jî ev tarîf ne rast in. Ger hun li Kurdistanê jenosîdê wek tiştê bûye çûye tarîf bikin tevgera siyasî dikane çî talep bike? Em dikarin ji van dewletan talep bikin ku qebûl bikin jenosîd kirîne, uzrê xwe ji me bixwazin, hinek pere bidin me, xisara me tazmîn bikin. Yanî we qusa zulm li me kirîye, ew karê we jenosîd e, qebûl bikin, uzir bixwazin û tazmîn bikin

Jenosîda li Kurdîstanê total û domdar e.

Ev helwest, jenosîda ku hîn jî didome di tarîfê de dihêle. Ev helwest karesatên ku dagirkeran li welatê me kirine, wek neheqîyên tarîxî tarîf dike, ne weke perçekî van neheqîyên ku nuha didomin. Sûcên jenosîdê ji aktuelîyê derdikeve dibe sucekî rabirdû. Bi ya min di vî warî de hem di lîteratura navdewletî de hem di lîteratura tevgera azadîya me de pêwîstî bi fahmekî nuh û bi têngînen nuh heye. Biryara Kongreya TEVKURDê karek danîye ber me: "danasîn û rawestandina jenosîda Kurdistan". Li gor vê biryarê jenosîd li Kurdîstanê ne neheqîyek tarîxî ye, neheqîyek aktuel e. Ji bo vê jenosîda aktuel, têngîna jenosîda domdar û total

pêşniyar dikim. Ev têngîn an tarîf temama komkujî, zilm û zora bi her şeweyî li Kurdistanê bi hev girêdide û wan yek bi yek perçekî pêvajoya jenosîdê qebûl dike.

Berî ku vê têngînê vekim, dixwazim qala astengîyek fikrî bikim ku yek ji sedemên şaşîyên teorîk e li welatê me. Xwendayên bakurê Kurdistanê, ku gelek car bi şaşî ji wan re rewşenbîr tê gotin, di nav konformîzmek ramanî de ne. Li gor îstatîstîkan di maarîfa Tirkan de 100 hezar mamosteyên esil-Kurd hene. Tarîf kirina wan weke rewşenbîr xedr e li rewşenbîran! Di nav vî 100 hezar mamosteyî de hebûna 10 rewşenbîran jî mijara nîqaşê ye. Xwenda, sîyasetmedar û rewşenbîrên me bi konformîzma ramanî, çî aqimên fikrî û çî tarîfên ku li ber xwe hazir dibînin, bê lêpîrsîn û bêyî ku pêwîst bivînin ku bi rastîya Kurdîstanê re li hev bînin dipejirînin. Ji ber lawazîya helwesta rewşenbîrî û şoreşgerî referansên wan, yên derve ne û bêyî ku di moxila heşê xwe re derbas bikin li referansên biyanî xwedî derdikevin.

Nuha ji bo Ermenan ji bo Cihûdan ji bo ÇermSORAN ji bo Aborjînan sûcên jenosîdê mijarek neheqîyên dîrokî ne. Ma çî pêwîstî heye ku em jenosîda ku li Kurdan dibe tev li wan jenosîdan bikin û wek wan tarîf bikin. Helwesta Lemkînê esil-Cihûd di cî de ye. Wek rewşenbîrekî li ser rasteqînîya civata xwe fikirî ye, berê xetera jenosîda Cihûdan dîtîye û ji bo pêşîlêgirtina vê karesata hanê hewl daye. Çalakî û ramiyîya xwe ji bo wê derxistiye pêş. Piştî ku jenosîd li civata wî tetbîq kirine, îcar ji bo danasîna jenosîda civata xwe û ceza kirina sûcdaran hewl daye. Bi xebata xwe hem di konvansiyona 48an de hem di damezirandina dewleta Îsraîl de roleke girîng lîstîye. Divê em jî di warê fikrî de ji nava xwe têr bin, bi heşê xwe rasteqînîya civata xwe esas bigrin, analîz û armancên xwe li ser vê rasteqînîyê ava bikin.

Di vê niqtê de hewceyî gotinê ye ku konvansiyona 48an jî, fahma jenosîda li dinyê serdest jî Cihûd-navend e. Şik jê re tune ye ku Cihûd di kûraya dîrokê de mexdurê jenosîdê ne. Hem jenosîdê etnikî hem jî jenosîda olî li civata Cihûdan bûye. Balam ev rê lê venake ku tekedestîya (tekel-monopol) Cihûdan li ser jenosîdê hebe. Mexdurîyeta Cihûdan wî heqî nade wan ku li kanîya ranta jenosîdê hukum bikin û pêşî li millet, civat, qewmên din ku mexdurê jenosîdê ne bigrin.

Her sal di 24ê nisanê de li Amerikayê pejirandina jenosîda Ermenan tê nîqaş kirin. Dema 24ê Nîsanê derbas dibe û jenosîda Ermenan ji teref DYA ve naye pejirandin tê gotin ku, sedema wê têkilîyên lobîya Cihûdan û dewleta Îsraîl yên bi Tirkî-

yê re ne. Qeneta min ew e ku yek ji sedemên wê jî ew e ku Cihûd naxwazin tekedestîya wan a li ser mijara jenosîdê bişikê. Konvansiyona 48an tenê xwe sipartîye bûyerên komkujîyên Cihûdan ên ku di herba duyemîn de qewimîye. Pêwîst e ku ew konvansiyon himbêza xwe ji qewmên din ên mexdûrê jenosîdan re veke. Her têngîna ku sipartekên xwe yên bûyerî zêde bike dê dewlemendtir bibe û hîn nêzikî heqîqetê bibe. Tengebûyerî û Cihûd-nawendîya vê konvansiyonê ji bo danasîn û rawestandina jenosîdên grûbên din problem e.

Kilîda fahmkirina jenosîdê û sîstema serwerîya Tirk

Li ser pêwîstî pê dîtina analîz û têngînên nuh jî çend gotinan dibêjim û diqedînim. Kilîda fahmkirina jenosîda domdar û total, fahmkirina taybetmendîyên sîstema serwerîya Tirkan (SST) e. Ev SST li gor normên sîyasî, civakî, îdeolojîk û exlaqî ne normal e, ne durust e. Bawer nakim ku li rûyê erdê sîstemek wenî hebe. Wek ku Tirk dibêjin ew tenê dişibin xwe û sîstema wan jî wek wan xweser e, anku ji binî de anormal e. Pêwîst e em li ser çend xisûsiyetên vê sîstemê rawestin.

1- SST, perçekî wê nîzama cîhanê ye ku piştî şerê cîhanê yê yekemîn hatiye damezirandin. Perçekî vê pergalê ye, piştî xwe daye vê pergalê û ji teref serdestên vê pergalê hatiye parastin. Ev sîstem ne sîstemek bi serê xwe ye, wek encama dînamîkên xwe yên hundirîn ava ne bûye. Piştî herba yekem rojavayîyên biserketîyên herbê li Rojhilata Navîn sîstemek dewletan ava kirin, nexşeyek sîyasî peji-randin ku SST jî xalek ji van plan û projeyan e. Bi vê wateyê tiştên kek Şêxmûs dibêje rast in. Di perçebûn û bêstatu hiştina Kurdistanê de mesûl ne tenê dewletên dagirker yên herêmê ne. Bi hawakî destên temama dagirkerên cîhanê di vî karê qirêj de heye. Divê em bi cesaret bikanîbin vê tesbîtê bikin. Avakirina SST ne karê mînimîlistên Îttihat Terakî (ÎT) ye. ÎT bi tena xwe ne kanîbu ev sîstem ava bikira û ne jî ew li ser nigan bihişt. Di herba yekemîn de yek ji hedefên hêzê Mutefîkan ji holê rakirina dewleta Osmanî bu. Ji bo vê hedefê xwedî proje û peyman bûn. Di destpêkê de şoreşa Rûsya Mutefîkan tîne hemberî hev. Paşê hestên emperyalî û parvekirina ganîmetan dijberîya navbêna Mutefîkan xurt dîke. Dijayetîyên navbêna serketîyên herbê di plan û projeyên wan de guhertinan çêdike. Yekîtiya Sowyetê dixwaze li hemberî hucûmên Brîtanî dewletek tampon li herêmê hebe. Di heman demê de Brîtanî, ji bo pêşilêgirtina tevgera Sovyetî dewletek

tamponî pêwîst dibîne. Îtalî bi sedemên ku Brîtanî erdê di destpêka herbê de ji wan re waad kiribûn û paşê ew lê asê bûne piştgirîya hêzê Tirkîyewî dikirin. SST netîceya lihevhatina hesabên serkeftîyên herbê derketîye dika dîrokê. Em dikanin bêjin ku SST tesadufek dîrokî ye.

2- Ji bo sîstema serwerîya Tirkan gelek niqaş hene. Di salên berê de li ser bîngeha vê sîstemê ya çînî, li ser pêşverû û paşverû bûna vê sîstemê me gelek niqaş kirine. Hevalên ku wê demê di nav wan nîqaşan de bûn jî li vir in. Dê bê bîra wan, nîqaşên ku ev sîstema bûrjûvayên ticaretê ye an a burokrasiyê ye, an a rewşenbîrên leşker û sîvîl e. Ji aliyê THPC de nîrxandina ku Kemalîzm li hember emperyalîyê hewldana bazkê bûrjûwayê piçûk yê herî çep e jî tê bîra me. Ev niqaş hebûn û ji nuka pê de jî wê hebin. Lê dixwazim li vir pîrsek din bipîrsim, gelên vê sîstemê kî ne, ev sîstem xwe dispêre kîjan gelî?

SST, xwe sipartîye gelên ne niştetîhên vê cografyayê. Sîstemek wanî ye ku li cografya xwe yî serwerîyê xwe nasipêre gelên vê cografyayê ên qedîm. Berovacî ew xwe dispêre gelên ku paşê hatine vê cografyayê. Sîstem zemîna xweyî civakî li ser koçberan, li ser bêwelatan ava dîke. Ew kom û komîkên bêwelatê vê sîstemê ji bona xwe sîgorte û hebûna vê dewletê jî mijara mayîn û nemayîna xwe dibînin.

3- SST, dewleta xwe weke netew-dewlet tarîf dîke. Di dema damezirandina vê sîstemê de tunebûna netew ji wan re astengîyê derdixe. Lê li ser tarîfa xwe bi îsrar in. Madem ji vê dewletê re netewek lazîm e, heke tunebe jî, ewê biafirînin. Gelên bêwelat ji vê projeyê re amade ne, bi vê projeyê wê bibin xwedî rasteqînîya millet û welatekî. Dimîne gelên otokton yên vê cografyayê. Gelên otokton ji xwe xwedî rasteqînîya welat û millet in û ev rasteqînî astengên herî mezin in li hember vê projeyê. Ev rewşa awarte SST, mecbûr û mahkûmê jenosîde dîke. Ji ber vê yekê jenosîd ji bona SST, ne meseleyek tercîhê ye. Projeya SST, rêvebirên wê mecbur dîke ku ji ax û mirovên di bin serwerîya wan de welat û mileteki biafirînin. Cografya ku ji serwerîya SST re maye di warê etnîkî, olî, welatî de pîr renge, heterojen e. Ji bo projeya netew-dewlet homojenîzasyon pêwîst e. Jenosîd mecbûrîyetek ji damezirandina vê sîstemê ye. Xwedîyên projeyê dest bi plana jenosîdê kirine. Hiqûqnasên me çêtir dizanin ku yek ji şerdên îdia kirina jenosîdê hebûna planek bi armanca ji holê rakirina grubên etnîk, olî, qewmî ye. Wanê ku biryar dan li "cografya Tirkîye" mileteki û welateki bi afirînin mecbûrin ku biryara ji holê rakirina gelên otokton bidin. Ew biryar hatiye dayîn û ji bo wê plan hatiye çêkirin.

4- Ji ber heterojenî, pîr rengîya vê cografyayê plana jenosîdê jî pîr reng e. Ji bo gelên niştetîh yên

ne misilman (bi gotina wan gayri-muslim) jenosîdên demî hatin plan kirin. Ermen, Suryan, Kildan bi komkujîyan bi koçberkirinên zordestî ji holê rakirin. Pontusên Derya Reş û Rûmên din bi zilm, kuştin û mubadele ji cografyayê derxistine. Tasfîyeya fîzîkî a gelên ne misilman di nav deh salan de qedya ye. Ev kiryarên li ser van gelan hatiye têtîq kirin eşkere ye ku jenosîd e. Li ser vêya ji tune de di nav me de nîqaş tune. Nîqaş li ser jenosîda Kurdan didome. Bi sedema ku Kurd bi şiklekî tevayî fîzîken tasfîye nekirine, tê gotin ku kiryarên ku Kurd rû bi rû ma ne, ne jenosîd e.

5- Plana jenosîda Kurdan ne bi tevayî tasfîye kirina fîzîkî ya Kurdan e. Di vê plana pir reng de, para Kurdan, ji holê rakirina rasteqînîya welat û milletê Kurdan e. Bi bawerîya min, di mesela jenosîde de ji holê rakirina mileteki an ji holê rakirina rasteqînîya mileteki wek hev in. Kuştina yek bi yek Kurdan jenosîd be kuştina Kurdîtiya wan jî jenosîd e. Kuştina yek bi yek Kurdistanîyan jenosîd be kuştina Kurdistanê jî jenosîd e. Piştî plankirina ji holê rakirina rasteqînîya millet û welatên Kurdan, SST di kuştina yek bi yek Kurdan de jî, di komkujîyên Kurdan de jî bi biryar tevgerîyaye. Pir eşkere ye ku tu millet li hember planên ji holê rakirina xwe bê deng namîne. Milletê Kurd jî bê deng nemaye. SST, li hember her serhildan û îtirazên Kurdan li hember vê proje û plana jenosîde bê însaf, bê wîcdan û zalimane tevgerîyaye. Ji kuştina însanan heta kuştina çanda Kurdan, ji kuştina xwezayîya Kurdistanê heta kuştina zimanê Kurdan, ji kuştina aborîya Kurdistanê heta komelkujîyên hovane ji tu sûcên dijî mirovatîyê dûr nemaye. Lê ev kirinên wan, hemû bi hev girêdayî û perçek ji plana jenosîda tevayî û domdar e.

6- Teorîya jenosîde divê li gora bûyerên dirokî bê nuh kirin. Jenosîda gelên ne misilman jenosîda bi dem e. Jenosîda Ermenan piştî hazîrîyên çend salan di hundur çar mehan de hatiye têtîq kirin. Jenosîda Kurdan domdar e, 86 sal e didome. Jenosîda Ermenan bûye çûye, nuha wek neheqîyek tarîxî ye. Ermen doza naskirin, lêborin xwestin û tazmîn kirina vê neheqîya tarîxî dikin. Jenosîda Kurdan devam dike, pêvajoya jenosîda li ser Kurdan ev deqeya ku em li ser jenosîde diaxifin jî devam dike.

7- Ji bo îdia kirina hebûna jenosîde ji xêndî planê, divê nîyet û amadekarî jî hebe. Di vî warî de arşîva SST dewlemend e. Dikanim bi sedan dokument û bûyer destnîşan bikim. Tenê li dezgehên Mufetîşên Umûmî bê nerîn wê nîyet û amadekarîyên SST bê fahm kirin. Mufetîşîyên Umûmî dezgehên taybet in ji bo ji holê rakirina rasteqînîya millet û welatê Kurdan. Dezgehên jenosîda domdar in. Pirtûka Îsmail Xoce ya bi navê "Qanûna Tûncelî û

Jenosîda Dêrsimê" di vî warî de gellek hêja ye. Pêşnîyar dikim ku endamê TEVKURDê yê dezgehî Komal, çapa vê pirtûka hêja ya nuh derxe. Ew pirtûk li ser fahma jenosîde ya klasîk hatibe nivîsandin jî ji bo jenosîda domdar û dezgehên jenosîde û plana SST ya ji bo jenosîda Kurdan tije dokument e.

8- Gerçî ev 86 sal e SST, li ser Kurdan plana jenosîde têtîq dike, lê tatbiqat tunebe jî doza jenosîde tê kirin. Bi sebeb ku di teorî û konvansiyona jenosîde de pêşîlêgirtina jenosîde jî heye.

Vî beşî diqedînim, Ji bo hebûna plana jenosîde 3 jêgirtinên ji rêvebirê SST pêkêşî we dikim.

- A yekem ji Wecdî Gonul ê wezîrê parastinê ye: "Heke îro li herêma Ege Rûm hebûna û li gelek deverên Tirkîyê Ermen hebûna, gelo ev dewleta netewî wê hebûya? Nizanim ku ezê hewcedarîya mubadeleyê ji we re çawa bi kîjan peyvyan bibêjim. Lê hun li wezna berê binêrin, girîngîya vê yekê hun ê baştir bibînin. Di şerê ku îro li Başûrê Rojhilat dom dike de jî, em nikanin alîkarîya kesên ku ji ber 'nation building/netew avakirin', ji ber tehcîrê xwe mexdûr dibînin înkâr bikin. Ji ber vêya di pêşketin, hemdemî û rewşenbîrîya Tirkîyê de prensîbên di destpêka Cumhûrîyetê de pir muhîm bûn."

Wecdî Gonul dibêje me ew (Ermen, Rûm, Kildan, Suryan) ji holê rakirine, lê em qencîya wan jî ji bîr nakin. Me ew ji holê ranekiribana me nikanîbû şerê Kurdistanê bi vî hawayî bidomanda. Bawer im we temama ev gotara Wecdî Gonul xwendîye û gelek nirxandin jî li ser wê gotarê hatin kirin. Bi tevayî ew gotar wek îtirafa jenosîdên li dijî gelên ne misilman hat nirxandin. Rast e, ew îtirafa jenosîdan di gotarê de heye. Lê gotar ji wê wêdetir e. Di wê gotarê de Wecdî Gonul dibêje projeya nation building (netew avakirin) di rojevê de ye, ew pêvajoya devam dike. Û destnîşan dike ku îro şerê ku li Kurdistanê dimeşînin perçeki wê projeyê ye û bi xêra jenosîdên bîdem ku li ne misilmanan hatibûn kirin, jenosîda domdar a ku li Kurdan tê kirin, hîn bi hêsanî dimeşe. Ango ne tenê jenosîdên bi dem îtiraf dike, jenosîda domdar û total jî îtiraf dike û Kurdan bi komelkujîyan tehdîd dike.

- Jêgirtina duyem a Yaşar Buyukanit ê sererkanê giştî yê Tirkîyê ye: "Wan însanan ji bo ku vî perçeyê axê bikin welat, wê grûba însanan bike millet, ji can û dil sonda xwe feda kirinê xwarine, wek me hemûyan. Û ew derketine wê qadê, şehîd bûne, xazî bûne."

Yaşar Buyukanit ji bo Kurdistanê dibêje ew perçeyê axê. Ew jî dibîne ku perçeki axê li wir e û hîn nebûye welatê wî. Dibêje me sond xwarîye emê wî perçeyê axê bikin welatê xwe, ev sonda qesem e. Paşê dibêje li wir grûbek insan jî heye ev grûba in-

sanan jî hîna nebûye mîlet, nebûye perçak ji mîletê me. Dibêje bi sonda qesem emê wê grûba însanan jî bikin perçekî mîletê xwe. A nuha hun ji min bipirsin ku tarîfa jenosîdê ya herî ilmî çi ye? Tarîfa herî ilmî Yaşar Buyukanit çêkirîye, ev gotara wî divê wek tarîfa jenosîdê di lîteratura cîhanê de cîh bigire.

- Jêgirtina dawîn peyva Recep Tayib e: "Em çi dibêjin? Yek welat, yek dewlet, yek mîlet dibêjin. Yaho kî kane li hember vêya derkeve? Cîhê kesên ku li hember vêya derdikevin li vî welatî tune." "

Ën ku li hember 'yek welat, yek dewlet, yek mîlet, yek ziman' derdikevin em in. Lê serokwezîrê Tirkan dibêje ger hun dev ji rasteqînîya welat û mîletê xwe bernedîn cîyê we li welatê we tune. Dema ku em van her sê jêgirtina bi hev re mutalea bikin, plana jenosîda Kurdan eşkere ye. Îradeya siyasetmedar û artêşa Tirkan û piranîya rewşenbîrên Tirkîyeyî ya muştêrek jî eşkere ye. Li ser jenosîda Kurdan tu ferq di navbera Tayip Erdogan, Yaşar Buyukanit û Vecdi Gönül de tune.

Hûn bêjin îspata jenosîdê çi ye, ez dibêjim ev îspata jenosîdê ye. Û ev divê ji wan kesên ku li ser dijîtîya di nav Tayip Erdogan û arteşa Tirkan de xewn û senaryoyên azadî û demokratîyê ava dikin jî bibe sedemê hişyarîyê.

Asîmîlasyon û jenosîd

Diqedînim, çend gotinan jî li ser mijara asîmîlasyonê bêjim. Ev mijar jî wek belayek fikrî ye. Nuha ji we re sê nimûneyên asîmîlasyonê dibêjim. Kurdên Stocholm, Kurdên Stenbol û Kurdên Dîyarbekir. Li van her sê bajaran jî bawerîyek me heye ku Kurd ji taybetmendîyên xwe yê netewî dûr dikevin û taybetmendîyên civata serdest digrin. Li stockholmê qirnên duyem, sêyem, çarem dibin perçekî civata stockholmê û ji Kurdîtîya xwe bi dûr dikevin. Di vî warî de çend tégîn hene ji bo îzaha vê rewşê, wek asîmîlasyon, adaptasyon, entegrasyon, şirikayî. Li Stenbol jî Kurdên me piştî demekê ji taybetmendîyên xwe yê netewî dûr dikevin û ber bi taybetmendîyên netewa serdest ve diherikin, hêdî hêdî dibin Tirk. Li stockholmê Kurdek dikane wek Kurdekî bijî, tu astengîyek eşkere li ber wan tune, kes bi darê zorê wî nake Swêdî. Lê li Stenbolê ev veguherandin bi darê zorê ye, tu derfetên ku Kurdek bi taybetmendîyên xweyî neteweyî bijî tune. Li van her du bajaran û li Dîyarbekir jî di hundur pêvajoyê de Kurd dihelin, ji Kurdîtîyê vediguherin ji bo Tirkîtîyê an Swêdîtîyê. Em ji van her sê veguherînan re jî dibêjin asîmîlasyon. Weke asîmîlasyon tarîf kirina van her sê bûyeran ecêbeke

fikrî ye. Rast e li stockholmê asîmîlasyonê heye û ev asîmîlasyon di lîteraturê de wek asîmîlasyonê xwezayî tê binav kirin. Bajar mezîna e, civat fireh e û çandek pêşketî serdest e, tu li wî bajarî bimîne di demek dirêj de, tu nebe jî neviyên te an neviçirkên te wê ber bi Swêdîbûnê veguherin. Li ser vê asîmîlasyonê xwezayî jî nîqaş heye ku ev asîmîlasyon pêşverû ye an neheqîye. Ji bo ya Stenbolê jî tégîna asîmîlasyonê tê bikaranîn. Rast e ji Kurdistanê bi hezaran, bi milyonan Kurd koç dikin bo Stenbolê û li wir bi Kurdî nikanin bixwînin, bi taybetmendîyên xwe weke Kurd nikanin bijî, di hundir demê de Kurd vediguherin dibin Tirk. Ji bo wê jî tégîna asîmîlasyonê zordestî tê bikaranîn ev jî zîlm û neheqî ye û sîcekî dijî mirovatîyê ye. Baş e em dikanin li Dîyarbekir bi zor veguherandina Kurdan ji bo Tirkîtîyê jî wek asîmîlasyon tarîf bikin? Bi ya min ev ne mumkun e, tarîfek bi vî awayî hem ecêbek fikrî ye û hem çavkoşîyek sîyasî ye, bi sedema ku ev tarîf di ser rasteqînîya Kurdan ya welatî re gav dike. Hinek heval jenosîd a Kurdan wek jenosîda sipî, jenosîda çandî tarîf dikin û wê tarîfa xwe dispêrin asîmîlasyonê. Ev şaş e. Ger li Dîyarbekir û bi tevayî li ser axa Kurdan, Kurdan mecbur bikin, bi darê zorê wan Tirkîfîze bikin êdî ev ne asîmîlasyon e ev perçak ji jenosîda total e. Mîletek li ser axa wî ji mîletbûnê bê derxistinê êdî ew ne asîmîlasyon lê jenosîd e. Li vir asîmîlasyon perçak ji jenosîdê ye. Perçak ji mîletê me ber bi we hat û we ew bi darê zorê ji Kurdîtîyê veguherandin kirin Tirk, ev asîmîlasyonê bi darê zorê ye, we bê zorek eşkere ew kirin Swêdî, ew jî asîmîlasyonê xwezayî ye. Le ku hun hewl bidin ku me li ser axa me, li welatê me ji mîletbûyînek derxin, karê ku hun dikin jenosîd e.

Hewce ye çend peyvan jî li ser totalîya jenosîdê bikim. Di lîteraturê de gelek şeweyên jenosîdê tên bi nav kirin. Policide (qirkirina sîyasî), Omnicide (qirkirina her tiştên zindî), Ecocide (qirkirina derdorê), Democide (qirkirina însên), Culturicide (qirkirina nirxên çandî), Ethnocide (qirkirina etnîkî), Economicide (qirkirina aborî), Socialcide (qirkirina civakî). Di jenosîda Kurdan de ev şeweyên ku tên binavkirin hemû hene. Di jenosîda ku li welatê me didome de, qirkirina însanan, qirkirina derdorê, qirkirina sîyasî, qirkirina çand, qirkirina exlaqî, qirkirina olî (jenosîda sersoran/alewîyan, êzîdîyan) bi kurtayî qirkirina her tiştan heye. Ji ber vê yekê pêşniyar dikim ku jenosîda li Kurdistanê didome, wek jenosîda domdar û total bê binavkirin.

Ji bo sebr û sebata we gelek sipas.

Not: Vê nivîsa axaftina Fuad Onen a di panela der heqê Helepçe de hatibû kirine.

Türk Devleti'nin Kuzey Kürdistan'da Kürd Karşıtı Hareketinin Jenosit ve İnsanlığa Karşı Suç Çerçevesinde Analizi

Şehmus ÜLEK

TEVKURD Yürütme Kurulu
ve Jenosid Komisyonü Üyesi

Jenosidin Tanımlanması:

'Soykırım', Yunanca genos (ırk) ve Latince cide (öldürme) sözcüklerinden oluşan, "ırk katliamı" anlamına gelen genocide (jenosid) kavramının karşılığıdır. Kısaca bir etnik veya dinsel azınlığın sistematikmen yok edilmesini içerir. Soykırım bir tasarım olarak ilk defa Polonyalı Yahudi hukukçu Raphaël Lemkin tarafından Nazilerin İkinci Dünya Savaşı'nda uyguladıkları politikayı açıklamak için tanımlanmıştır. Lemkin'in soykırımın uluslararası suç olarak tanınması önerisi doğrultusunda, Birleşmiş Milletler, 1948'de Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Anlaşması'nda soykırımı resmen bir uluslararası insanlık suçu olarak tanımıştır.

Sözleşmenin, soykırımı tanımlayan 2. maddesi, bundan sonra hazırlanan ve kabul edilen birçok uluslararası anlaşma ve sözleşme ile ulusal mevzuatlarda çoğu kez değiştirilmeden kullanılmıştır. Eski Yugoslavya için Uluslar arası Ceza Mahkemesi Tüzüğünde, Ruanda için Uluslar arası Ceza Mahkemesi Tüzüğünde, Uluslararası Ceza Divanı Tüzüğünde bu tanım aynen kullanılmıştır.

UCM Tüzüğü

Madde 6

Soykırım

Bu Statünün amaçları bakımından, ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya ta-

Kısaca ifade etmek gerekirse soykırım; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir gruba, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla fiziki müdahalede bulunulmasıdır.

Bu tanımları genişletme yönünde girişimler devam etmekle birlikte 60 yıldır uluslar arası hukuk metinlerinde Birleşmiş Milletler 1948 Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Anlaşması'ndaki tanım esas alınmaktadır.

mamen ortadan kaldırmak amacıyla işlenen aşağıdaki fiillerden her hangi biri, soykırım suçunu oluşturur.

- Gruba mensup olanların öldürülmesi;
- Grubun mensuplarına ciddi surette bedensel veya zihinsel zarar verilmesi;
- Grubun bütünüyle veya kısmen, fiziksel varlığını ortadan kaldıracağı hesaplanarak yaşam şartlarını kasten değiştirmek;

d) Grup içinde doğumları engellemek amacıyla tedbirler almak;

e) Gruba mensup çocukları zorla bir başka gruba nakletmek;

UCM'ye taraf olan devletler tarafından suçun unsurları da belirlenerek kabul edilmiştir. Buna göre Soykırım suçunun unsurları şu şekilde sıralanmaktadır:

6. Madde (a)

Öldürerek soykırım

Unsurlar

1. Failin bir ya da daha fazla kişiyi öldürmesi.
2. Bu kişi ya da kişilerin belli bir ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel grubun mensubu olması.
3. Failin bu sıfatla, ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel grubu tamamen ya da kısmen yok etme kastının varlığı.
4. Davranışın, bu gruba yöneltilen benzer bir davranışın açık bir örneğinin bağlamında yer alması ya da davranışın kendisinin söz konusu yok etmeyi etkileyebilecek bir davranış olması.

6. Madde (b)

Ciddi bedensel ya da zihinsel zarara sebep olarak soykırım

Unsurlar

1. Failin bir ya da daha fazla kişide ciddi bedensel ya da zihinsel zarara sebep olması.
2. Bu kişi ya da kişilerin belli bir ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun mensubu olması.
3. Failin bu sıfatla, ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel grubu tamamen ya da kısmen yok etme kastının varlığı.
4. Davranışın, bu gruba yöneltilen benzer bir davranışın açık bir örneğinin bağlamında yer alması ya da davranışın kendisinin söz konusu yok etmeyi etkileyebilecek bir davranış olması.

6. Madde (c)

Fiziksel yok etmeye sebep olacak biçimde kasıtlı olarak yaşam koşullarının değiştirilmesiyle soykırım

Unsurlar

1. Failin bir ya da daha fazla kişinin belli yaşam koşullarına sebep olması.
2. Bu kişi ya da kişilerin belli bir ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun mensubu olmaları.
3. Failin bu sıfatla, ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel grubu tamamen ya da kısmen yok etme kastının varlığı.
4. Yaşam koşullarının bu grubun tümüyle ya da kısmen fiziksel olarak yok edilmesine sebep olacak şekilde hesap edilmesi.

5. Davranışın, bu gruba yöneltilen benzer bir davranışın açık bir örneğinin bağlamında yer alması ya da davranışın kendisinin söz konusu yok etmeyi etkileyebilecek bir davranış olması.

6. Madde (d)

Doğumların önlenmesine yönelik kısıtlamalar koyarak soykırım

Unsurlar

1. Failin bir ya da daha fazla kişiye belli kısıtlamalar koyması.
2. Bu kişi ya da kişilerin belli bir ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun mensubu olmaları.
3. Failin bu sıfatla, ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel grubu tamamen ya da kısmen yok etme kastının varlığı.
4. Tedbirlerin, gruptaki doğumları engellemek için alınmış olması.
5. Davranışın, bu gruba yöneltilen benzer bir davranışın açık bir örneğinin bağlamında yer alması ya da davranışın kendisinin söz konusu yok etmeyi etkileyebilecek bir davranış olması.

6. Madde (e)

Çocukların zorla nakledilmesiyle soykırım

Unsurlar

1. Failin bir ya da birkaç kişiyi zorla nakletmesi.
2. Bu kişi ya da kişilerin belli bir ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel bir grubun mensubu olmaları.
3. Failin bu sıfatla, ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel grubu tamamen ya da kısmen yok etme kastının varlığı.
4. Naklin bir gruptan başka bir gruba yapılması.
5. Bu kişi ya da kişilerin 18 yaşından küçük olmaları.
6. Failin bu kişi ya da kişilerin 18 yaşının altında olduğunu bilmesi ya da bilmesi gerektiği durumlar.
7. Davranışın, bu gruba yöneltilen benzer bir davranışın açık bir örneğinin bağlamında yer alması ya da davranışın kendisinin söz konusu yok etmeyi etkileyebilecek bir davranış olması.

Kısaca ifade etmek gerekirse soykırım; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir gruba, kısmen veya tamamen ortadan kaldırmak amacıyla fiziki müdahalede bulunulmasıdır.

Bu tanımı genişletme yönünde girişimler devam etmekle birlikte 60 yıldır uluslar arası hukuk metinlerinde Birleşmiş Milletler 1948 Soykırım Suçunu Önleme ve Cezalandırma Anlaşması'ndaki tanım esas alınmaktadır.

Ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel gruplara

karşı siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel yok etme hareketlerini de soykırım olarak nitelendiren siyasal çevreler mevcuttur. Bunlara göre "bir halkı veyahut kimliği yoketmeye yönelik bütün faaliyetler" soykırım suçu sayılmalıdır. Bu tezlere göre Jenosid insandan ziyade (algılanan) kimliği yoketmeyi amaçlar. Kısaca, soykırım sistematik öldürme operasyonlarından daha geniş ve farklı taktikleri içeren soyut bir fenomendir.

Türk Devleti'nin Kürdistan'daki uygulamalarını da kapsayacak birkaç örnek üzerinde durulacak olursa;

Misilleme Soykırımı

Bu soykırımın amacı intikamdır. Mukavemet gösterebilen fakat failden güçsüz olan azınlık, bu jenosid tipinde belirli hareketleriyle devleti 'provokasyon'a getirir ve devlet buna karşı kolektif cezalandırma niteliğinde şiddetli önlemler alır. Misilleme soykırımında kurbanlar tamamıyla âciz olmalarına rağmen ağır darbeler alabiliyorlar. Zira failin intikam güdülü katliamlarında şiddet oranı oldukça yüksektir. Halepçe katliamı bunun tipik örneğidir. Kürdistan'daki direniş hareketlerinin bastırılması sırasında Türk Devleti'nin uyguladığı katliamlar, tenkil, tehcir ve sürgünler de bu kapsamda değerlendirilebilir.

Ekonomik Soykırım

Belirli bir bölgenin doğal kaynaklarından istifade etmek için yerlilerin katledilişi ve sürülüşü anlamına gelmektedir. Bu jenosid türünün en karakteristik özelliği, ekonomik çıkarların insanları yoketme sürecinde belirleyici bir rol oynamasıdır. Amaç, hedef grubu yoketmek değildir, amaç hedef grubun kendi mallarını veya yaşadığı bölgenin hammadde kaynaklarını, devletin veya şirketlerin mülkiyetine geçirmektir.

Kültürel Soykırım

Bu tip soykırımlarda kültürlerin veya ulusların imha edilmesinde şiddet kullanılmamaktadır. Jenosidin amacı iki etnik grubun kutuplaşmasında uygulanan yoketme politikasıyken, **azınlık grubun katledilmeden buharlaşması** kültürel soykırım an-

Bu soykırımın amacı intikamdır. Mukavemet gösterebilen fakat failden güçsüz olan azınlık, bu jenosid tipinde belirli hareketleriyle devleti 'provokasyon'a getirir ve devlet buna karşı kolektif cezalandırma niteliğinde şiddetli önlemler alır.

lamını taşımaktadır. Genelde zorunlu asimilasyon anlamına gelen bu özel fenomen, kendisini çeşitli değişimlerde belli ediyor: mazlum grubun baskıcı grubun dinî kimliğini zorla benimsemesi, dil yasağı, mazlum gruba mensup bebeklerin veya çocukların ailelerinden alınıp yatılı okullarda baskıcı grubun kültürel ve ulusal özellikleriyle yetiştirilmeleri kültürel jenosiddir. Türk devletinin Kürdistan'da uyguladığı temel politikaların, projelerin tamamı asimilasyon amacını içermekte; dolayısıyla bu kategoride yer almaktadır.

Ancak bu kavramsal nitelendirmelere eleştirel bakanlar; bu tanımlamaların abartılı olduğunu belirtmektedirler. Örneğin kültürel soykırım olarak nitelendirilen asimilasyon ve benzeri politikaları "KÜLTÜREL KIRIM" olarak adlandırmak; aynı şekilde "ekonomik soykırım" değil de "EKONOMİK KIRIM" ifadesini kullanmak daha doğru bir tanımlamadır. Çünkü soykırım, bir grubun fiziki olarak yok edilmesini hedef alır. Oysa ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel politikalarda hedeflenen şey grubun yok edilmesi değil; grup kimliğinin veya grubun kimi niteliklerinin bastırılması, yok edilmesidir. Dolayısıyla ulusal, etnik, ırksal ya da dinsel gruplara karşı siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel yok etme hareketleri soykırım değil, "**insanlığa karşı suç**" kategorisi içerisinde değerlendirilmelidir.

SONUÇ: Türk Devleti'nin Kürdistan'da uyguladığı zulüm politikalarının "**soykırım**" olarak mı, "**insanlığa karşı suç**" olarak mı adlandırılacağı konusu, stratejik bir sorun olarak değerlendirilmeli ve ulusal özgürlük mücadelesi perspektifi içerisinde çözümlenmelidir.

NOT : Soykırım ile ilgili tanımlamalarda Amsterdam Üniversitesi Tarih Bölümünden Uğur Ü. Üngör'ün Eylül 2005'te yayınlanmış "Soykırım: Suçların en ağır" başlıklı makalesinden yararlanılmıştır.

Erdnigariya (Cografya) Kurdistane -II

Evdirehman Onen

aonen56@hotmail.com

ÇIYA

Ji deverên ku ji zemîn û derdora xwe bi çend sed metreyî bilindtir û çend sed km² cîh digirin re tê gotin. Wek minak: Çiyayê Zaxros, Qandîl, Agirî, Mazî... "Havînê wan çiyayan wek şaşikên melan spî û sîngên wan wek çekên seyidan kesk bi daristan û kulîlkên renga reng nuxumandî û xemlandîne"¹

Çiyayên Kurdîstanê bi giştî du cure ne: Çiyayên seranser (rêzeçiya-bendelbend) û çiyayên volkanî.

Çiyayên seranser bi tevgerên orojenîk çêdibin. Ji tevgerên tektonîk yên ku çiyayên seranser yên bi tewang (badek) çêdikin re tektojenêz an orojenêz jî tê gotin. Qorên tort yên di binê derya û okyanûsan de bi van tevgeran bilind dibin û dibin çiya. Wek minak; çiyayên Zaxros, Toros, Alp, And, Hîmalaya û hwd. bi van tevgeran çêbûne.

Hek qorên tort nerm bin, ditewin û çiyayên bi tewang yên badekî çêdibin. Çiyayên ku bi van tevgeran çêdibin li dirêjîyek pir zêde cîh digirin. Hin deverên van çiyayan kort, newal û hin deverên wan jî bilind in; ji deverên nizm (kort an newal) re senklînal û ji deverên bilind re jî antîklînal tê gotin. Di nav van çiyayan de gelî, newal, berî an deşt jî hene. Hek qorên tort hişk bin dişkên, alîyek wek çiya bilind dibe (horst) alîyek jî kort dimîne (graben).

Çiyayên Kurdîstanê ji neft (petrol) û gaza xwezayî re jî dibe sînor. Neft û gaza xwezayî yên li nav dewletên Tirkîye û Iraqê, li başûrê Çiyayên Kurdîstanê (Toros-Zaxros) derdikevin. Berfîyên li başûrê van çiyayan dimîne kana neft û gaza xwezayî ne. Wek minak; li Tirkîyeyê herêmên herî pir

neft lê hene Êlih (Batman), Mêrdîn û Semsûr (Adiyaman); li Iraqê jî Kerkuk e. Mele Mistefa Barzanî gotîye ku "Kerkuk dilê Kurdîstanê ye."

Piraya çiyayên Kurdîstanê bi tevgerên orojenîk, epîrojenîk û teqînên volkanî ve pêk hatin. Çiyayên Kurdîstanê yên ji vê cureyê sê şax in:

1- Rêzeçiyayên Başûr (Çiyayên Torosê).

2- Rêzeçiyayên Navîn (Çiyayên Mûnzûr, Avareş, Erez-Aras, Şerefdîn û Bîngolê).

3- Rêzeçiyayên Bakur (Çiyayên Sor, Cîmîn, Qop, Mescîd, Elahûekber û Yalnizçamê).

Çiyayê Mazî jî yek ji vî cureyê çiyayên seranser e. Ji nêzîkî Çiyayê Qerecdaxê dest pê dibe û bi Çiyayê Gabar, Cûdî û Mirgomar re digihêje ser Torosan û li Başûrê Kurdîstanê bi Çiyayê Zaxrosê re dom dibe.

Di nav van çiyayên seranser de gelek çiyayên volkanî jî hene, lewra ev herêm cîyê erdhejê ye jî. Du şaxên erdhejê yên pir girîng di nav van çiyayan re derbas dibin.

Li Kurdîstanê çiyayên volkanî gelek zêde ne. Yên herî sereke û bi nav û deng ev in: Agirî, Tendurek, Sîpan (Sîpanê Xelatê), Nemrûd, Qerecdax... Di nav van çiyayên volkanî yên sereke de bi sedan heta bi hezaran çiya an girên volkanî hene.

Teqînên volkanî li piraya erdnîgarîya Kurdîstanê pêk hatin. Li gelek deverên çiyayên orojenîk û epîrojenîk, teqînên volkanî jî çêbûnin, gelek gir an çiyayên volkanî jî di nav van çiyayan de derketine holê. Lê li hin deveran teqîn û çiyayên volkanî balkêştir in; mînaka herî balkêş li rojhilat û bakurê Gola Wanê ye. Nemrûd, Sîpan, Tendurek û Agirî li pê hev rêz bûne, deverên herî bilind yên Kurdîstanê jî li serê van çiyayên volkanî ne. Ev devera ku Kurd, Ermen û hin gelên din bi hev re,

bi hezaran sal lê jîyanin, ji hêla erdnîgarî ve bi her awayî pir dewlemend e: Çîyayên bilind yên bi berf û cemedê nuxumandî, deşt û zozan, gîha û mêrg, gol û goltik, çem û best û bestik, rawirên dirende (gur, hirç, beraz, rêvî û hwd.), kulîlk û çiçekên rengîn, bi her awayî germav, qelîşteken ku germa-hîyek pir tund ji wan difûrin, gumgum û teq û reqa ji binê erdê tê; ango ji erdnîgarî û xwezayê her tişt li vê herêmê heye.

Gola Wanê û Gola Êrmîyeyê piştî teqînên volkanî yên ku rê li ber çeman girtine çêbûnin. Teqînên volkanî ji hêla madenan jî Kurdîstan dewlemend kirîye. Gelek mîneral, kevir û madenên pir reng û pir cure yên rûerd û binerd bi van teqînên volkanî çêbûne û erdnîgarîya Kurdîstanê xemilandine.

RÊZEÇÎYAYÊN BAKUR

Ev rêzeçîya, ji bakurê Sêwazê ji Çîyayê Yildiz û Çîyayê Sor dest pê dike, bi gelek şax û tewangan, li bakurê Avareş û Berîya Pasînê (Rasta Pasînê), xwe digihêjîne ser Çîyayê Elahûekber û derbasî nav sînorê Gurcîstanê dibe. Ev rêzeçîya, dibe sînorê Kurdîstanê yê bakur û bi awayekî Kurdîstan û herêma Deryaya Reş ji hev vediqetîne. Ev rêzeçîya, ji gelek çîyayên ku ji rojava ber bi rojhilat li pê hev rêz dibin pêk tê.

Çîyayê Yildiz û Çîyayê Sor

Çîyayê Yildiz ji bakurê Sêwasê dest pê dike, di ser Hafîk û Zara re xwe digihêjîne Çîyayê Sor. Çîyayê Sor Li bakur û rojhilatê Maciran (Îmranli) dimîne. Çemê Sor (Qizilirmaq) ji vî çîyayî dest pê dike, di nav sînorê Tirkîyeyê de çemê herî dirêj ev çem e.

Gundê Qoçgirî (Gumuşakar), di navbera Maciran (Îmranli) û Gêrcanis (Refahiye) de, li derdorê Çîyayê Sor e. Eşîra Qoçgirî li derdorê vî çîyayî bi cî û war bûye. Gundekî Eşîra Qoçgirî jî 'Boğazören' e, serokên Serhildana Qoçgirî Elîşan û Heyder beg ji vî gundî ne. Ev gund di nav gelîyekî de ye, li derdora vî gundî zozanên Kepez, Qeretepe û Balqaya hene. Bilindahîya van zozanan li dor 2500-3000 metreyan e. Li nêzikî vî gundî tirba (mezel) 'Cogî Baba' heye ku ji teref Alewîyên vê herêmê ve wek cîyekî pîroz tê pejirandin. "Dibe ku peyva destpêkê ya min ji dayika xwe bihîstîye ev be; 'Bi Serê Cogî'. Ango bi serê Cogî sond dixwarin dayika min û hemû dayikên Maciranê (Îm-

Berf û barana Çîyayê Cîmînê pir e, ji hêla avê dewlemend e. Gîha û mêrg pir in, gîhayên hin mêrgan (çayir) bi ser metreyekê dikevin, heta dawîya havînê şîn dimînin, ji bo êmê zivistanê tînin çînin.

Gundên li çîya debara xwe pirtirîn bi xwedî kirina heywanan dikin. Pirtirîn mîh û dewaran xwedî dikin. Mîh û penîrê Mixara (Mihar) li binê Çîyayê Reş bi nav û deng e.

Nifûsa vê derê pir kême, gund piçûk û ji hev dûr in. Çandinî jî pirkême, bi qasî ku xwe pê xwedî bikin çandinî heye. Pirtirîn ceh û genim tînin çandin, di meha Gulanê de diçînin û di Îlonê de jî diçînin, hin caran berf li ser benderan dibare.

ranli)."² Eşîra Qoçgirî li deh navçe (Hafîk, Zara, Îmranli, Suşehrî, Gêrcanis (Refahiye), Kemah, Dîwrîxî, Kangal, Pular (Owacik), Kuruçay-İliç û 135 gundan xwedî bandor in. Serhildana Qoçgirîyê (1920) li vê herêmê dest pê kirîye. Bilindayîya Qoçgirîyê 1820 metre ye.

Çîyayên Gêrcanis-Zevkar (Refahiye)

Ji Çîyayê Yildiz û Çîyayê Sor yên li sînorê bakurê Sêwazê dest pê dike, heta bakurê Erzînganê dirêj dibe. Ji vî şaxî re Çîyayê Otlûkbelî jî tê gotin. Ev çîya gelîyên Avareş û Kelkîte ji hev vediqetîne, bilindayîya çîya li dor 2000 metre ye. Deverên herî bilind li rojavayê Gêrcanis-Zevkar, li ser Çîyayê Dûmanî ne. Her deverê vî çîyayî bi axek qalind hatîye nixumandin, gîha û mêrgên wê pir in, hawirdorê wê daristan e. Cîyên herî bilind Girê Gur (Kurtlu Tepe-2701 m.) û Çîyayê Danabelî (2540 m.) ne. Ev çîya her ku ber bi Avareş diçe

nizm dibe, bi gelek çeman ji hev veqetîyaye. Derveyî zevîyên piçûk û erdên li dor gelfîyan rast, deşt an berîyên mezin tune.

Ev çîya ber li Kemahê asêtir dibe. Gelek çemên ku xwe bera ser Avareş didin li vê herêmê ev çîya ji hev veqetandîye, perçe perçe kirîye. Li vê herêmê çîyayên **Çal, Kafir** (Gawir), **Wank, Reş** û hwd. rê li ber berîya Erzînganê girtine. Çîyayê Reş, li ser **Derbenda Kemahê** bi awayekî berfireh cî digre. Her sê alîyên **Çîyayê Reş** tîk in, lê alîyê bakurê rojava xwêl e. **Girê Koflanê** cîyê herî bilind e (3030 m.). Li hin deverên vî çîyayî darên mazî hene ku ji wan re **Maziyên Kafirî** (Gawirî) dibêjin. Li ser vî çîyayî zozanên ku xwedî av û gêha jî henin.

Alîyê Gêrcanis-Zevkar (Refahîye) ne ewqas asê ye. Daristanên ku ji darên merx (ardiç), mazî û çaman pêk tên hene. Li vir darên sahlêbê jî şîn tên. Li derdorên gelfîyan hin rast jî hene. Rasta Melik Şerîf yek ji wan e.

Çîyayê Qopê, li bakurê berîya Erziromê, di navbera Tortim û Îspîrê de ber bi rojhilat dirêj dibe. Li vê deverê gelek teqînên volkanî çêbûnin ku newal û tewangên çîya nixumandinin. Li vir erd pir bilind e, bi tevayî ji 2500 metreyan bilindtir e. Gelek gir, zinar û çîyayên bilind hene: Li rojava **Çîyayê Aqbaba** (3065 m.), **Girê Keçitaşi** (2800 m.) yê ber bi gelîyê **Ava Kagdarîç** ve xwêl bûye, **Çîyayê Yeserçol** (3030 m.), li pişt **Ava Serçemê** li erdê volkanî **Çîyayê Tosîk** (2900 m.), hîn li pêş li cîyê ku Berîya Erziromê baş tê dîtin **Çîyayê Kafir** (Gawir), **Çîyayê Dûmlû** (3169 m.) ku çavkanîyên destpêkê yên Avareş jê tên. Ev çîya ji vir pê ve ber bi bakur ditewe û bi **Çîyayê Mesçît** (3239 m.) diqede.

Li ser vî çîyayî çend derbend hene: **Derbenda Zîyaretê** (1950 m.) Kemahê bi gelîyê Kelkîte re, **Derbenda Kiran Hanlar** (2050 m.) Erzînganê bi Gêrcanis-Zevkar (Refahîye) û Sêwazê re, **Derbenda Çîlhoroz** (1600 m.) gundên çîyayî yên Kemahê bi Dîwrîxî re girêdidin.

Çîyayên Cîmînê (Cîmîn)

Piştî Çîyayê Gêrcanis-Zevkar (Refahîye), **Çîyayê Cîmînê** dest pê dike, ji vê deverê re Zozanên Cîmînê jî tê gotin. Gelek zozan li vê deverê hene ku ji teref Sêwazî û heta Qeyserîyan baş tên nas kirin û bi kar anîn. Gelek kesên ji van bajarên, havînan pezên xwe tînin van zozanan. Çîyayê Cîmînê ji **Derbenda Qiran Hanlar** dest pê dike û li rojhilatê **Çîyayê Spîko** (Spîkor) diqede. Qotên herî bilind yên vî çîyayî ev in: Li ser **Derbenda Kiran Hanlar Çîyayê Reş** (2832 m.), **Zozanê Cîmînê** (2749 m.), **Çîyayê Gewr** (2662 m.). Ax û kevirên vî çîyayî jî spî ne, qotê herî mezin **Girê Ahî** (2934 m.) li ser Çîyayê Spîko ye.

Berf û barana Çîyayê Cîmînê pir e, ji hêla avê dewlemend e. Gêha û mêrg pir in, gîhayên hin mêrgan (çayir) bi ser metreyekê dikevin, heta dawîya havînê şîn dimînin, ji bo êmê zivistanê tên çînîn.

Gundên li çîya debara xwe pirtirîn bi xwedî kirina heywanan dikin. Pirtirîn mîh û dewaran xwedî dikin. Mîh û penîrê Mixara (Mihar) li binê Çîyayê Reş bi nav û deng e.

Nifûsa vê derê pir kême, gund piçûk û ji hev dûr in. Çandinî jî pirkême, bi qasî ku xwe pê xwedî bikin çandinî heye. Pirtirîn ceh û genim tên çandin, di meha Gulanê de diçînin û di Îlonê de jî diçînin, hin caran berf li ser benderan dibare.

Çîyayên Keşîş (Esence)

Piştî Çîyayê Cîmînê, bi dirêjayîyek ji 20 km. zêdetir **Çîyayê Keşîş** dest pê dike. Ev çîya ber bi rojhilatê Erzînganê dirêj dibe. Bilindayîya vî çîyayî li dor 3000 metreyan e. Hin girên li ser vî çîyayî ji 3000 metreyan jî bilindtir in: **Girê Keşîş** (3549 m.), **Çîyayê Çiçekan** (Çiçeklî) yê li hêla Mansê (Çayırlı, 3200 m.). Çîyayekî asê, rût û zinarî ye. Devera ku jê re **Canqûrtaran** tê gotin wek gûzanekî tûj e. Alîyê ber bi Berîya Erzînganê, ji ber ku Berîya Erzînganê hilweşîyaye asêtir e. Alîyê bakur ne wisa ye, çemên ku paralelî (hêlîpan) hev, di nav zozanan di gelîyên firehtir re di-

herikin hene. Gelek kort li vî alfyî, li rojavayê Girê Keşîş (Esence) hene ku piraya wan gol in. Ji wan re **Heft Gol** (Yedi Göller) tê gotin. Ji van golan gelek çemên ber bi **Çemê Pûlkê** diherikin dizên. Li rojhilatê vê derê **Gola Bergîrê** (Aygir) heye. Li rû tu çem ji vê golê dernakeve, li hawirdorê golê daristanên ji darên çam û mazî hene.

Li alfyê bakur heta havînê jî berf li erdê dimîne, ji ber ku ev ne çiyayekî volkanî ye ev kortên golan wê bi tevgerên cemedê pêk hatibin. Başûrê vî çiyayî ji hêla çeman ne bi qasî bakur dewlemend e. **Çemê Cîmîn** û **Çemê Pahnidê** ji ber ku di berîya Erzînganê re derbas dibin, ji bo avdanê girîng in.

Zozanên vî çiyayayî ne ewqas pir in. Ji bo xwedî kirina heywanan **Zozana Dûmanî**, ya herî kêrhatî ye. Gelek heywanên dirende li ser vî çiyayî dijîn. Bizina kovî û kûzeyên (sansar) bi qasî golikan mezin yên Çiyayê Keşîş pir navdar in.

Li rojhilatê Çiyayê Keşîş erd hinekî nizmtir dibe, piştî çend derbendan bi Çiyayê Mulpet re cardin bilind dibe. **Çiyayê Mulpet**, ji başûrê Berîya Erzînganê wek mitikê deveyan xwîya dike, lewra hin niştêcîhên vê herêmê ji vî çiyayî re **Çiyayê Nîr** (Boyunduruk) dibêjin. Li ser vî çiyayî heta dawîya havînê jî berf heye. Ji hêla av, gîha û zozanan dewlemend e. Li derdorên çemên xwe bera ser Berîya Erzînganê didin darên mazî hene.

Çiyayê Mulpetê ber bi rojhilat ve nizmtir dibe. Çiya, derbend, çem û çend gundên li vê deverê wek "**Cîbîce**" tînin bi nav kirin. **Li ser Derbenda Sansayê, Çiyayê Şengul** (2500) bilind dibe. Ji gundên li pala vî çiyayî re "**Balaban**" tê gotin, lewra ji Derbenda Sansayê re jî "**Balaban**" tê gotin.

Ber bi navçeya Otlûqbelyê erd nizmtir û dûztir dibe. Zevî û nifûs li vê derverê pirtir dibe. Çandinîya ceh, genim û silqa şekir tê kirin. Ji hêla gîhayê ve dewlemend e.

Piştî **Derbenda Elewî** (2400 m.), di navbera çemên Çorûh û Avareş de Çiyayê Qopê bilind dibe.

Çiyayên Qopê

Bilindayîya hemû deverên vî çiyayî di ser 2000 metreyan re ye. Li ser vî çiyayî gelek çiyayên bilind hene: Çiyayê Coşan (2936 m.), li ser rêya transît ya Erzirom û Trabzonê bi hev girêdide Çiyayê Bahtili (2918 m.), li bakurê Aşkeleyê Çiyayê Cecan-Kerûr (2900 m.). Gelek girên bilind yên bi çeman ji hev hatine veqetandin li ser vî çiyayî bilind dibin. Li deverên bilind çiya bi axê ha-

tîye nuxumandin, ne zêde zinarî ne. Lê ji jor ber bi gelyên çeman ve gir û zinarên tîk, newal û gelyên kûr cî digrin. Li derdorên gelyên çeman hin komên darê mazî hene.

Zivistana vê derê pir dirêj e, bi sar û seqem û berf e, bi mehan berf li erdê dimîne, lewra nifûsa vê derê pir kêr e. Li derdorên hin gelyan gund hene. Pir kêr be jî hin zevîyên ceh, çewder û genim tînin dîtin. Deverên bilind ji hêla avê ne dewlemend in, lê li hin deveran gîha û mîrg pir in û heta meha Tebaxê jî şîn dimînin. Lewra li van gundan gelek heywan tînin xwedî kirin, pirtirîn jî mîh in. Ber bi Aşkeleyê nifûs pirtir dibe.

Di navbera Avareş û çemên Kelkît û Çorûhê de gelek derbendên tîk û asê hene. Derbenda herî bi nav û deng û rêya transît **Derbenda Qopê** (2390 m.) ye. Vê derbendê ji hezaran sal vir ve ji karwanan re wek rê xizmet kirîye. **Rêya Hevrişim** ya ji Çînê dest pê dike, di ser Îranê re derbasî Kurdistanê dibe, di vê derbendê re xwe digîhêjîne **Derbenda Zîgana** û **Bendera Trabzonê** ya li peravê Deryaya Reş.

Çiyayê Qopê, li bakurê berîya Erziromê, di navbera Tortim û Îspîrê de ber bi rojhilat dirêj dibe. Li vê deverê gelek teqînên volkanî çêbûnin ku newal û tewangên çiya nixumandinin. Li vir erd pir bilind e, bi tevayî ji 2500 metreyan bilindtir e. Gelek gir, zinar û çiyayên bilind hene: Li rojava **Çiyayê Aqbaba** (3065 m.), **Girê Keçitaşî** (2800 m.) yê ber bi gelyê **Ava Kagdariç** ve xwêl bûye, **Çiyayê Yecerçol** (3030 m.), li piştî Ava Serçemê li erdê volkanî **Çiyayê Tosîk** (2900 m.), hîn li pêş li cîyê ku Berîya Erziromê baş tê dîtin **Çiyayê Kafir** (Gawir), **Çiyayê Dûmlû** (3169 m.) ku çavkanîyên destpêkê yên Avareş jê tînin. Ev çiya ji vir pê ve ber bi bakur ditewe û bi Çiyayê Mescît (3239 m.) diqede.

Çiyayên Mescîdê

Çiyayê Mescîdê, di navbera çemên Çorûh û Avareş dimîne, digîhêje ser Berîya Erziromê. Gelek çem ji vî çiyayî derdikevin, xwe bera ser çemên Çorûh û Avareş didin. Ji ber hin teqînên volkanî axa vê herêmê qalind û berdare. Zivistana vê derê 7-8 mehan dom dike. Berf, cemed, sar û seqem pir e. Heta dawîya meha Hezîranê jî berf li erdê ye. Havînê jî baran dibare. Lewra gîha û mîrg li vê derê pir û pir e. Gîhayên mîrgên vê derê bi qasî bejnekê bilind dibin. Ji hêla daristanan ne dewlemend e, ber bi Berîya Erziromê hin darên mazî, sipîndar, bî (bîh), guhîj û şekokan hene.

Li ser vî çîyayî berfîyên fireh tune. Çîyê herî dûz, li rojavayê Çîyayê Gawir, Newala Pulurê (Owacik) ye, firehîya wê li dor 2-3 km. dirêjîya wê jî bi qasî 10 kîlometreyan e, **Ava Serçemê** di vir re derbas dibe. Ev der di navîna Biharê de jî ber ku berf dihele bi avê tije dibe, heta gundîyên vê herêmê pêşîya hin çemên ji Çîyayê Gawir tên digrin ku bibin gol an avzê. Piştî demekê ku av vedikçe, li şûna van avzêman gîha û mêrg şîn tên. **Newala Çirmelî** ya hîn li bakur jî wisa ye.

Li vê deverê zivistan dirêj, pir bi sar û seqem derbas dibe, heta Havînê jî berf li erdê dimîne. Çandinî li vir pir kêr e, ceh û çewder tên çandin, genim qet tune. Ji ber ku zozan û mêrgên wê pir in, aborîya vir li ser xwedîkirina heywanan e. Herî pir mîh, dewar û gamêş tên xwedî krin. **Mîhên Karaman** û **Hemşînî** pirtir in. Ev der wek zozanên Qers, Tatos (Tekman), Eledax û Nordûzê jî bo xwedîkirina heywanan pir dewlemend e. Him rêyek transît di vir re derbas dibe, him jî nêzîkî bajarekî mezin (Erzirom) e.

Derveyî qotên çîya li her derê gund hene, li gelîyê nêzîkî Owacikê pirtir gund hene. Rêya jî Erziromê diçe Îspîrê di vir re derbas dibe. Ji vê rêyê re **Rêya Gorka** dibêjin. Rêya diçe Tortimê di **Derbenda Gurcî** re derbas dibe.

Piştî **Gêdûka Akçorê** ya li serê derbenda Gurcî ya ku rê jî Tortimê re vedike, erdekî volkanî dest pê dike. Derveyî derdorên hin gelîyan ne pir asê ye, her dever bi axek qalind hatîye nuxumandin. Ji hêla av û gîhayê dewlemend e.

Çîyayên Guwercîn û Qerqebazarê

Li bakur ber bi Tortimê Çîyayê **Guwercîn** (Çîyayê **Dümlû**, 3100 m.), di navbera Berîya Pasînê (Rasta Pasînê) û **Derbenda Gurcî** de jî Çîyayê Qerqebazarê hene. Her du çîya jî ber bi bakurê rojhilat ve dirêj dibin. Li ser vê bilindayîyê gelek gir û qotên tîk û bilind hene. **Çîyayê Qandîlê** (3103 m.) yek ji van qotan e. Çîyayê Qerqebazarê ne pir asê ye, devera ber bi Çîyayê Dümlû ya ku jê re **Zinara Heramî** (Harami Kaya) tê gotin asê ye. Ber bi Berîya Pasînê hek hin lat, newal û gelîyên tîk hebin jî zinar ne ewqas pir in. Ev çîya li vî alî xwe digîhêjîne ser **Çîyayê Paltokanê** (Palandoken). Li van deran gelek mêrg hene, li derdora **Çemê Maxolî** (Maholu) gîha, mêrg û çîmen pir gûr in.

Çemê Avarêş, ji vê deverê derdikeve, li dor Kebanê bi Çemê Mûradê re dibe yek û bi navê Çemê Feratê ber bi başûr ve diherike.

Çîyayê Qerqebazarê ber bi başûr ve zirav û nizm dibe, xwe digîhêjîne ser Çîyayê Paltokanê. Çîyayê Qerqebazarê bi **Çemê Hirçê** (Ayi Deresî) tê birîn. Li vê deverê **Derbenda Deweboynû** (2050 m.) ya bi nav û deng heye. Ji bo bazirgan û dagirkeran derbenda herî girîng û hatîye bikaranîn ev derbend e. Li ser vê derbendê pireke dîrokî heye ku aniha li ber xerabûnê ye. Ji ber ku rêya transît di deverê din re derbas dibe, tu kes an sazî li vê pirê xwedî dernakevin. Lê ev pireke dîrokî ye, bi sed hezaran bazirgan, rêwî û artêşên dagirkeran di ser vê pirê re derbas bûne. Rêyên ji Qafqas û Îranê ber bi rojava diçin û yên berevajî jî di vê derbendê re û di ser vê pirê re derbas dibin. Ev derbend û pir jî bo bajarê Erziromê jî girîng e, lewra hemû rê di vê derbendê re tên ser Erziromê.

Li rojhilatê Çîyayê Qerqebazarê, di navbera çemên Oltû û Erezê de erdekî volkanî heye. Erdekî zinarî û bilind e. Gir, zinar û qotên vê deverê yên herî bilind ev in: **Girê Ziyaretê** (2624 m.), **Çîyayê Cilî** (2325 m.), **Çîyayê Siçanqale** (2750 m.), **Çîyayê Ekrek Gulu** (2885 m.)...

Ev erd ber bi Berîya Pasînê (Rasta Pasînê) nizm dibe û bi sê pozan ber bi vê berîyê dirêj dibe. Yek ji van pozan Qerqebazar e. Pozê duyem **Çîyayê Hesenbaba** ye ku ji Girê Ziyaretê ber bi Heseqeleyê dirêj dibe (2250 m.). Pozê sêyem jî ji **Çîyayê Cilîgol** ber bi **Pira Çobandede** dirêj dibe, bi navê **Girê Çobandede** (1905 m.) li ser pirê bi derbekê bilind dibe û Berîya Pasînê wek ya jor û jêr jî hev vediqetîne.

Ev der ji hêla daristanan ve ne ewqas dewlemend e, lê av û gîha pir e. Lewra karê sereke yê jî bo debar û aborîyê xwedîkirina heywanan e. Pirtirîn dewar û mîh tên xwedî kirin. Dewarên vir girs-tir û mîhên vir jî mor in. Gundîyên vê deverê qasî ku debara xwe pê bikin çandinî jî dikin. Herî pir genim û ceh tên çandin, nok û nîsk jî tên çandin.

Ji ber ku deverê bilind û çîyayî ye, zivistan pir bi sar û seqem e û bi 6 mehan berf li erdê dimîne, rêyên transît pir kêr in. Gelîyên çeman ji bo rêyan deverên herî baş in. **Gelîyê Zivîn** ji vir dest pê dike û xwe bera ser Çemê Arasê diçe. Derbend û rêyên Oltîyê bi Berîya Pasînê re girê didin, herê-mî ne û ne ewqas pêşketî ne.

Rojava û başûrê Qamûşanê (Sariqamiş) bi **Çîyayê Soxanli** dorgirtî ye. Li vir çîyê herî bilind **Çîyayê Herîyê** (Çamûr Daxî, 2812 m.) ye. Ev çîya li rojavayê Qamûşanê ye û bi daristanên çamê ve tê xemilandin. Ji ber ku ev der bi dar û ber e û ji hêla daristanan (çam, berû û mazî) ve dewlemend e, karê êzingvanî pêşketîtir e. Dar û êzingên vê deverê li

herêmek pir fireh belav dibin (Erzirom, Agirî û heta derdora Çîyayê Sîpanê Xelatê). Li vir jî xwedîkirina heywanan ji bo debarê karekî sereke ye. Ber bi **Qereûrganê** ve dewarên sor, yê nê girs û wek dewarên Qersê tên bi nav kirin pirtir dibin.

Ev çîya di navbera çemên Aras û Oltîyê de, piştî **Derbenda Xîzarê** (Hîzar) digîhêje ser Çîyayê Elehûekberê.

Çîyayên Elehûekberê

Ev çîya ji ser Bardîzê, li rojhilatê navçeya Olîfî-Oltîliyan (Şenkaya) dest pê dike, ber bi hêla bakurê rojhilat ve berê xwe dide **Gola Zûrûnanê** (Çildir). Li ser vî çîyayî girê herî bilind Girê Zîyaretê (3120 m.) ye. Piraya vî çîyayî bi axeke qalind ve nuxumandî ye û zinarên rût ne ewqas pir in. Li hemû deverên vî çîyayî av, gîha û mêrg pir û pir in. Ji hêla gîha û mêrgan ve cîyê herî berdar **Mêrga Xîtik** (Hîtik) e. Li hêla bakur ber bi **Derbenda Sor** (Kızıl Gedik) jî wisa ye, li vir deverek pir fireh seranser mêrg e û gîhayên ve deverê ji metre-yekê dirêjtir in. Di nav mêrgan de gol û goltik pir in, ji wan re **Golên Zer** (Sarı Göller) tê gotin. Lê piraya van golan di dawîya havînê de dimiçiqin.

Demsala zivistanê li vî çîyayî pir dijwar û xedar e. Li dor 7 mehan berf li erdê dimîne. Li jorê vî çîyayî çandinî qet tune, li deverên hîn li jêr ceh tê çandin.

Ev çîya ji hêla çiçek û kulîlkan ve pir dewlemend e. Li her du alîyên vî çîyayî mêşên hunguv tên xwedî kirin. Bi taybet li derdora **Gundê Penekê** mêşên hunguv pirtir tên xwedî kirin, hunguvê ve herêmê pir spî ye. Penek bi navçeya Olîfî (Şenkaya) ve girêdayî ye, **Keleya Penekê** li vî gundî ye û tê gotin ku strana "Sarî Galîn-Sarî Gelîn" ya Ermenan jî ji vî gundî derketîye.

Bakur û başûrê vî çîyayî bi her awayî ji hev cuda ne. Li hêla bakur, ber bi Gundê Penekê daristan, darên fêkî û çandinî pir e, garis jî tê çandin. Lê li hêla başûr, ber bi navçeya Selîmê ev pir kê m dibin û zivistanek pir bi sar û seqem dest pê dike. Sedema vê yekê ya sereke ev e; bandora Deryaya Reş û Gelfîyê Çorûxê pirtirîn li alîyê bakurê vî çîyayî heye, ji hêla avûhewayê bandoreke erênî li vî alîyî dike.

Ev çîya ji bo rêyên ve herêmê astengek mezin e. Li başûrê Girê Zîyaretê Rêyên Sor (Kızıl Yollar), li bakur **Rêya Xwelîn** (Tuzlu Yol), li pêş jî **Derbenda Paldûmê** rê ji çûyin û hatinê re vedikin. **Derbenda Bardîzê** (2500 m.) rê li Qamûşanê (Sariqamiş) vedike.

Çîyayê Baqir (Bakır Dağı), di navbera navçeyên Selîm û Golan (Gole) dimîne. Ev çîya (3026 m.) li ser Derbenda Sor bilind dibe û tujik e. **Çemê Baqirê** ji vî çîyayî dizê û xwe bera ser Rasta Merdînikê dide. Ji vî çîyayî şûn ve Çîyayê Elehûekberê dibe du şax; yek jê ber bi **Gola Zûrûnanê** (Çildir) û yek jê jî ber bi bakur xwe digîhêjnê Gurcîstanê.

Erdnîgarîya ve deverê pir dewlemend e. Li rojavayê Rasta Merdînikê, Golan û **Derbenda Sarmî** (Sarmi Boğazi) **Daristanên Golan** (Göle Ormanlari) hene. Ev nav ne tenê jibo daristanan, ji bo ve herêmê jî tê bi kar anîn. Li başûrê rojavayê Golan **Çîyayê Koroxlî**; piştî **Derbenda Kosor**, **Çîyayê Mizarat**, Çîyayê Qaranlik, Meşe û Germuçek; ber bi Derbenda Yalnizçamê Çîyayê Gazenferka cî digrin. Bilindayîya van çîyayan di navbera 2250-2600 metreyan de ye. Li her du palên van çîyayan daristan hene, li qotên çîyayan zozanên ji hêla gîha û mêrg pir dewlemend hene. Li ve deverê bandora Deryaya Reş pirtir e, lewra di demsala havînê de jî bi baran û mij e, gîha û mêrgên ve deverê pir in.

Derbenda Kosorê (Kosorî ji vîya re dibêjin **Rêya Golanê**), Oltîyê bi Golan û Qersê re girê dide. Li ser vî çîyayî **Derbenda Olirê** jî rê li ber bi Erdexanê vedike.

Piştî **Çîyayê Gazenferka**, bilindayî zêdetir dibe (2500-2800 m.) û çîyayên Yalnizçamê dest pê dike.

Çîyayên Yalnizçamê

Ev çîya ji derdora Olirê dest pê dike, ber bi Xenêk (Hanak), Şawşat (navçeya Artwînê) û Duxur-Zarûşadê (Posof) dirêj dibe. Li başûr Çîyayê Yasamal heye ku bi dewlemendîya av û gîhaya xwe ve bi nav û deng e. Zozanên bi nav û deng li ser vî çîyayî ne. Li rojavayê vî çîyayî daristanên ji darên çamê hene.

Ev çîya piştî **Çîyayê Qamera** (3010 m.), **Çîyayê Cîn** (2957 m.), **Çîyayê Arsîyan** (Goze, 3167 m.) û **Çîyayê Posofê** (İlgar-Ûlgar) derbasî nav sînorrê Gurcîstanê dibe. Ev dever ji hêla mêrg û Cîmîn û zozanan ve pir dewlemend e. Bi taybet jî Çîyayê Qamera bi gîhaya xwe bi nav û deng e. Havînê ji derdora Erdexan, Şawşat û Xenêkê gelek zozanvan derdikevin zozanên vî çîyayî.

¹Hecî Cafer, Gotinê Mezînan Li Devera Behdînan, Rûpel 26, 1986, bi tîpên Erebi.

²Necatî ŞAHÎN, Berpîrsîyarê Giştî yê Televîzyona YOLê. www.cogibaba.net/koy_ana.htm

Ziman-2

Şemsedîn Işıklı

Ez ê di vê rêzenivîsa li ser giringiya bikaranîna ziman de li ser du şaşiyên sereke bisekinim û fikr û ramanên xwe bi we re parve bikim. Bê guman haya pir kesan ji van şaşiyên heye û hin kesan bala me kişandiye ser van. Tenê ez ê şîroveyên li ser van şaşiyên dubare bikim û li gor zanîn û têgihîştina xwe li ser hûr bibim. Bi ya min heke rastiyeke li holê hebe û heke li gor wê rastiye mirov tevnegerin, pêwîst e tim û tim an heta dawiyê mirov ji dubarekirina wan rastiyan netirse û xwe nede paş. Çareserî ew e ku mirov bi îsrar û bi zanîtiya xwe ji wan şaşiyên biparêze û dûr bike. Ji bo vê jî ez difikirim ku hewceyîya me bi pîrbarekirina hin tiştan heye.

Têkiliya di navbera raman û ziman de

Şaşiya yekan derbarî têkiliya di navbera raman û ziman de ye. Di rastiyeke de têkiliyeke yekser û bandorker navbera raman û ziman de heye. Ji bo îfadekirina ramanê, ziman ne tenê pergala an wasîteyek e. Ziman raman bixwe ye. Ziman ramanê û raman jî ziman diafirîne. Ziman nebe raman çêna-be û pêşnakeve. Raman jî tune be hebûna ziman bêwate dimîne. Raman û ziman hevûdin xwedî dikin û bi pêşde dibin. Ji bo neteweyên xudandewlet û pêşdeçûyî ev ne mijara niqaşê ye. Pîrsêke wiha di mejiyê wan de tune ye û ew bi her awayî li pêşdexistin û dewlemendkirina zimanê xwe dixebitin.

Ev pîrs tenê di nav neteweyên bindest de heye. Bi taybet jî di nav neteweyê Kurd de ev bûye pîrsê malwêranî. Ev mesele bi çend awayan

Zimanê serdest li gor erka xwe zimanê bindest biçûk, beredayî, nekêrhatî û hov dibîne. Yê ku bi zimanê serdest dixivin di bin bandora vê bombebaranê de dimînin û ji ziman, çand, dîrok û rastiya xwe diqetin û bi awirên serdestan li xwe temaşê dikin.

Giran jî be, tehl jî be û bi-êş jî be rastiya me ev e. Tenê yek rê û yek çareserî ji vê pîrs-girêkê re heye. Ew jî ew e ku em bi îsrar û ji dil li her derê û bi her kesî re bi zimanê xwe biaxivin.

xwe dide der. Xwe çawa nîşan dide bila bide, di bingehê ve malwêranîyê de jihevqetandina têkiliya rast di navbera raman û zimanê de ye. Di serê insanan de cî girtiye û dibêjin ku ziman pir ne giring e, ya giring raman e û mihum ew e ku insan bi çî zimanê ramanên xwe dikare îfade bike, bila bike. Bê şik ev nêrîn û têgihîştina şaş bixwe bixwe nehatiye holê. Ev netîceya ked û cehda Sîstema Serweriya Tirk e. Çawa ku Fuad Onen di analîza xwe ya li ser Jenosîda Kurd de dibêje ku plana Sîstema Serweriya Tirk ji bo jenosîda Kurdan pir bireng e û ji holêrakirina rastiya netewe-welat ya Kurdan rengêkî ji jenosîde ye, eynî wisa ne te-

nê qedexekirina ziman, jiholêrakirina rastiya di navbera ramana Kurd û zimanê Kurdî de jî rengêkî ji plana jenosîda Kurd e.

Sîstema Serweriya Tirk bi taybet vê plana xwe ya jenosîdê bi destê çepgir û misilmanên Tirk meşand û hîn jî dimeşîne. Îro vê planê daye ber xwe ku zimanê Kurdî ji zimanê netewetîyê bikeve û bibe zimanekî folklorîk. Mixabin hezar car mixabin ku hin insanên ku ji xwe re dibêjin rewşenbîrên Kurd û hin kesên ku ji xwe re dibêjin sîyasatmedarên Kurd bi hewes û bi kêf bi bikaranîna zimanê Tirkî, bi zanatî an bi nezantî dibin alîgirê vê planê.

Têkilîya di navbera Tirkî û Kurdî de

Şaşiya diduyan ew e ku Kurd têkilîya di navbera zimanê Tirkî û zimanê Kurdî de wek têkilîyeke normal, sirûştî û ji rêzê dibînin û difikirin. Ev bêxemî û xefleteke wîjdanî ye. Loma têkilîya di navbera Tirkî û Kurdî de têkilîya serdestî û bîndestiyê ye. Zimanê Tirkî saziyeke sereke ya Sîstema Serweriya Tirk e, saziyeke dagirkerî û mêtîngêhkariyê ye. Erk û peywira vê saziyê (zimanê Tirkî) ew e ku zimanê neteweyî yê Kurdan ji holê rake û kesantiya Kurd bipişêve û bihelîne. Armanca wê dagirkirina mejiyê Kurd e. Ew li gor vê jî nû ve hatiye saz kirin. Gava ku mejiyê Kurd ji alî zimanê Tirkî ve hat îşxalkirin, ew mejî êdî bi tendurîst nikare bi Kurdewarî bixebite û bifikire. Ew mejî li xwe mikur neyê jî lê di rastiye de ew ji alî wê saziyê ve tê beralîkirin.

Fonksiyona zimanê Tirkî li hember zimanê Kurdî kujerî ye. Ew, peyv bi peyv, hevok bi hevok derbe li zimanê Kurdî dixê û ew jar dike. Ew avayiya zimanê Kurdî jî diherifîne û mentiqê ziman serûbin dike û gav bi gav cihê xwe li şûna wê ava dike. Di vê pêvajoyê de ew xweseriya zimanê Kurdî ji navê radike. Gava ku xweseriya zimanê Kurdî ji navê radibe, xweseriya ramana Kurd jî ji mejî mala xwe bar dike û diçe.

Zimanê Tirkî di nav mejî û jiyana Kurd de wek sîxûrek, wek robotek, wek dest û piyên Sîstema Serweriya Tirk kar û barê xwe bi cî tîne. Ew gav bi gav kesantiya Kurdan ji ramana Kurdewariyê paqij dike û ji jiyana Kurdîyê bi dûr dixê. Ew peyv û têgehên xwe, mentiq û avayiya xwe di hiş û mejiyê Kurd de bi cî dike û êdî mejî li gor peyv, têgeh û mentiqê sîstema jenosîdê dixebite.

Êrîşkariya zimanê Tirkî bîngeha zimanê Kurdî ya dîrokî jî ji bin de qut dike û wî bê reh û bê

stûn dihêle. Ew Kurdên ku bi zimanê Tirkî diaxivin hestên wan yê neteweyî bi dema borî ve çiqas diçe jar dibin û ew tecrûbeyên neteweyî yê dîrokî jî bîr dikin. Ji dîroka xwe re dibin biyanî. Bê guman çanda neteweyekî tenê di zimanê wî de dijî. Insanekî bi zimanê kîjan miletî biaxive ew li gor çanda wî miletî kesayetî distîne û ji koka xwe diqete.

Zimanê serdest li gor erka xwe zimanê bîndest biçûk, beredayî, nekêrhatî û hov dibîne. Yê ku bi zimanê serdest diaxivin di bin bandora vê bombebaranê de dimînin û ji ziman, çand, dîrok û rastiya xwe diqetin û bi awirên serdestan li xwe temaşê dikin.

Giran jî be, tehl jî be û biêş jî be rastiya me ev e. Tenê yek rê û yek çareserî ji vê pîrsgirêkê re heye. Ew jî ew e ku em bi îsrar û ji dil li her derê û bi her kesî re bi zimanê xwe biaxivin.

Ji bo standartkirina rastnivîsînê hin pêşniyar

Ji bo standartkirin û serûberiyekê û ji bo pêşlêgirtina hin sergêjîyên rastnivîsînê di nivîsên kovara Tevkurdê de, ji bo redaksiyonê, di hejmarê 3yan de, min hin rêzikên hevmuştêrek pêşniyar kiribûn. Di vê hejmarê de jî ez ê çend rêzikên giştî binivîsim.

5. Li gor rojnameya KURMANCÎ ya Enstîtûya Kurdî ya Parîsê, paşpirtikên tewangê yê ku li dû reqeman tên, bê nîşandek û bê navber bi reqeman ve tên nivîsîn.

Bo nimûne: Ez di 1ê meha sibatê de diçim. Ew di rêza 4an de rûniştîye. Ji 68an heta 100î binivîse. Ez di meha 11an û di sala 1957an de ji dayik bûme. Kesê 5emîn rabû ser piyan.

6. Gava ku peyvek bi tîpeke dengdar biqede û pêwîst be ku paşpirtikek li dû wê were, divê ku ew tîpa dengdar ji peyvê nekeve û paşpirtik digel tîpa kelijandinê (y) bi peyvê ve bizeliqe. Yanî divê koka peyvê bê parastin.

Bo nimûne: Birayê min hat. (Birê min, çewt e.) Zavayê te kal e. (Zavê te, çewt e.) Nameyên wan dirêj in. (Namên wan, çewt e.) Li ber pencereyê perdeyêke spî heye. (Li ber pencerê perdeyêke spî, çewt e.) Biraziya min çû. (Biraza min, çewt e.)

7. 'Ê' an 'DÊ'ya (an 'YÊ' an 'WÊ'ya) ku ji bo dema bê tê bikaranîn cuda tê nivîsîn.

Bo nimûne: Hêviyên me dê bişikên. Daxwazên wan dê hebin. Ew ê gotina xwe bi cî bîne. Em ê çareseriyekê jê re bibînim.

Anadil Kampanyası ile ilgili görüşmeler

1- 7/10/2009, Saat 14.00: KADEP heyeti ile KADEP Diyarbakır İl bürosunda görüşme gerçekleşti. Görüşmeye katılanlar: Civanroj, Lütfü Baksı-S. Korkmaz, Ramazan Pertev, A.Kan, A.Kasımoğlu, S.Aydoğmuş

2- 7/10/2009, Saat 16.00: Kome-laya Nivîskarên Kurd ile adı geçen Komala'nın bürosunda görüşme gerçekleşti. Görüşmeye katılanlar: İrfan Babaoğlu, Arjen Ari- Sait Aydoğmuş, Ahmed Kan, A. Kasımoğlu, Sabahattin Korkmaz, Ramazan Pertev

3-7/10/2009, Saat 17.00: Şoreşgerên Demokrat heyeti ile adı geçen hareketin bürosunda görüşme gerçekleşti. Görüşmeye katılanlar: İmam Taşçer, Helim İpek, Aziz, Atilla-S. Aydoğmuş, S. Korkmaz, A.Kan, A.Kasımoğlu, Ramazan Pertev.

4-8/10/2009, Saat 13.00: ÇIRA derneği lokalinde görüşme gerçekleşti.

Dernek başkanı Eşref Çakan-Sabahattin Korkmaz, S. Aydoğmuş, R. Pertev, A. Kan, A. Kasımoğlu.

5-8/10/2009, saat 11.30: TES-İŞ ile adı geçen sendika bürosunda görüşüldü.

Sendika Şube Başkanı Ali Öncü, eğitim sekreteri ve saymanı-S. Korkmaz, S. Aydoğmuş, A. Kan, R. Pertev

6- 8/10/2009, saat 13.30: HAK-PAR heyeti ile Parti İl bürosunda görüşüldü.

Parti Gn. Başkanı Bayram Boz-yel, Parti Gn. Bşk. Yrd. Ümit Tektaş, Diyarbakır İl Bşk. Halis Nezan-S. Korkmaz, S. Aydoğmuş, A. Kan, A. Kasımoğlu, Ramazan Pertev

7-8/10/2009, saat16.00: Mazlum-Der Diyarbakır il bürosu. Nesim Yıldırım (Mazlum-Der Gn. Bşk. Yard.), Avukat Selahattin (....)- S. Korkmaz, S. Aydoğmuş, Ramazan Pertev, A. Kan

8-10/10/2009 Saat 15.00'te Miz-gin Dergisi Bürosunda. Yahya Aybar-S. Korkmaz, Sıtkı Zilan, S. Aydoğmuş

9-12/10/2009, Saat 14.00: Kurdi-Der il binası. Dr. Remzi Azizoğlu, Adil, Behzat-S. Korkmaz, S. Aydoğmuş, A. Kan, R. Pertev

10-13/10/2009, Saat 11.00, Özgür-Der il lokali, Fehim Altın (İsim yanlış olabilir, Sıtkı'ya sorulması lazım) Murat Kaç (ş)(?) - Sıtkı Zilan, Sait Aydoğmuş

11- 14/10/2009, saat 14.00: Diyarbakır Barosu lokali. Av. Emin Aktar ve bir gurup yönetim kurulu üyesi-S. Korkmaz, S. Aydoğmuş, R. Pertev, Ahmedê Dırhi

12-15/10/2009, saat 17.30: Tabipler Odası Diyarbakır İl Lokali'nde Dr. Selçuk Mızraklı, Dr. Cengiz-S. Korkmaz, S. Aydoğmuş, Ahmedê Dırhi

13-16/10/2009, Saat 16.00: Sabahattin Korkmaz'ın Bürosunda. Hatip Dicle-S. Korkmaz, S. Aydoğmuş, R. Pertev, Ehmêdê Dırhi

14-17/10/2009, Saat, 11.00: Dicle Fırat Gurubu, Tevkurd Bürosu. Mu-huttin Batmanî-Sait Aydoğmuş

www.arsivakurdi.org

ZİMANÊ DAYİKA ME HEBÛN Û RÛMETA ME YE!

Gelî Miletê Kurd!

Îro li seranserê dinyayê mirovperwer û mafparêz bi munasebeta "Roja Zimanê Zikmakî ya Cîhanê" ya ku ji aliyê ÛNESCO ve hatiye îlan kirin, dijî asîmîlasyonê, dijî nijadperestiyê û ji bo parastina mafê zimanên zikmakî li ser piyanin! Lewra li dinyayê heta nuha gelek ziman wenda bûne û gelek ji wan jî li ber mirinê ne! Yek ji wan zimanên li ber tunebûnê jî lehçeya Kurdî kirdkiya şêrîn e! Ji wê bonê, mane û grîngiya vê rojê ji bo me Kurda du qat zêdetir dibe.

Li ruyê dinyayê tu însan bê aîdiyet, bê esil, bê kok, bê dê û bav nîn e. Her mirovek koka xwe, navê xwe û nasnama xwe heye. Nasnama mirov, koka mirov, esil û esaleta mirov e!

Li tu dera dinyayê û di tu dewra tarîxê de ziman, hebûn û nasnama însanan nehatiye înkarkirin. Belê ev 87 sale ku li Tirkîyê hebûna Kurda tê înkarkirin; kurdayetî sûc û qedexe ye! Ziman û kultura Kurda bi zorê hatiye û tê asîmîlekirin!

Asîmîlasyon sûcê dijî mirovahiyê ye û "jenosîda spî" ye! Otoasîmîlasyon perçeyek ji vê jenosîdê ye! Însan bi mafên xwe însan e! Ziman, nasname û aîdiyeta însên, hebûn û rûmeta însên e, şeref û heysiyeta însên e!

Em Kurd miletek in; zimanê me, kultura me, welatê me heye! Em jî dixwazin weke her miletekî medenî, li welatê xwe; bi zimanê xwe, bi nasnama xwe, bi aîdiyeta xwe azad, serbixwe û serfiraz bijîn! Ev heqê me yê tabî û rewya ye!

Ji nasnama xwe re xwedî derketin, bi zimanê dayika xwe xebêrdan, dijî asîmîlasyon û kolonyalîzmê derketin, berî her tiştî wezîfeyek însanî û ehlaqî ye!

Hebûn û tunebûna miletekî bi zimanê wî destpêdike! Her Milet bi zimanê xwe tê naskirin! Ziman, nasnama mirovan ya netewî ye! Zimanê Kurdî hebûn û rûmeta me Kurda ya netewî ye!

Zimanê Kurdî zimanekî şêrîn û dewlemende; zimanê edebiyatê, îlim û îrfanê ye! Zimanê Ehmedê Xanê, Melayê Cizîrî, Feqiyê Teyra ye...

Zimanê Mem û Zînê, Dîwana Mela û Beyta Feqî ye...!

Şerm û fediye ku em li hamberê zimanê dayika xwe xemsarbin û zimanê Kurdî xebêrmedin!

Bi wesîla vê rojê em bang li gelê Kurd û hemû rêxistinên siyasî û civata sivil dikin û dibêjin; werin em sala 2010-an bikin sala zimanê Kurdî! Li her qadê; li malê, li kolanan, li bazarê Kurdî axaftinê teşwîq bikin, bi kurdî bi axifin, bi xwînin û bijîn! Lewra jiyana bi Kurdî xweş e!

Ji aliyê din de, em ê doza mafê perwerda bi zimanê Kurdî li dewletê bikin û bala sazî-sîstema navnetewî û wijdanê mirovatîyê bikşînin ser trajediya zimanê Kurdî!

Roja Zimanê Zikmakî ya Cîhanê, li hemû zimanên bindest pîroz be!

21 Sibata 2010-Diyarbakir

TEVKURD

(Tevgera Yekîtiya Neteweyî ya Kurd)